VIJEĆE KONGRESA BOŠNJAČKIH INTELEKTUALACA

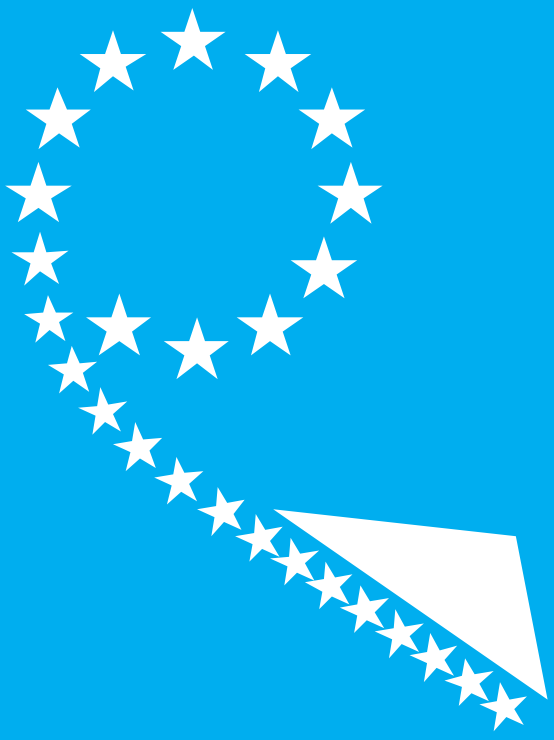

Izdavač : Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca

Za izdavača : prof. dr. Jusuf Žiga

Recezenti : prof. dr. Zdravko Grebo
prof. dr. Esad Zgodić

Prijevod na engleski jezik : mr. Asim Mujkić

Lektor : Dunja Barlov

Naslovna strana : Mirza Hasanefendić

Tehnički urednik : Satko Filipović

Štampa : GIK OKO

Sarajevo, novembra 2001.

ISBN 9958-47-087-X

© VKBI

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

341.382:342.22](497.6)(094.5.07)

IBRAHIMAGIĆ, Omer

Dejton = Bosna u Evropi : pravna suština Dejtona = Dayton - Bosnia in Europe : legal essence of the Dayton agreement / Omer Ibrahimagić ; [prijevod na engleski jezik Asim Mujkić]. - Sarajevo : Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 2001. - 309 str. ; 24 cm.

Tekst na bos. i engl. jeziku. - Bibliografija: str. 73, 231

ISBN 9958-47-087-X

COBISS/BIH-ID 10044166

Na osnovu člana 19. tačka 10. Zakona o porezu na promet proizvoda i usluga ("Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", broj 6/95, 25/97, 13/00, 36/00, 54/00 i 22/01), a na zahtjev **Vijeća Kongresa bošnjačkih intelektualaca**, Federalno ministarstvo, nauke, kulture i sporta, daje MIŠLJENJE da je knjiga "**DEJTON BOSNA U EVROPI PRAVNA SUŠTINA DEJTONA" autora prof.dr. Omera Ibrahimagića**, proizvod na koji se ne plaća porez na promet proizvoda

---

Dr. OMER IBRAHIMAGIĆ

DEJTON = BOSNA U EVROPI
PRAVNA SUŠTINA DEJTONA

DAYTON = BOSNIA IN EUROPE
LEGAL ESSENCE OF
DAYTON AGREEMENT

SADRŽAJ

UMJESTO PREDGOVORA 19

I. DRŽAVNIM INSTITUCIJAMA I ZAKONIMA DO DEMOKRATSKE BOSNE I HERCEGOVINE 23

Uvod 23

1. Međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine i početak agresije 25
2. Pregovori o državnom uređenju BiH 27
3. Pravni principi Dejtonskog sporazuma 29
4. Pravna priroda i struktura Dejtonskog sporazuma 31
5. Kontinuitet institucija i zakona Republike Bosne i Hercegovine 32
6. Institucije vlasti u BiH na svim nivoima ne mogu biti jednonacionalne 34
7. Protivno je Dejtonu jedan konstitutivni narod stranački i teritorijalno-politički homogenizirati 36
8. Ustav BiH preferira entitete na račun građana i naroda i čini oba parlamentarna doma nefunkcionalnim 39
9. U Ustavu BiH nedostaju mehanizmi protiv blokade Parlamentarne skupštine i neizvršavanja sudskih odluka 42
10. Greške Međunarodne zajednice u primjeni Dejtonskog sporazuma 43

II. INSTITUCIJAMA I ZAKONIMA BIH DO JEDNAKE ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA 51

III. VRAĆANJE IZBJEGLICA I RASELJENIKA U MJESTA SVOGA PORIJEKLA PUT DO CJELOVITE BIH BEZ ENTITETA 56

IV. USTAVNI KONCEPT ODBRANE I ODBRAMBENA POLITIKA BOSNE I HERCEGOVINE 65

1. Oružane snage BiH štite suverenitet i teritorijalni integritet države 65
2. Oružane snage entiteta su i oružane snage države Bosne i Hercegovine 66

3. Predsjedništvo BiH, a ne njegovi članovi pojedinačno, je civilna vrhovna komanda oružanih snaga BiH 67
4. Ustav BiH i ustavi entiteta ne poznaju nacionalne vojske (komponente) Bošnjaka, Srba i Hrvata 69

REZIME 71

NAPOMENE 75

POGOVOR 77

PRILOZI 87

CONTENTS

INSTEAD OF THE FOREWORD 171

I. ON THE WAY TO DEMOCRATIC BOSNIA AND HERZEGOVINA BY MEANS OF LAWS AND STATE INSTITUTIONS 175

Introduction 175

1. The International Recognition of BiH and the Beginning of the Aggression 177
2. Negotiations on the Organization of the State of BiH 180
3. The Legal Principles of the Dayton Agreement 181
4. The Legal Nature and Structure of the Dayton Agreement. 183
5. The Continuity of Institutions and Laws of the Republic of BiH 185
6. The Governmental Institutions of BiH Cannot be Monoethnic 187
7. Party, Territorial and Political Homogenization of one people is contrary to the Dayton Agreement 190
8. The Constitution of BiH prefers Entities to the detriment of citizens and peoples and makes both Parliamentary Houses dysfunctional 192

9. The Constitution of Bosnia and Herzegovina lacks mechanisms against the obstruction of the Parliamentary Assembly and against the lack of enforcement of Court's decisions 196
10. The errors of the International Community in the implementation of the Dayton Agreement..... 197

II. ON THE WAY TO THE EQUAL PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS BY MEANS OF LAWS AND INSTITUTIONS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA 205

III. THE RETURN OF REFUGEES AND DISPLACED PERSONS TO THEIR HOMES OF ORIGIN IS THE WAY TO AN INTEGRATED BOSNIA AND HERZEGOVINA WITHOUT THE ENTITIES 213

IV. THE CONSTITUTIONAL CONCEPT OF DEFENSE AND DEFENSE POLICY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA 221

1. The Armed forces of Bosnia and Herzegovina Protect the Sovereignty and Territorial Integrity of the State..... 222
2. The Armed forces of the Entities are also the Armed forces of the State of Bosnia and Herzegovina..... 223
3. The Presidency of Bosnia and Herzegovina, and not its Individual Members, is the Only Civil Supreme Command of the Armed forces of Bosnia and Herzegovina 224
4. The Constitution of Bosnia and Herzegovina does not recognize Ethnic Armies (Components) of Bosniacs, Serbs and Croats 226

RESUME 229

ENDNOTES 233

AFTERWORD..... 235

CONTRIBUTIONS 245

DEJTON = BOSNA U EVROPI
PRAVNA SUŠTINA DEJTONA

Prognanim, izbjeglim i raseljenim
građanima Bosne i Hercegovine

"Ustav Bosne i Hercegovine ... predstavlja decentralizirani model načina na koji bi se trebala organizovati država."

Karl Bilt

“Ne mogu mirno umrijeti dok HDZ ne skinemo s vlasti. Njihova politika je pogubna za Hrvate u BiH. Bosna će ostati bez Hrvata. A crkva je u najvećoj mjeri kriva za pobjedu nacionalnih stranki na izborima 1990. godine, uključujući HDZ. I ja sam agitirao za HDZ, jer je to tada bio službeni stav Katoličke crkve u BiH. Nisam tada znao za šta sam se zalagao. Sad nam je primarna obaveza da srušimo HDZ".

fra Ljubo Lucić

”… tamo gdje prestaje logika počinje Bosna"

Emir Hadžihafizbegović

[Bosanska nacija]

”Bosanski diplomatski spisi poslije 1322. godine često potiskuju naziv Humljani, Zahumljani i upotrebljavaju ime Bošnjaci za podanike Humske Zemlje. Ponekad isto čine i Dubrovčani u raznim zgodama. U pismu pape Urbana V, pisanom bosanskom vikaru Bartolomeju 13.12.1368, stoji izraz **bosanska nacija.** ***Ovdje se misli na pripadnike bosanske države, na domaće ljude".***

Prof. Marko Vego

[Bosna otadžbina Bošnjana]

”Naposljetku, gospodo moja, ja kao dobri Bošnjanin apelujem na sve one koji iskreno ljube ovu zemlju, da porade na tom kako bi se što prije riješili kmetovsko-aginski odnošaji, jer sam duboko i preduboko uvjeren da su jedino stalni, okućeni i ekonomski slobodni težaci kadri da odbrane našu dragu otadžbinu od tuđinske navale, od ekonomskog i političkog zavojevanja nemilih stranaca, koji svom silom teže da od naše zemlje načine jednu »gemischte Provinz«".

[Bosanski jezik]

”...mi moramo strahovati da nam se naš krasni jezik, najljepši među slovenskim jezicima, sasvim ne iskvari, ne izblijedi, ne izgubi svu onu svoju kristalnu jasnoću i ljupku zvučnost kojoj gotovo nema ravne.
To nas, kao stare i dobre Bošnjane, mora boljeti, jer je naš jezik i u najstarija vremena bio neobično lijep i zvučan, mnogo ljepši i narodniji od jezika u istočnim srpskim zemljama, koji se je razvijao pod uticajem vizantijske kulture i grčke sintakse”.

Petar Kočić

[Suština Bosne]

”Vidite, ta suština postoji, ali je još niko logikom nije spoznao…naša Evropa…pati od golemih zabluda o Bosni. Prva zabluda je da je Bosna orijent na Zapadu. A šta je to ja ne znam… Od Kotromanića do danas, gotovo cio milenij nasrću na ovaj dlan zemlje radoznalci sa svih strana svijeta, uhode svih boja i stepena sposobnosti… Pa zar se već niste ubijedili da smo skuplji okupirani nego kao slobodan i ravnopravan partner? Imperijalna hipokrizija s istoka i sa zapada dogmatski neuko pojednostavljuje nas kao objekat svojih planova. Ali nasilje nema ključeve za naše kapije… Naše šifre su mu neodgonetljive".

Derviš Sušić, ”Uhode"

UMJESTO PREDGOVORA

Bosna je moguća samo kao zajedničko dobro svojih građana, bh. državljana, bosanskih ljudi svih vjera i etničkih zajednica. To je aksiom Bosne.

Nažalost, neznano po koji put, došlo se u situaciju da se pišu knjige o tome i da u povodu njih govorimo o stvarima koje su svakom normalnom čovjeku, Bosancu i Hercegovcu, jasne, bilo da je Bošnjak, bosanski Srbin ili bosanski Hrvat - da je Zemlja Bosna teritorijalno nedjeljiva po vjerama i nacijama, već hiljadu godina, dakle, otkako se zna za nju i da je na svakom svome pedlju jednako bosanska - i za Bošnjake i za bosanske Srbe i za bosanske Hrvate. To se modernim jezikom kaže - da je ona jednako domovina za sve *konstitucionalne,* dakle, ustavne, (a ne kao što se govori i piše konstitutivne) narode u njoj - Bošnjake, bosanske Srbe i bosanske Hrvate - jednako kao i za sve građane BiH i ostale narode koji žive u njoj.

Bosna je zemlja bosanskih ljudi i to ne treba dokazivati. Ali vidite, neprijatelji Bosne, svaki put nakon pokolja nad golorukim stanovništvom, tjeraju nas, da i sebi i svijetu dokazujemo - da je Bosna - *bosanska zemlja,* a da nije ni hrvatska, ni srpska, ni bilo kog drugog naroda posebno. Ona je zemlja Bosanaca i Hercegovaca koji u njoj žive.

Znali su neprijatelji da je Bosna moguća samo kao naše zajedničko dobro, zato su počinili toliko zla nad bosanskim ljudima - da bi je učinili nemogućom, ne samo kao države njenih naroda i građana, već da ubiju i ideju Bosne, kao zasebnog društva i duhovnog prostora. Htjeli su je samo za sebe. Zato su napravili nacionalne paradržavne tvorevine - da bi Bosni oduzeli njenu državnost i međunarodno priznanje, a Bosance međusobno suprotstave - i stvore privid građanskog rata - da bi izbjegli međunarodnu osudu za *agresiju i genocid.*

Koliko su naši neprijatelji bili lukavi u tome, govori i činjenica da je i Ustavni sud BiH morao dokazivati nešto što je očevidno bilo stotinama godina - da su Bosanci* različitih vjera i nacija živjeli u komšiluku, u istoj mahali (ulici), u istom selu, općini i gradu, išli u iste škole i razredna odjeljenja, obdaništa i fakultete, služili se istim kulturnim i zdravstvenim ustanovama, poštivali tuđe bogomolje i međusobno se uvažavali i stvarali prijateljstva, i to na svakom pedlju bosanske zemlje - ljudi različitih vjera i nacionalnosti bili su svoji na svome. Suprotno tome, agresivni nacionalisti su učinili sve da dokažu da mi nismo to što jesmo. Za vrijeme srpsko-crnogorske i hrvatske agresije na BiH, htjeli su to sve što je bilo zajedničko da potaru, i da nas uvjere kako više ne možemo živjeti zajedno, kako trebamo da se teritorijalno nacionalno i vjerski homogeniziramo i podijelimo. Da se zatvorimo u svoja geta, a da pripadnici drugih naroda u tim getima ostanu ljudi bez prava na svoj vjerski, nacionalni, kulturni i politički identitet, bez prava na život. Time su htjeli dokazati da Bosna nije moguća, ni kao društvo, ni kao država, ni kao njihova domovina, s katastrofalnim posljedicama - primjenom apartheida u svim sferama života: od stanovanja, preko zasebnih porodilišta, obdaništa, škola, sveučilišta i univerziteta, ambulanti i bolnica, zasebnih naselja i gradskih kvartova, posebnih nacionalnih entiteta i općina, kao i zasebnih nacionalnih vojski, policija i vlada, do zasebnih sudova i nacionalnih skupština i sabora.

Zato nas ponovo tjeraju da pišemo knjige o konstitutivnosti naroda u BiH, da sudovi donose presude o konstitutivnosti sva tri naroda u BiH, kao da i do tada to nisu bili, iako u Preambuli Ustava BiH piše da su Ustav donijeli Bošnjaci, Hrvati i Srbi kao konstitutivni narodi u BiH, građani BiH i ostali narodi. Ustavni sud pozivajući se na preambulu iz Ustava donosi presudu o nečemu što je već sam Ustav rekao, a što je život mnogo stoljeća ranije bio presudio. Ali tako je to u Bosni u kojoj velikodržavni projekti susjeda žele da se realiziraju na račun Bosanske Zemlje. Da paradoks bude veći, nosioci tih projekata su i potpisnici Dejtonskog sporazuma i garanti njegove primjene, zato i Ustav različito tumače, pa je i formalno bila potrebna presuda Ustavnog suda koja je otklonila različito političko i pravno tumačenje Ustava BiH.

Zato smo bili motivirani da nanovo pred sebe stavimo cijeli Sporazum iz Dejtona (Dayton), a posebno Anekse 4., 6. i 7. i istražujemo, ovaj put, njegovu pravnu suštinu. Ko hoće pošteno da čita dejtonske pravne norme, doći će do neporecivog pravnog zaključka da se Međunarodna zajednica ovim Sporazumom odlučno opredjelila za *uspravljanje* agresijom i genocidom

* Bosanstvu je za razliku od srpstva i hrvatstva imanentna tolerancija u suživotu sa drugim i drukčijim, kao i amerikanstvu, malezijstvu, švicarstvu i belgijanstvu.

posrnule države uspostavom njenih institucija potrebnih da bi Bosna, kao normalna demokratska država, ušla u evropske političke i ekonomske integracije i u evroatlanski sigurnosni sistem. Neke norme koje čine Ustav nekonzistentnim, naročito čl. IV i V, treba mijenjati amandmanima u redovnoj ustavnoj proceduri, jer su bile ustupak da bi se zaustavio rat.

Što implementacija ide sporo, za nas starije i presporo, jer bi i mi željeli da doživimo Bosnu u Evropi (Europe), trebamo okriviti duboku ideologizaciju i mitologizaciju ideje u srpskim i hrvatskim masama da se od bosanske zemlje može praviti velika Srbija i velika Hrvatska. Osvješćivanju od toga zla bi trebalo da pomognu i nove vlasti u susjednim zemljama i obje crkve, koje imaju nesumnjiv uticaj na svoje vjernike. Razumije se, tome treba da doprinesu i odlučnije mjere OHR-a i drugih međunarodnih institucija koje djeluju u BIH. Time bi se doprinijelo boljem razumijevanju među etničkim zajednicama, a i jačanju međusobnog povjerenja među bosanskim ljudima.

Ako će ova knjiga i djelimično doprinijeti boljem pravnom razumijevanju suštine Dejtona, ona će opravdati svoje pojavljivanje. Zahvaljujem se izdavaču i donatorima koji su omogućili štampanje ove knjige u bilingvalnom izdanju na bosanskom i engleskom jeziku. Također se zahvaljujem kolegama profesorima dr. Zdravku Grebi i dr. Esadu Zgodiću, na korisnim sugestijama čije se recenzije objavljuju u formi pogovora u ovoj knjizi.

Sarajevo, 25. maja 2001. godine

Autor

I. DRŽAVNIM INSTITUCIJAMA I ZAKONIMA DO DEMOKRATSKE BOSNE I HERCEGOVINE

Uvod

Pet godina Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH, parafiranog u Dejtonu 21. novembra, a potpisanog u Parizu 14. decembra 1995. godine, u javnosti je proizvelo različita mišljenja, od prihvatanja do odbacivanja, u cjelini, a posebno različita tumačenja njegove suštine. Kao što se zna sporazum su potpisali šefovi triju država: Republike Bosne i Hercegovine, Republike Hrvatske i SR Jugoslavije, a svjedoci sporazuma su: SAD, Ruska Federacija, Savezna Republika Njemačka, Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske, Francuska Republika kao članovi kontakt grupe i Evropska unija.

S obzirom da je Sporazum potpisan od šefova triju država, on ima karakter međunarodnog sporazuma. Imajući u vidu činjenicu da rat u BiH 1992. - 1995. godine službene institucije Međunarodne zajednice nisu proglasile agresijom susjeda na BiH, već građanskim ratom između Bošnjaka, Srba i Hrvata, ipak se nije moglo zanemariti involviranje Hrvatske i Jugoslavije u sukob u BiH. Naime, nađena je takva pregovaračka formula u Dejtonu, da se na kraju ne zna koja je strana pobjednik, a koja gubitnik. Međunarodna zajednica željela je okončanje bosanskog rata bez pobjednika i bez poraženog. Objektivno gledajući, s obzirom na ciljeve agresije: da se uništi bosanska državnost i bosanski narod, pobjednici su Bosna i Bosanci, jer ciljevi agresije nisu ostvareni.

Od početka agresije na BiH, Međunarodna zajednica nije željela da rat u BiH nazove agresijom, jer bi u tom slučaju bila obavezna skinuti embargo za naoružavanje bosanske armije, a niti priznati da agresor u BiH provodi genocid nad bošnjačkim narodom, jer bi u tom slučaju bila obavezna se umiješati u

sukob i spriječiti genocid. Zato joj je bilo lakše agresiju nazvati tzv. građanskim ratom, a genocid tzv. etničkim čišćenjem i time izbjeći, ako ne, odgoditi svoju vojnu intervenciju u BiH.

Odluku, da li je u BiH bila agresija ili građanski rat prepušteno je da donese Krivični tribunal u Hagu (Den Haag), ali posredno kroz presude pojedincima optuženim za ratne zločine, a da li je Jugoslavija u BiH izvršila genocid ili samo etničko čišćenje, na osnovi tužbe RBiH, prepušteno je da donese Međunarodni sud pravde u Hagu. U posljednje vrijeme kroz izjave bivših političara i diplomata svijet saznaje da je na BiH ipak izvršena agresija. Tako Erve de Šaret (Herve de Charette), Širakov (J. Chirac) ministar vanjskih poslova (1995.) pred misijom francuskog parlamenta o Srebrenici izjavljuje: "*Za mene je bilo jasno ko je agresor. To, uostalom, nije bilo teško definirati: bile su to srpske snage*".[1)]

No, sama činjenica da su potpisnici Sporazuma bili šefovi država BiH, Hrvatske i Jugoslavije, govori u prilog tvrdnji da je na BiH izvršena agresija njenih susjeda. Ne treba zaboraviti da je tzv. Republiku Srpsku, po njenom ovlašćenju, zastupao, niko drugi već predsjednik Republike Srbije, ovlašćen da potpiše sporazum u ime SR Jugoslavije. Uključivanjem Republike Srpske i Federacije BiH u potpisivanje pojedinih aneksa sporazuma trebalo je prikazati, da je u BiH, bilo nešto treće, što nije ni čista agresija, ni čisti građanski rat, dakle, nešto što sa stanovišta međunarodnog prava nije ni građanski rat, a nije ni agresija.

Naime, da je u BiH bio građanski rat, onda bi potpisnici sporazuma bili politički predstavnici Bošnjaka, bosanskih Srba i bosanskih Hrvata, a ne šefovi triju država. Ali da se ne bi moglo govoriti o agresiji susjeda, Međunarodna zajednica postarala se da legitimira paradržavne tvorevine Republiku Srpsku kao zaseban entitet, a Herceg Bosnu kroz Federaciju BiH, a time i političke predstavnike bosanskih Srba i bosanskih Hrvata, koji su bili, kako u međusobnom sukobu, tako i u sukobu s Bošnjacima. Na taj način iskonstruirati sintagmu "triju strana" u sukobu u BiH, od kojih je bosanskosrpsku stranu pomagala Jugoslavija, a bosanskohrvatsku stranu pomagala Hrvatska. Time se htjelo prikriti agresiju Hrvatske i Jugoslavije. Dok su faktički "treću stranu" činili Bosanci triju vjera, a ne samo muslimani kao što se željelo prikazati svjetskoj javnosti. Iza ovih Bosanaca je bila legitimna i legalna bosanska vlada u kojoj su sjedili, pored Bošnjaka i legitimno izabrani predstavnici bosanskih Hrvata i bosanskih Srba (na izborima 1990.), koji se nisu priklonili secesionističkoj politici svojih sunarodnika, koji su željeli priključenje dijelova BiH u sastav Hrvatske, odnosno, u sastav Jugoslavije.

1. Međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine i početak agresije

Da bi se razumjela pravna i politička suština Dejtonskog sporazuma, treba se vratiti na sami početak raspleta političke krize u BiH u procesu raspada bivše SFRJ.

Kada se postavilo pitanje međunarodnog priznanja BiH, u ljeto i jesen 1991. godine, nakon što su to opredjeljenje iskazale Slovenija, Makedonija i Hrvatska, bosanski Srbi (SDS) su bili protiv da BiH iziđe iz sastava Jugoslavije. Nakon što je Skupština Bosne i Hercegovine 14. oktobra 1991. godine donijela Memorandum u kome je bio sadržan stav da ukoliko Hrvatska ne ostane u SFRJ, da će i BiH zatražiti svoju nezavisnost, srpski parlamentarci iz SDS-a (u sastavu Skupštine BiH izabrane 18. novembra 1990. godine), izdvojili su se 24. oktobra 1991. godine i konstituirali Skupštinu srpskog naroda u BiH. Kada su Vlada i Predsjedništvo BiH 20. decembra 1991. godine, na poziv Evropske zajednice da se izjasne da li BiH želi nezavisnost, podnijeli i formalni zahtjev za međunarodnim priznanjem BiH, ova srpska skupština je 9. januara 1992. godine proglasila Republiku srpskog naroda u BiH, a politički predstavnici bosanskih Hrvata (HDZ) su 18. novembra 1991. godine proglasili Hrvatsku zajednicu Herceg Bosnu. Obje ove neustavne tvorevine Ustavni sud Republike Bosne i Hercegovine, na svojim sjednicama od 14.9.1992. i 8.10.1992. godine, proglasio je suprotnim Ustavu Republike Bosne i Hercegovine.[2)]

Pravna komisija Evropske zajednice, tzv. Badinterova komisija, zatražila je od Bosne i Hercegovine da organizira građanski referendum o nezavisnosti BiH, jer od rezultata tog referenduma će ovisiti da li će je preporučiti za međunarodno priznanje Evropskoj zajednici. Bosanski Srbi su se suprotstavili referendumu koji je bio zakazan za 29. februar i 1. mart 1992. godine. Dan prije održavanja referenduma bosanski Srbi su 28. februara 1992. godine, donijeli Ustav Srpske republike u BiH, kasnije nazvane Republika Srpska.

Od 64,31% registriranih birača Bosne i Hercegovine koji su izišli na referendum bilo je 64,14% važećih listića, od toga se broja 99,44% pozitivno izjasnilo na referendumsko pitanje o suverenosti i nezavisnosti Bosne i Hercegovine. Na osnovu ovako blistavog rezultata referenduma, 6. aprila 1992. godine, Evropska zajednica, a zatim i druge relevantne zemlje su priznale teritorijalni integritet, suverenitet i političku nezavisnost BiH u granicama u kojima je Republika Bosna i Hercegovina bila u sastavu SFRJ.

S danom međunarodnog priznanja BiH otpočeli su i oružani sukobi u BiH, s namjerom da se to međunarodno priznanje poništi podjelom BiH između dva velikodržavna projekta. Sukob su prvo započeli bosanski Srbi u sadejstvu s paravojnim formacijama pristiglim iz Srbije i Crne Gore, uz otvoreno ili prikriveno sadejstvo i komandovanje dotadašnje JNA, koja se u međuvremenu pretvorila u etnički čistu srpsku vojsku. JNA je zloupotrijebila svoju poziciju legalne vojske u BiH, pa je prema projektu agresije napravljenom u Beogradu ranije uredila srpske položaje oko većih gradova kako bi osigurala njihovo zauzimanje silom i cijele 1991. godine tajno naoružavala bosanske Srbe. Hrvati će svoj front protiv bosanske armije otvoriti kasnije. Prvo su opstruirali otpor bosanske armije srpskim napadima, a potom su prikriveno u oktobru 1992., a otvoreno, u aprilu 1993. godine, otvorili drugi front protiv bosanske armije i države BiH, proglašavajući u Livnu 24. augusta 1993. godine paradržavnu tvorevinu Hrvatsku Republiku Herceg Bosnu.

Da bi se stvari još više iskomplicirale, Ujedinjene nacije su, u vrijeme sukoba između Jugoslavije i Hrvatske, 25. septembra 1991. godine, uvele embargo na naoružanje na čitavom prostoru SFRJ. U proljeće 1992. godine su na ovaj prostor došle jedinice UNPROFOR-a sa sjedištem u Sarajevu, da štite mir koji je 2. januara 1992. godine uspostavljen između Hrvatske i Jugoslavije. Kasnije je mandat UNPROFOR-a proširen i na BiH, s funkcijom očuvanja mira, u vrijeme najžešćih srpskih i hrvatskih napada na BiH i genocida nad bošnjačkim narodom. Tako je u BiH nastala jedna paradoksalna situacija. Bosnom je bjesnio rat u kome je ubijeno preko 200.000 ljudi, silovano preko 30.000 žena, ubijeno oko 17.000 djece, uz bezočnu opsadu gradova, posebno Sarajeva, Goražda, Bihaća, Tešnja, Maglaja, Mostara, Žepe, Srebrenice i dr., a međunarodne vojne snage UNPROFOR, nisu imale mandat da spriječe rat, već da čuvaju nepostojeći mir. Zato, prema dokumentima Međunarodne zajednice, u BiH, i nije bilo rata, već su po njima u to vrijeme njihove "tri strane" pregovarale da riješe političku krizu koja je nastala navodnim nezadovoljstvom bosanskih Srba i bosanskih Hrvata svojim političkim statusom u BiH, stvarajući ognjem i mačem svoje paradržavne tvorevine: Republiku Srpsku i Herceg Bosnu, koje su imali namjeru pripojiti Jugoslaviji i Hrvatskoj.

U toku pripreme ovog rukopisa za objavljivanje, Eric Margolis u "*Toronto Sun*" objavio je članak: *Srbiji potrebno moralno pročišćenje.* U njemu nas autor upoznaje s događajima o kojima smo za vrijeme agresije na BiH samo mogli da sumnjamo da se nešto nezdravo događa s Međunarodnom zajednicom u odnosu na rat u Bosni. Sada, s ovim člankom imamo i potvrdu tih sumnji: *" Ako bi se Miloševiću sudilo u Hagu, svjetska javnost bi saznala sljedeće: -*

Francuska je tajno prosljeđivala Beogradu "top secret"(strogo povjerljive) informacije prije i u toku NATO-ovih napada na Jugoslaviju 1999.

- Britanija i Kanada su opetovano osujećavale vojnu intervenciju NATO-a koja je trebala da zaustavi masakr u Bosni.
- Grčka i Kipar su pomagali u finansiranju Miloševićevog režima i razbili su NATO-ov embargo na Jugoslaviju.
- Britanija i Francuska su nastojale da blokiraju utjecaj Njemačke na Balkanu, pomažući Srbiju.
- Zapadne sile su sudjelovale u uskraćivanju nezavisnosti Crne Gore.
- Italijanska socijalistička vlada odigrala je ključnu ulogu u održavanju Miloševićevog režima, kojem je prijetio bankrot, uloživši stotine miliona dolara u Srbiju.
- Rusija i Ukrajina su prekršile embargo Ujedinjenih nacija, snabdijevajući Srbiju naftom, oružjem i vojskom.
- Američki prokonzul za Balkan Richard Holbrooke, pomogao je u legitimiranju i podupiranju Miloševićevog režima**.**

Drugim riječima, svijet bi saznao o dugoj, prljavoj i ciničnoj sagi zapadnog nastojanja da sačuva Miloševićev režim i time zadrži balkanski status quo. Svijet bi, također, saznao o sramotnom rekordu UN-a u Bosni i Hercegovini, koji je stavio "nadgledanje mira" ispred spašavanja ljudskih života i zaustavljanja zločina protiv čovječnosti. Isto tako, svijet bi saznao o politici ublaženja, koju je predvodio Lord Owen i kanadski vodeći Miloševićev zastupnik, Luis MecKenzie**"**.[3)]

2. Pregovori o državnom uređenju BiH

Dejtonskom sporazumu prethodilo je nekoliko neuspjelih međunarodnih planova za rješenje navodne bosanske političke krize: Kutiljerov plan iz Lisabona (H. Cutillero) - (mart 1992.), Vens-Ovenov plan (/S. Vance/ - /Lord Owen/) - (zima-proljeće 1993.), Oven-Stoltenbergov plan (august 1993.), Plan kontakt-grupe (juli 1994.) čija je osnova bila 49:51 posto podjele teritorije BiH između bosanskih Srba, s jedne strane i bosanskih Hrvata i Bošnjaka, s druge strane. Na ideji entiteta unutar BiH postignut je Vašingtonski sporazum

između Bošnjaka i Hrvata (Washington) - (18. marta 1994.) i godinu i po dana kasnije Dejtonski sporazum 21. novembra, odnosno, 14. decembra 1995. godine.

Vašingtonskim sporazumom uspostavljena je Federacija BiH kojoj je prethodilo donošenje Ustavnog zakona o izmjenama i dopunama Ustava Republike Bosne i Hercegovine (30. marta 1994.), kojim je dozvoljeno da se na teritoriju koji su vojnički kontrolirali Armija BiH i HVO-HV obrazuje Federacija BiH, podijeljena na 10 kantona, uređena svojim ustavom donesenim 30. marta 1994. godine, u kojoj su Bošnjaci i Hrvati konstitutivni narodi, dok su Srbi, zajedno s drugim narodnostima činili "ostale".

Paradržavna tvorevina bosanskih Srba, Ustavom od 28. februara 1992. godine, bila je definirana državom srpskog naroda i građana, u kojoj su Bošnjaci i Hrvati bili narod bez prava, pa i onih građanskih, jer su bili ubijani i proganjani, da bi se u njihove domove i na imanja naseljavali Srbi.

Pod pritiskom Međunarodne zajednice u Ženevi (Geneva) su 8.9.1995. godine između bosanske vlade i bosanskih Srba dogovoreni osnovni principi unutrašnjeg državnog uređenja BiH, koji su u Njujorku (New York) dopunjeni 26.9.1995. godine. Ovim principima je legitimirana dotadašnja srpska paradržavna tvorevina pod imenom Republika Srpska. Nakon što su NATO snage krajem augusta i početkom septembra bombardirali položaje bosanskih Srba, i nakon što su hrvatskom "Olujom" pometeni Srbi iz Kninske krajine, a ofanzivom bosanske armije probijena blokada Bihaća, bosanska armija i HVO namirili su 51% teritorije BiH koji je činio Federaciju BiH, a 49% Republiku Srpsku, i prema konceptu kontakt-grupe mogla je započeti Mirovna konferencija u Dejtonu 1. novembra 1995. godine.

3. Pravni principi Dejtonskog sporazuma

Nakon ove kratke retrospektive o uzrocima i posljedicama bosanske političke krize vratimo se našoj temi. Prvo nekoliko napomena. Kao što smo iz prethodnog izlaganja vidjeli, u bosansku političku krizu upleteno je mnogo faktora, kako domaćih tako i međunarodnih, pod kojima podrazumijevamo i vojnu intervenciju Hrvatske i Jugoslavije u Bosni i Hercegovini.

"Početkom devedesetih Evropa je iznevjerila BiH".[4)] SAD su bile blokirane svojim izborima i dugo vremena prepuštale Evropi primat u rješavanju političke krize na prostoru bivše SFRJ. Trebalo je, dakle, više od tri godine relevantnim

državama u Međunarodnoj zajednici da usaglase svoje međusobne interese i ciljeve ne samo u odnosu na BiH, već u pristupu rješavanja sudbine geopolitičkog prostora koji se zove Balkan, odnosno, Jugoistočna Evropa. Kada je usaglašeno da se bosanska politička kriza može uspješno riješiti uključivanjem, ne samo "tri strane u sukobu u BiH", već prije svega uključivanjem Hrvatske i Jugoslavije, iz kojih je ta kriza inicirana i politički i vojno vođena, moglo se pristupiti pregovorima u Dejtonu. Do uspjeha pregovora moglo je doći samo uz kompromis svih strana involviranih u bosanski sukob. Evropske zemlje prepustile su Amerikancima predvodničku ulogu u kontakt - grupi.

Za BiH od početka ratnog sukoba bilo je od presudnog značaja da je ona bila međunarodnopravno priznata država. Kao takva bila je subjektom međunarodnog prava, koju su štitili međunarodni propisi o odnosima među suverenim državama, a posebno Završni akt iz Helsinkija 1975. godine, po kome nije moglo biti promjene granica među državama upotrebom sile.

Otuda proizilaze dva osnovna cilja koja je trebalo postići Sporazumom u Dejtonu: (1) zaustavljanje rata i (2) potvrđivanje državnog suvereniteta Bosne i Hercegovine u njenim međunarodno priznatim granicama.

Uz ovo je išlo i uzajamno priznavanje Bosne i Hercegovine i Savezne Republike Jugoslavije, pošto su se Bosna i Hercegovina i Hrvatska međusobno priznale odmah po sticanju njihove političke nezavisnosti 1992. godine.

U Općem okvirnom sporazumu za mir u Bosni i Hercegovini sadržana je suština onoga što nazivamo Dejtonski sporazum. Kao što smo ranije naveli sporazum su potpisali: Republika Bosna i Hercegovina, Republika Hrvatska i SR Jugoslavija, kao "strane" potpisnice i obavezale se na njegovo poštivanje:

1. Strane će svoje odnose uskladiti s principima u Povelji Ujedinjenih nacija, Helsinškom završnom aktu i dokumentima OSCE-a, poštujući suverenu jednakost jedna druge i međusobne sporove rješavati mirnim putem.
2. Strane pozdravljaju i prihvataju aranžmane napravljene u vezi vojnih aspekata Mirovnog sporazuma i aspektima regionalne stabilizacije, sadržanim u Aneksu 1-A i Aneksu 1-B.
3. Strane pozdravljaju i prihvataju aranžmane koji su napravljeni u vezi s razgraničenjima između entiteta, sadržanim u Aneksu 2.

4. Strane pozdravljaju i prihvataju izborni program za Bosnu i Hercegovinu kao što je izloženo u Aneksu 3.

5. Strane pozdravljaju i prihvataju aranžmane sadržane u Ustavu Bosne i Hercegovine, sadržanom u Aneksu 4. i da će u potpunosti poštovati u njemu usvojena opredjeljenja i činit će sve da se ona ostvare.

6. Strane pozdravljaju i prihvataju aranžmane koji su napravljeni u vezi s uspostavom Arbitražnog tribunala (Aneks 5), Komisije za ljudska prava (Aneks 6), Komisije za izbjeglice i raseljena lica (Aneks 7), Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika (Aneks 8) i Transportnih korporacija Bosne i Hercegovine (Aneks 9). Strane će u potpunosti poštovati i osiguravati ispunjenje ovdje utvrđenih opredjeljenja.

7. Poštivanje ljudskih prava i zaštita izbjeglica i raseljenih lica je od vitalnog značaja za postizanje trajnog mira, stoga se strane slažu i povinovat će se u potpunosti s odredbama koje se tiču ljudskih prava izloženih u poglavlju 1. Sporazuma u Aneksu 6 (koji je identičan s članom II, stavom 3 /Katalog prava/ Ustava Bosne i Hercegovine - O.I.). Zatim obaveza koje se tiču izbjeglica i raseljenih lica koje su sadržane u poglavlju 1. Sporazuma u Aneksu 7.

8. Strane pozdravljaju i prihvataju aranžmane koji su napravljeni u vezi s implementacijom civilnog dijela Sporazuma, kao što je izloženo u Aneksu 10 (visoki predstavnik) i Aneksu 11 koji se odnosi na međunarodne policijske snage. Strane će u potpunosti poštovati utvrđena opredjeljenja i učinit će sve da se ona ostvare.

9. Strane će sarađivati u potpunosti sa svim entitetima uključenim u implementaciju Mirovnog sporazuma, kao što je opisano u *aneksima,* ili kao što je na drugi način određeno od strane Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija, kao i povinovati se obavezama da sarađuju u istrazi i gonjenju ratnih zločinaca i drugih kršenja međunarodnog humanitarnog prava.

Zatim slijede odredbe o međusobnom priznavanju Bosne i Hercegovine i Jugoslavije kao suverenih nezavisnih država unutar njihovih međunarodnih granica, kao i da ovaj sporazum stupa na snagu njegovim potpisivanjem, dakle, od 14. decembra 1995. godine.

4. Pravna priroda i struktura Dejtonskog sporazuma

Dejtonski sporazum je kompleksan i maksimalno uravnotežen međunarodni sporazum koji nije podložan promjenama. Njega nije moguće djelimično realizirati, da se može reći, da je u cijelosti realiziran. Njega nije moguće ni parcijalno mijenjati, a da se ne dovede u pitanje njegova cjelovita arhitektura. Konačni tumač vojnog dijela sporazuma (Aneks 1-A) je komandant IFOR-a (SFOR-a), a konačni tumač civilnog dijela sporazuma je visoki predstavnik (Aneks 10, član 5.). Ovaj sporazum nisu ratifikovali parlamenti zemalja potpisnica. On je stupio na snagu i postao primjenjiv od dana njegovog potpisivanja, u Parizu 14. decembra 1995. godine.

Ono što čini ovaj sporazum kompleksnim jeste činjenica da su ga potpisale tri države: Republika Bosna i Hercegovina, Republika Hrvatska i SR Jugoslavija i da su njegov sastavni dio jedanaest aneksa, koje su zavisno od materije, potpisale Republika Hrvatska, SR Jugoslavija i Republika Bosna i Hercegovina sa svoja dva entiteta ili samo Republika Bosna i Hercegovina i njena dva entiteta: Federacija BiH i Republika Srpska ili samo entiteti.

Tako su Aneks 1-A, Aneks 1-B i Aneks 10 pored tri države potpisnice potpisala i oba bh. entiteta. Aneks 3 (Izbori), Aneks 4 (Ustav BiH), Aneks 6 (Ljudska prava), Aneks 7 (Izbjeglice i raseljena lica), Aneks 8 (Očuvanje nacionalnih spomenika), Aneks 11 (Međunarodne policijske snage) pored Bosne i Hercegovine, potpisala su i oba bh. entiteta. Aneks 5 (Arbitraža) i Aneks 9 (Javne korporacije BiH) potpisali su samo bh. entiteti.

Ako se zna da se nešto u sporazumima može promijeniti samo saglasnošću volja strana potpisnica sporazuma, to čini Dejtonski sporazum teško izmjenjivim aktom i iz razloga što su o ovom sporazumu postigle saglasnost i pet zemalja kontakt - grupe i specijalni pregovarač u ime Evropske unije. Ni u jednom od ovih sporazuma nije predviđena mogućnost njihove promjene. Jedino je to predviđeno za Ustav Bosne i Hercegovine sadržan u Aneksu 4. Naime, tamo je u članu X rečeno da se ovaj ustav može mijenjati amandmanima od strane Parlamentarne skupštine BiH i dvotrećinskom većinom u Predstavničkom domu.

Dakle, ako se izuzme Aneks 1-A (vojni aspekt sporazuma), Aneks 1-B (regionalna stabilizacija) i Aneks 10 (visoki predstavnik) i Aneks 11 (međunarodna policija), materija svih drugih aneksa je obuhvaćena Ustavom Bosne i Hercegovine, pa prema tome i mogućnošću njihove promjene. Aneks

3. (izbori) trebalo je da se iscrpi s održavanjem prvih izbora 1996. godine, a svi budući izbori prema članu IV stav 2a. Ustava BiH trebaju se organizirati prema izbornom zakonu. Prema članu III 5a. Ustava BiH, materija Aneksa 5, 6, 7 i 8 je u nadležnosti Bosne i Hercegovine. Aneksom 9, koga su potpisali bh. entiteti, predviđeno je osnivanje javnih korporacija Bosne i Hercegovine, kao što su komunalne, energetske, poštanske, saobraćajne, kao i upravljanje vodom i drugim prirodnim resursima. Pošto entiteti čine unutrašnju strukturu državnog uređenja BiH, to i pitanja njihovog razgraničenja (Aneks 2) ulaze u ustavnu materiju podložnu amandmanskim promjenama prema proceduri sadržanoj u članu X Ustava BiH.

Otuda iz navedenih razloga ne treba očekivati bilo kakve nove konferencije za eventualnu promjenu Dejtonskog sporazuma. Suština Dejtona je dobra. Njega ne treba mijenjati već provoditi u skladu s obavezama na koje su potpisnici pristali. Pošto je materija iz skoro svih aneksa preuzeta i čini sadržaj Ustava Bosne i Hercegovine, s još dodatnih 15 međunarodnih konvencija i ugovora (Aneks I na Ustav BiH), koji čine sastavni dio Ustava BiH, postoje, dakle, mogućnosti da se predviđenom procedurom amandmanskih promjena i dopuna nastavi usavršavanje ustavne strukture Bosne i Hercegovine, u skladu s vremenom i potrebama njenih građana. A za to je, kao što smo vidjeli, nadležna Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine. To znači da se u skladu s političkom voljom naroda i građana Bosne i Hercegovine, amandmanima na Ustav BiH, može mijenjati i nadopunjavati sve ono što je sadržano u Ustavu BiH, bez sazivanja novih međunarodnih konferencija. Proces unutrašnjih ustavnih prilagođavanja i promjena postajat će naša politička realnost sve više s učvršćivanjem uzajamnog povjerenja među narodima i građanima u Bosni i Hercegovini, kao i priključivanjem BiH evropskim političkim i ekonomskim integracijama, kao i euro-atlanskom odbranbeno-sigurnosnom sistemu.

5. Kontinuitet institucija i zakona Republike Bosne i Hercegovine

Ako se izuzmu vojni aspekti Sporazuma (Aneks 1-A) i Sporazum o regionalnoj saradnji (Aneks 1-B), kojim je praktično prekinut rat u Bosni i Hercegovini i dogovorena procedura uspostavljanja šire regionalne stabilizacije, u koju su uključene pored Bosne i Hercegovine i Republika

Hrvatska i SR Jugoslavija, centralno mjesto Dejtonskog sporazuma zauzimaju Aneks 4 (Ustav BiH), Aneks 6 (Ljudska prava) i Aneks 7 (Izbjeglice i raseljena lica). Otuda smatramo da političku i pravnu suštinu Dejtonskog sporazuma u njegovoj implementaciji predstavlja: (1) uspostavljanje institucija Bosne i Hercegovine, (2) povratak izbjeglih i raseljenih lica u svoje zavičaje i na svoju imovinu i (3) zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Ovaj redoslijed zadataka nije napravljen po njihovom značaju, već iz praktičnih metodoloških razloga, jer sva tri navedena pitanja prema Dejtonu imaju jednaku vrijednost.

Kada se kaže institucije Bosne i Hercegovine, pogrešno ih je nazvati "zajedničke institucije" kao što to kažu mnogi neupućeni u ustavnu materiju. Ustav BiH ne poznaje sintagmu "zajedničke institucije". Ustavni naziv je samo "institucije Bosne i Hercegovine". Sljedbenici onih političkih opcija koji bi minimizirali izvorne ustavne državne prerogative Bosne i Hercegovine, a istakli ustavom nepostojeću državnost entiteta iz koje bi prema njima trebalo da "izviru" državne prerogative Bosne i Hercegovine, kao izrazom političke volje entiteta, oni su pristalice upotrebe pojma "zajedničke institucije". Slično su se ponašali ili se danas ponašaju i oni predstavnici Međunarodne zajednice, naročito iz prve dvije godine provedbe Dejtonskog sporazuma, koji da bi odobrovoljili, naročito, srpske predstavnike u izgradnji institucija Bosne i Hercegovine, podržavali su tu neustavnu leksiku i doprinosili da se ona odomaći, ne samo u medijima, već i u dokumentima Upravljačkog komiteta Vijeća za implementaciju koju čini kontakt-grupa, koja se stara u ime Međunarodne zajednice za implementaciju civilnog dijela sporazuma. Mada za to nema osnova u Dejtonskom sporazumu, a posebno ne u Ustavu Bosne i Hercegovine.

Slična se omaška dogodila i u pogrešnom nazivu zakona koji se donose na nivou države Bosne i Hercegovine, nazivajući ih u međusobnoj komunikaciji "krovnim zakonom", umjesto jednostavno zakonom Bosne i Hercegovine, kao što se zakoni entiteta nazivaju imenom entiteta, ili zakoni kantona imenom kantona.

Koliki je značaj Dejtonski sporazum pridavao institucijama i zakonima Bosne i Hercegovine, govori podatak da je Ustavu Bosne i Hercegovine dodat Aneks II (prelazne odredbe) u kome se u tački 2. govori o kontinuitetu pravnih propisa koji nisu u suprotnosti s Ustavom dok drugačije ne odredi nadležni organ vlasti Bosne i Hercegovine; u tački 3. govori o pravnim i administrativnim postupcima u sudovima i organima uprave, koji ostaju na snazi u onoj mjeri u kojoj nisu u suprotnosti s Ustavom dok drugačije ne odredi nadležni organ

vlasti Bosne i Hercegovine; a u tački 4. govori o kontinuiranom funkcioniranju organa vlasti, institucija i drugih tijela Bosne i Hercegovine, dok ne budu zamijenjeni novim sporazumom ili zakonom. Međutim, nažalost, predstavnici Međunarodne zajednice se toga nisu pridržavali, bar kad je riječ o kontinuitetu institucija i zakona Republike Bosne i Hercegovine, već su imali pogrešan pristup, kao da se radilo da je BiH tek u Dejtonu stvorena država. A sam Dejton je priznao kontinuitet Republike BiH kao nezavisne i suverene države koji je ona stekla 6. aprila 1992. godine. U Dejtonu je samo ime promjenjeno u: Bosna i Hercegovina.

6. Institucije vlasti u BiH na svim nivoima ne mogu biti jednonacionalne

Dakle, u Bosni i Hercegovini Ustav ne poznaje nikakve "zajedničke institucije", a niti "krovne zakone", već samo institucije i zakone Bosne i Hercegovine, kao i kontinuitet institucija i zakona Republike Bosne i Hercegovine koji nisu protivni novom Ustavu BiH, dok ne budu izmijenjeni.

Prema Ustavu, Bosna i Hercegovina ima zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast. Zakonodavnu vlast vrši Parlamentarna skupština, koja ima Predstavnički dom i Dom naroda. Izvršnu vlast čine Predsjedništvo i Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, a sudsku vlast vrši Ustavni sud Bosne i Hercegovine, a odnedavno i Državni sud Bosne i Hercegovine uspostavljen zakonom. Predstoji još da se zakonom uspostavi državno tužilaštvo i državno pravobranilaštvo.

Međutim, Bosna i Hercegovina nema svoju vojsku, svoju policiju i svoje izvore finansiranja, iako za to postoje ustavni osnovi sadržani u Sporazumu iz Dejtona. Bez obzira na entitete koji čine unutrašnju političko-teritorijalnu strukturu, jedino je Bosna i Hercegovina subjekt međunarodnog prava i obaveza. Prema članu III stav 1. taksativno su pobrojane nadležnosti institucija BiH, a prema istom članu u stavu 5a, Bosna i Hercegovina je nadležna u svim stvarima kojim se osigurava njen suverenitet, teritorijalni integritet i politička nezavisnost. A tu prije svega dolazi u obzir jedinstveno vođenje sigurnosno odbranbene politike i postojanje vlastitih vojnih i sigurnosnih efektiva i njima odgovarajućih institucija.

Da država ne bi ovisila od entiteta, Ustavom je u članu VIII stav 3. data mogućnost da Parlamentarna skupština donese zakon kojim će se osigurati izvorni prihodi države za potrebe institucija Bosne i Hercegovine i

međunarodne obaveze Bosne i Hercegovine. Ista je ta nadležnost Parlamentu potvrđena i u članu IV stav 4b Ustava BiH.

Za uspostavljanje institucija Bosne i Hercegovine potrebno je zadovoljavajuće političko okruženje, ne samo u zemlji, već i u njenom susjedstvu, pa i šire. Problem s kojim se susreće Bosna i Hercegovina jesu još mitomanske žive pretenzije njenih susjeda Hrvatske, Srbije i Crne Gore na njene teritorije, zloupotrebljavajući bosanske Srbe i bosanske Hrvate, za ostvarivanje svojih velikodržavnih projekata. Zbog toga se bosanska multietnička struktura stanovništva, umjesto da bude prednost za svestranu saradnju sa susjedima u BiH pojavljuje kao unutrašnja prijetnja za njenu državnu dezintegraciju. Naime, svaka teritorijalna homogenizacija jednog od tri bosanska naroda, posebno kada se ona uobličava u neke političko-administrativne forme s ovlašćenjima vlasti, u Bosni i Hercegovini, prijeti, s jedne strane, njenoj teritorijalnoj dezintegraciji, a s druge strane, za pripadnike druga dva naroda koji ostanu živjeti na tom teritoriju, manifestira se kao diskriminacija po nacionalnom ili vjerskom osnovu.

Otuda je Dejtonski sporazum akceptirao Federaciju BiH kao federaciju, ne Bošnjaka i Hrvata u BiH, već kao federaciju kantona, koji ne mogu imati nacionalni predznak. Mada je svima poznato da postoji pet kantona s bošnjačkom većinom, tri kantona s hrvatskom većinom i dva tzv. mješovita kantona, nigdje se u Ustavu Federacije BiH ne kaže da su to nacionalni kantoni, ili da većinski narod u njima ima više prava od drugog naroda koji je u manjini. Isti ustavni princip važi i kad je riječ o drugom bh. entitetu, Republici Srpskoj. Poslije donošenja presude Ustavnog suda BiH o konstitutivnosti sva tri bh. naroda: Bošnjaka, Srba i Hrvata, takvo rješenje u Dejtonu je ponovo potvrđeno i otklonjene su u tom pogledu, bar kad je riječ o pravnoj strani problema, sve nedoumice. Ostaje, dakle, problem njene implementacije u praksi. I to u njena tri aspekta koji čine suštinu Dejtona: (1) institucionalne izgradnje, (2) povratka izbjeglih i raseljenih lica u zavičaje i na njihova imanja i (3) jednake zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda bez kojih se Bosna i Hercegovina ne može početi uključivati u evropske integracione procese.

Ako Dejtonski sporazum ne poznaje čiste nacionalne političko-teritorijalne i administrativne rezervate, to još više važi za institucije Bosne i Hercegovine. Zato bi se moglo reći jasno, kao što Dejton ne poznaje nacionalne entitete i kantone, Dejton ne poznaje ni nacionalnu vojsku, ni nacionalnu policiju, ni jednonacionalna ministarstva, ni jednonacionalne vlade, ni jednonacionalne sudove, škole, univerzitete, bolnice, dječije ustanove, i preduzeća. To je jasno precizirano u Ustavu Bosne i Hercegovine, u članu II stav 4. u tzv.

antidiskriminacionoj klauzuli u kojoj stoji: *"Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovom članu ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I ovog ustava, osigurano je svim licima u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što je spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno i socijalno porijeklo, povezanost s nacionalnom manjinom, imovina, rođenje i drugi status"*.

Upravo zbog činjenice da je BiH paradigma dugovjeke multikonfensionalne i multietničke strukture svoga stanovništva, ona je moguća i kao država i kao zajednica svojih naroda i građana, samo tako što će sve njene javne strukture biti multietničke, otvorene za pripadnike svih naroda i građana koji u njoj žive. Dakle, ovdje se prije svega misli na javnu sferu djelovanja od političkih stranaka, preko državnih institucija, do javnih preduzeća i ustanova. U suprotnom BiH ne može kao država funkcionirati. Ako bi se doslovno slijedila ova antidiskriminacijska klauzula, bile bi neustavne sve političke stranke, javne ustanove, preduzeća, a pogotovo državne ustanove i organi, koji su organizirani po nacionalnom principu, odnosno, znače nacionalni unitarizam. Zato se može smatrati neustavnom jednonacionalna srpska, bošnjačka ili hrvatska komponenta u oružanim snagama BiH, posebno u Vojsci Federacije ili u Vojsci Republike Srpske, zajedno sa svojom jednonacionalnom vrhovnom komandom. Nasuprot tome, kao dobar primjer kako se treba organizirati i bosanska vojska i bosanska policija jeste organiziranje Državne granične službe BiH.

Mada nacionalne političke stranke u BiH, prije svega SDA, SDS, HDZ, kao takve ne smatramo isključivo odgovornim za agresiju Srbije, Crne Gore i Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu, ne može se poreći negativna uloga SDS-a i HDZ-a kao unutrašnjeg bosanskog političkog mobilizatora najekstremnijih snaga usmjerenih na razbijanje države BiH, i pravljenje jednonacionalnih bantustana kao što su za vrijeme rata bili Republika Srpska, Herceg Bosna i AP Zapadna Bosna.

7. Protivno je Dejtonu jedan konstitutivni narod stranački i teritorijalno-politički homogenizirati

Tragično desetogodišnje iskustvo BiH jasno govori da BiH, upravo zbog toga što je multietnička zajednica, kao država ne može da funkcionira u slučaju uspostavljanja isključivo nacionalnih teritorijalno-političkih i administrativnih

bantustana i nacionalnih političkih stranaka. S druge strane, jasno je da BiH kao država, ne može biti ni anacionalna, kao ni njene institucije, također. Ovdje trebamo učiti od već uspostavljenih demokratskih država, koje, također, imaju multietničku strukturu stanovništva, kao što su Belgija (Belgque) i Švicarska (Svizzera). Svi građani Belgije i Švicarske su prema njihovim ustavima Belgijanci i Švicarci (nacije državljana) i kao članovi svojih građanskih političkih stranaka, koje učestvuju u institucijama vlasti, ali i očuvanju kulturnog identiteta etno-grupe u pogledu jezika, kulturne tradicije i običaja. Razumije se vodeći uvijek računa o tome da je svaki od njih kao pripadnik određene etnije ili jezičke grupe, ali i kao građanin, čovjek, jednako zaštićen u pogledu ostvarivanja svojih javnih i privatnih prava i sloboda. U tom pogledu imaju, ne samo zaštitu sudova i državnih upravnih organa, već kroz određenu parlamentarnu strukturu i demokratsku proceduru i zaštitu svojih kolektivnih etnokulturnih prava. Ali ne na račun prava druge etno grupe, i ne na štetu države, da ona ne može da funkcionira.

Bosna i Hercegovina se u institucionalnom pogledu danas nalazi na razmeđu uspostavljanja funkcionalne građanske institucionalne strukture, ali s mehanizmima zaštite kolektivnih nacionalnih prava, ili pred blokadom institucija i normalnog funkcioniranja države u ime navodnih nacionalnih interesa. Može se otvoreno postaviti pitanje: šta je stvarni interes jednog naroda u BiH? Da država funkcionira i time zadovoljava potrebe i interese svojih naroda i građana ili da država ne funkcionira čime dovodi u pitanje egzistencijalni opstanak svojih građana i naroda.

Prije nego što pokušamo dati odgovor na ovo pitanje presudno je da vidimo kako su demokratske države Zapada, koje su prosperitetne i u ekonomiji i u uživanju svojih građanskih prava i sloboda, kako pojedinačnih, tako i kolektivnih, uredile predstavljanje građana i grupnih interesa u državnoj strukturi odlučivanja. U Belgiji nema političke stranke Flamanaca i političke stranke Valonaca, postoje političke stranke građana kao individualnih političkih subjekata koji su se udružili u političku stranku, da metodama političke rasprave i drugačijeg političkog mišljenja ponude biračima svoj politički program upravljanja državnim, dakle, javnim poslovima, ako dobiju povjerenje birača. Niko od njih u takvoj političkoj stranci nije manje Valonac ili Flamanac, ako su se okupili na jednom građanskom političkom programu za koji od birača traže podršku. Birači se ne prebrojavaju po tome ko je Flamanac, a ko je Valonac, već da li je stranka dobila podršku potrebnog broja biračkog tijela. Koja stranka dobije većinu glasova birača, postaje vladajuća u datom mandatu, a druge postaju opozicija. Ako jedna stranka ne dobije dovoljan broj glasova

da može sastaviti vladu, ona je prinuđena da pravi koaliciju s drugom strankom približno sličnog programa. Ne gleda se je li njoj dalo glasove biračko tijelo jednog ili drugog naroda. Zato se zapadna demokratija i naziva predstavničkom demokratijom, ne pojedinog naroda, već većine birača, kao građana, kao individualnih subjekata političkog odlučivanja.

Ako je riječ o narodima (nacijama), odnosno, etničkim ili jezičkim zajednicama, za njih se može govoriti da su kolektivni subjekt nekog prava, koje predstavljaju izabranici tog naroda, ali ne kao građani, već kao pripadnici dotičnog naroda, odnosno, etničke zajednice. Zato i postoji razlika između predstavničkog doma, kao doma građana, i doma naroda, kao doma predstavnika više naroda. Ako se izbori provode za predstavnički dom, dom građana, potpuno je irelevantno kojem narodu pripadaju građani birači, jer oni biraju svoje građanske predstavnike u predstavnički dom.

Otuda u predstavničkoj demokratiji kakva je na Zapadu, ako jedna politička stranka sebe imenuje nacionalnom, a bori se za predstavnički dom parlamenta, ona rizikuje, da narod koji ona zastupa ne bude u poziciji da vlada, već u opoziciji, ako političke stranke koje su joj bile suprotstavljene uspiju da samostalno ili u koaliciji obrazuju vladu koja će imati podršku većine u parlamentu.

Upravo iz tih razloga nacionalne političke stranke u uslovima multietničkog društva i pluralne demokratije rizikuju da ne uđu u vladu. Ovo tim prije ako se u suparničkim strankama, koje nisu nacionalne, već multinacionalne, nađu i predstavnici naroda čija je nacionalna stranka ostala bez vlasti. To se u našem slučaju upravo dogodilo HDZ i SDA u Parlamentu Federacije i Parlamentarnoj skupštini BiH, kao i SDS u Parlamentarnoj skupštini BiH, jer je nekoliko nenacionalnih stranaka uspjelo da dobije većinu i da obrazuju koalicionu vladu.

Kao što Dejtonski sporazum ne poznaje nacionalne administrativne entitete, tako on, ako bi se strogo primjenjivale antidiskriminacijske klauzule, ne poznaje ni političke stranke koje članstvo u njoj diskriminiraju po bilo kom osnovu, a posebno, po nacionalnom ili vjerskom. Otuda politička perspektiva BiH nije u nacionalnim strankama, niti u nacionalnim entitetima, kantonima i općinama, kao i institucijama, koje imaju javni, državni i politički značaj.

Ali to ne znači da u institucijama javne vlasti u multietničkom društvu ne treba osigurati, upravo iz razloga nediskriminacije, zastupljenost pripadnika različitih nacionalnih interesa. Ali tako da i institucija bude prohodna, funkcionalna, ali i da daje zaštitu nacionalnog interesa. U tom slučaju će se zahtijevati kompromisna odluka, ali ne i blokada odlučivanja.

8. Ustav BiH preferira entitete na račun građana i naroda i čini oba parlamentarna doma nefunkcionalnim

Kao što je rečeno Dejtonski sporazum je na donjoj granici kompromisa nacionalne i građanske političke opcije za BiH. Sam Ustav BiH, kao dio aranžmana iz Dejtona u tome nije bio konzistentan. Upravo ta nekonzistentnost proizilazi ustupcima ekstremnim nacionalnim opcijama koje su željele da razore državnost BiH. Naime, u članu IX stav 3. općih odredaba Ustava BiH piše: *"Funkcioneri imenovani na položaje u institucijama Bosne i Hercegovine u pravilu odražavaju sastav naroda Bosne i Hercegovine",* dakle, naroda BiH, a ne naroda entiteta. Međutim, u članovima IV i V Ustava, kojim se uređuje sastav i izbor Parlamentarne skupštine i Predsjedništva Bosne i Hercegovine, uređeno je suprotno članu IX Ustava. Narodi BiH su podijeljeni po entitetima kao izbornim jedinicama, tako da je Bošnjacima i Hrvatima uskraćeno u Republici Srpskoj da se kandidiraju za Dom naroda i člana Predsjedništva iz reda Bošnjaka i Hrvata i da učestvuju u njihovom izboru, i obrnuto to je pravo uskraćeno Srbima u Federaciji, kada je riječ o izboru srpskih predstavnika u Dom naroda Parlamentarne skupštine i člana Predsjedništva BiH.

Ovakvo ustavno rješenje je suprotno Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda jer narušava političko pravo građana da biraju i da budu birani u organe vlasti na nivou države BiH na cijelom njenom prostoru, a ne samo u okviru entiteta. Ovo pravo proizilazi iz paragrafa 7. Dokumenta drugog sastanka Konferencije o ljudskoj dimenziji, Konferencije o sigurnosti i saradnji u Evropi, Kopenhagen (Copenhagen) 1990., *kojim se garantira da u svakoj državi članici OSCE-a za sva mjesta u najmanje jednom domu nacionalnog zakonodavstva bude slobodno takmičenje u direktnom glasanju (7.2.); garantiraju univerzalna i jednaka glasačka prava za sve punoljetne građane (7.3.) i poštovanje prava građana da se kandidiraju za političku ili javnu funkciju, individualno ili kao predstavnici političkih stranaka ili organizacija bez diskriminacije (7.5.).*

Ako se ovi članovi Ustava amandmanskim promjenama ne usklade s presudom Ustavnog suda, iako se presuda ne odnosi na njih, već na entitetske ustave, onda će se postići to, da će entiteti biti multietnički, a BiH neće biti multietnička. Njena multietničnost će biti posredovana multietničnošću entiteta.

Za ostvarivanje Ustavne odluke o konstitutivnosti sva tri naroda u BiH, smatramo čak važnijim uskladiti s tom odlukom čl. IV i V Ustava BiH, nego formalno uskladiti ustave entiteta s Ustavom BiH. Za sudbinu države i ravnopravnost sva tri njena naroda u BiH, smatramo važnijim da državne organe u BiH biraju svi građani BiH, s jednakim aktivnim i pasivnim biračkim pravom, nego da se u entitetima postigne ta ravnopravnost, a na nivou države zadrže sadašnja izborna prava po entitetima, a time nejednakost građana BiH.

Bez pasivnog i aktivnog biračkog prava građana BiH u izboru državnih organa, nema građanina BiH, postojat će samo građani entiteta, a to znači trajnu opasnost za cjelovitost teritorijalnog integriteta i političku nezavisnost BiH. Ne samo da neće biti građanina BiH, već neće biti ni Bošnjaka, Srbina i Hrvata, za cijelu Bosnu i Hercegovinu, već samo Bošnjaci, Srbi i Hrvati u entitetima. Kao što smo citirali Ustav BiH (član 9. tačka 3.), riječ je o tome da funkcioneri imenovani na položaje u institucijama BiH, u pravilu, odražavaju sastav naroda BiH, a ne naroda entiteta.

Usklađivanje čl. IV i V s Odlukom Ustavnog suda BiH, priznavanjem građanima i narodima BiH jednakog pasivnog i aktivnog biračkog prava, više bi se doprinijelo unutarnjoj reintegraciji BiH, nego svi dosadašnji zakoni koje je donio visoki predstavnik. Visoki predstavnik možda nije ni svjestan da je donošenje tih zakona bila posljedica greške u ustavnoj konstrukciji BiH - sadržanoj u čl.IV i V, jer su po njima birani organi Bosne i Hercegovine koji ne funkcioniraju, pa mora intervenirati visoki predstavnik.

Sljedeća konstrukciona greška Ustava, koja se, također, nalazi u članu IV stav 3. d) odnosi se na proceduru donošenja odluka u oba doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine: Predstavnički dom i Dom naroda. Naime, u oba doma se preferiraju entiteti na račun građana i naroda. Ako se zna da u Domu naroda dolaze delegacije tri konstitutivna naroda izabrana u parlamentima entiteta, a u Predstavnički dom dolaze predstavnici građana izabrani od birača iz oba entiteta, nelogičnim se čini uslovljavati odluku saglasnošću, najmanje jedne trećine glasova delegata ili članova s teritorije svakog entiteta. Naime, predstavnički dom u parlamentarnoj demokratiji, svugdje gdje on postoji, predstavlja građane kao političke subjekte, to su domovi građana, birača u najširem smislu riječi. U predstavničkim se domovima odlučuje većinom onih koji su prisutni i koji glasaju. Uslovljavanjem odluke saglasnošću jedne trećine glasova iz entiteta, gubi se politički subjektivitet građanina. Na taj način se Predstavnički dom kao dom građana pretvara u dom *entiteta,* a Dom naroda kao dom *naroda,* se također pretvara u dom *entiteta.* Iz prvog je izbačen politički interes građanina, a iz drugog politički

interes naroda. Za rješavanje političkog interesa naroda data je mogućnost da se postavi pitanje "vitalnog interesa" jednog od tri naroda (član IV, stav 3.e). Međutim, građani nemaju nikakve ustavne mogućnosti da kroz Parlament izraze svoj interes. Zato nije čudo da oni zbog toga često izlaze na ulicu ili zaprečavaju glavne saobraćajnice i na taj način pokušavaju da njihov interes dođe do ušiju Vlade i Parlamentarne skupštine BiH.

Ništa bitno ne mijenja u našem zaključku ni ustavna norma (član IV-3d), da ukoliko odluku donese većina delegata ili članova jednog od domova, u kojoj nije uključena jedna trećina glasova delegata ili članova s teritorije svakog entiteta, po kojoj će odluka važiti pod uslovom da glasovi protiv odluke ne uključe dvije trećine ili više delegata ili članova izabranih iz svakog entiteta. To nam liči na onu narodnu kad se nešto "preljeva iz šupljeg u prazno". Ova normativna ekvilibristika ništa neće pomoći da interes građanina, birača, bude predstavljen u Predstavničkom domu.

Ovakav način odlučivanja u Predstavničkom domu bosanskog parlamenta učinio je taj dom nefunkcionalnim i nepropusnim bastionom onih političkih opcija koje su vodile rat protiv države Bosne i Hercegovine želeći je zbrisati s geografske karte svijeta. Zato nije čudo što opstruiraju donošenje bitnih zakona na nivou države. To je pravi razlog zbog koga je visoki predstavnik donio sve važnije zakone Bosne i Hercegovine, jer predstavnici izabrani u Republici Srpskoj i Herceg Bosni su bili protiv tih zakona. Razumije se uz nastojanje da samu Republiku Srpsku, iako entitet, afirmiraju kao suverenu državu ili da HDZ tim opstrukcijama isposluje zaseban hrvatski entitet. Često vlada Republike Srpske, njeni ministri, kada iznose relevantne podatke iz pojedinih oblasti kao što je standard života, prinosi u poljoprivredi itd. upoređuju podatke ne s Federacijom BiH kao entitetom u istoj državi, već s npr. Slovenijom, Hrvatskom, Jugoslavijom itd., i time se u očima svojih građana prikazuje kao suverena država. Otuda nije čudo da se i sam Živko Radišić našao politički izmanipuliran kada je Republiku Srpsku stavio u istu ravan s Bosnom i Hercegovinom.[5)]

Zato je neophodno usklađivanje članova IV i V Ustava BiH s Evropskom konvencijom o zaštiti prava i osnovnih sloboda i afirmirati građanina Bosne i Hercegovine u Predstavničkom domu njenog parlamenta, a Dom naroda afirmirati kao dom za zaštitu vitalnih interesa naroda na cijelom prostoru BiH, a ne entiteta.

Naime, iz koncepta Ustava BiH proizilazi da su precizno podijeljene nadležnosti između entiteta i države. I ono što je u nadležnosti države treba da odlučuju predstavnici građana sa cijelog prostora BiH, vodeći računa o

njihovom ukupnom interesu kroz sagledavanje interesa Bosne i Hercegovine kao cjeline, bez obzira na entitete, jer entiteti imaju svoje nadležnosti i neka o njima i odlučuju. Čak prema Ustavu BiH, entiteti imaju i pretpostavljenu nadležnost o svim pitanjima o kojima se ne odlučuje na državnom nivou. Dom naroda treba da na državnom nivou, kroz donošenje državnih zakona, osigura ravnopravnost naroda, a ne entiteta, i na taj način se napravi ravnoteža između onog što nazivamo političkim interesom građana i političkim interesom naroda, ali na nivou cijele države Bosne i Hercegovine.

Evo iz tih razloga je neophodno da visoki predstavnik i OSCE pomognu usklađivanje ove tri konstrukcione greške Ustava BiH s navedenom evropskom konvencijom. Ako su ove konstrukcione greške bile svjesno projektovane radi uspostavljanja mira u BiH 1995. godine, one će, ako se ne uklone dovesti u pitanje statiku zgrade koja se zove Bosna i Hercegovina i biti razlogom stalnih frustracija koje mogu dobiti i neželjene oblike. Neka nam primjer s HDZ-om i njihovom tzv. hrvatskom samoupravom i kamenovanje učesnika postavljanja kamena temeljca za džamiju u Trebinju i Banjoj Luci budu ozbiljna opomena, da se te konstrukcione greške moraju pod hitno ispraviti da bi se BiH upisala u red normalnih država i mogla biti politički samoodrživa i bez prisustva OHR-a u BiH.

9. U Ustavu BiH nedostaju mehanizmi protiv blokade Parlamentarne skupštine i neizvršavanja sudskih odluka

Najslabija strana Dejtonskog sporazuma zbog koje se neoprostivo sporo implementira njegova suština, tj. uspostavljanje institucija i donošenje zakona BiH, povratak izbjeglih i raseljenih lica i zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda, jeste što u njega nisu ugrađene druge sankcije izuzev ekonomskih. Kasnije je upravljački komitet za implementaciju ovog sporazuma svojim zaključcima od 10. decembra 1997. godine dao visokom predstavniku mogućnost da sankcionira pojedine funkcionere za koje se utvrdi da djeluju suprotno Dejtonu, kao i da proglašava svojim odlukama zakone za koje ocijeni da su neophodni, a parlamenti BiH i entiteta ih iz bilo kojih razloga propuste donijeti, odnosno, ako je onemogućeno njihovo donošenje opstrukcijom od strane poslanika.

Smatramo da bi bilo neophodno u sam Ustav BiH ugraditi mehanizme koji će spriječiti blokiranje donošenja neophodnih zakona, ovlašćenjem

Predsjedništva BiH da ih proglašava kao privremenu mjeru dok ne budu donešeni u Parlamentarnoj skupštini. Ovim bi se izbjeglo da ih proglašava visoki predstavnik, jer ni visoki predstavnik neće vječno ostati u BiH.

Sljedeća neophodna aktivnost bit će da se donese krivični zakon BiH i da se u njemu inkriminira kao krivično djelo neizvršavanje sudskih presuda ustavnih i redovnih sudova. Ako se ovo ne uradi, država jednostavno neće imati instrumenata da nekoga natjera da provodi njene zakone i sudske odluke.

10. Greške Međunarodne zajednice u primjeni Dejtonskog sporazuma

Ovdje razlikujemo strateške greške od onih taktičkih, dnevnih, provedbenih. Prvo nešto o strateškim greškama.

Ako se izuzme prva strateška greška Međunarodne zajednice što nije rat u BiH kvalificirala agresijom SR Jugoslavije i Hrvatske, o čijim posljedicama je bilo nešto riječi na početku ovog teksta i koju nećemo ovdje dalje elaborirati, druga strateška greška je što, ako je Dejtonom priznat državni kontinuitet Republike Bosne i Hercegovine pod novim imenom "Bosna i Hercegovina" (član I-1 Ustava BiH), OHR u svojoj praksi nije slijedio kontinuitet republičkih institucija i zakona, s njihovim ingerencijama na cijelom državnom teritoriju Bosne i Hercegovine, do konstituiranja novih institucija i donošenja novih zakona u skladu s Ustavom iz Dejtona, iako je to bilo propisano u Aneksu II tač. 2., 3. i 4. na Ustav Bosne i Hercegovine (prelazne odredbe).

Naime, i pod pretpostavkom da je u Bosni i Hercegovini, umjesto agresije, bio građanski rat, kako tvrdi Međunarodna zajednica, samo priznanje državnog kontinuiteta Republike Bosne i Hercegovine u novom imenu države "Bosna i Hercegovina", impliciralo bi da je riječ o građanskom ratu između legalnih i legitimnih vlasti Republike Bosne i Hercegovine, koje su bile multietničke svo vrijeme rata (ne manje, nego što je danas Alijansa), s jedne strane, i snaga secesionističkih Srba i secesionističkih Hrvata koje su predvodili SDS i HDZ, s druge strane. Greška je Međunarodne zajednice što je legitimnu i legalnu vlast Republike BiH svela samo na tzv. "muslimansku" stranu u ovom sukobu. Ako Međunarodna zajednica iz nekih svojih razloga nije željela pobjedu Vlade RBiH, a poraz HVO-a i Srpske vojske, ona nije imala ni jedan argument u pozitivnom međunarodnom pravu da Vladu RBiH i njenu regularnu armiju

nazove "muslimanskom" stranom u tzv. građanskom ratu u BiH. Najbolji dokaz da ta teza nije bila tačna, već da je bila obični propagandni trik, koji je svima drugim odgovarao, osim Bosni i Hercegovini, leži u činjenici, da je u prvom stavu prvog člana Ustava BiH, priznat državni kontinuitet Republike Bosne i Hercegovine, kojom je faktički odato priznanje i multietničkim vlastima i multietničkom sastavu Armije Republike Bosne i Hercegovine, što su zajedno s progresivnim snagama u svijetu sačuvale teritorijalni integritet i suverenitet bosanske države.

Ovu tezu potvrđuje i izjava Erve de Šareta, ministra vanjskih poslova u Prvoj Širakovoj vladi (1995.), koju je nedavno dao na saslušanju pred misijom francuskog parlamenta o Srebrenici. Naime on je izjavio da je nakon svoje posjete Bosni u augustu 1995. predložio Širaku da primi Aliju Izetbegovića kao *"predsjednika zemlje koja trpi",* što je ubrzo bilo i realizirano.[6)]

Iako je, dakle, priznat državni kontinuitet Bosne i Hercegovine, propisi države, kao i pravni i administrativni postupci države, Aneksom II na Ustav BiH, izjednačeni su s istim takvim aktima paradržavnih tvorevina Republike Srpske i Hrvatske Republike Herceg Bosne. Time se značajno doprinijelo produžetku poratne agonije Bosne i Hercegovine, koja ni do danas zbog opstrukcije HDZ-a i svih srpskih stranaka, nije uspjela da kroz normalnu parlamentarnu proceduru donese ni najosnovnije zakone koji se tiču državnih simbola, a o drugim zakonima i da ne govorimo, već ih je morao proglasiti visoki predstavnik.

Takvu opstrukciju je normalno bilo očekivati od ljudi koji su se četiri godine svim političkim i vojničkim sredstvima borili protiv suvereniteta i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine.

Poslije donošenja Dejtonskog sporazuma, prelaznim odredbama Ustava BiH kako ih je tumačio, a i danas tumači OHR, omogućeno im je da nastave tu borbu protiv BiH, ali sada opstrukcijom uspostavljanja državnih institucija i donošenja zakona koji trebaju Bosnu i Hercegovinu da pravno i politički reintegriraju u jednu normalnu evropsku državu. U kojoj su mjeri jake te političke opstrukcije govori i činjenica, da zbog nepostojanja potrebnih zakona i nefunkcioniranja državnih organa vlasti, BiH ni više od pet godina poslije Dejtona nije primljena u Vijeće Evrope.

Otuda nije tačna teza ambasadora Velike Britanije u BiH Greima Henda (Graham Hand),[7)] da se lideri iz Republike Srpske strogo drže Deytonskog mirovnog sporazuma i protive stvaranju bilo koje institucije na državnom nivou ukoliko ona nije predviđena tim sporazumom. Naprotiv, lideri iz Republike Srpske opstruiraju funkcioniranje i postojećih državnih institucija.

U Ustavu BiH iz Dejtona lijepo piše u članu III stav 5a da je u nadležnosti BiH sve što piše u aneksima 5., 6., 7. i 8. Također, tamo piše da su u nadležnosti BiH sve stvari kojim se osigurava *"suverenitet, teritorijalni integritet, politička nezavisnost i međunarodni subjektivitet Bosne i Hercegovine, u skladu s podjelom nadležnosti među institucijama Bosne i Hercegovine. Dodatne institucije mogu biti uspostavljene prema potrebi za vršenje ovih nadležnosti"***.** Drugo je pitanje što se ambasadori i drugi međunarodni predstavnici dozvole zavesti praznim i šupljim pričama srpskih lidera o njihovoj dosljednosti Dejtonskom sporazumu.

Ni tamo, gdje nije bilo dileme, kada je riječ o kontinuitetu državnih organa (Aneks II stav 4 na Ustav BiH) da *"dok ne budu zamijenjeni novim sporazumom ili zakonom, organi vlasti, institucije i druga tijela Bosne i Hercegovine će funkcionirati u skladu s važećim propisima", M*eđunarodna zajednica je prekinula njihovo djelovanje ili ih nije podržavala kao državne. Ured OHR-a, OSCE-a, UN-a i druge međunarodne organizacije u početku implementacije Dejtonskog sporazuma, utrkivale su se u poltronstvu prema naciokratijama, a posebno prema SDS-u i HDZ-u. I umjesto, da rade u skladu s Ustavom BiH, nastojale su što prije da sruše i ono što je ostalo od državnih i drugih institucija BiH koje su se sve četiri godine rata borile na očuvanju Bosne i Hercegovine. Tako je Karl Bilt (Carl Bildt) već u junu 1996. tri mjeseca do septembarskih izbora, suprotno ustavnoj normi koja je i za njega bila obavezna, delegitimirao Predsjedništvo, Vladu i Parlament Bosne i Hercegovine i preporučio institucijama Međunarodne zajednice da s njima više ne sarađuju. Dvije godine kasnije, 1998. Karlos Vestendorp (Carlos Westendorp) je to učinio sa svim bosanskim ambasadorima, dok se ne izaberu novi. Po istom tumačenju bh. Crveni krst/polumjesec nije bio primljen u međunarodno članstvo ove organizacije itd. Od tada do danas, umjesto da prema gore citiranoj ustavnoj odredbi normalno funkcioniraju Akademija nauka i umjetnosti BiH, Državni arhiv BiH, Zemaljski muzej BiH, Zavod za javno zdravstvo BiH, Meteorološki i seizmološki zavod BiH, kao i druge brojne javne ustanove koje je osnovala Republika BiH, one svo ovo vrijeme vegetiraju i propadaju, jer ih država nije preuzela na finansiranje i nije donijela nove propise u skladu s Ustavom BiH, jer neće da ih priznaju SDS i HDZ u Parlamentarnoj skupštini BiH.

Sve to brojni predstavnici Međunarodne zajednice blijedo posmatraju, ne poduzimajući efikasnije mjere protiv domaćih političara (HDZ i SDS), koji opstruiraju Ustav BiH, koji je sastavni dio Dejtonskog sporazuma.

Ta anemična politika Međunarodne zajednice, koja je svih ovih pet godina posmatrala funkcioniranje nelegalnih institucija Herceg Bosne i neprirodno

funkcioniranje Federacije u kojoj su paralelno funkcionirale hrvatska (HDZ) i bošnjačka (SDA) komponenta vlasti u istim ministarstvima, vojsci i policiji, doživjela je svoje buđenje iz pospanosti tek s aktivnostima HDZ-a na uspostavljanju tzv. hrvatske samouprave i raspuštanja hrvatske komponente u vojsci Federacije. Još i danas OHR i UN u BiH dozvoljavaju da vlade i ministri FBiH i RS uzurpiraju ustavna prava države BiH i potpisuju međudržavne sporazume, kao da su entiteti suverene države a ne BiH. Najnoviji slučaj te maskarade je potpisivanje sporazuma između ministara unutrašnjih poslova Hrvatske, SR Jugoslavije i oba bh. entiteta o sprječavanju trgovine ljudima, drogom i dr. kriminalnim ponašanjima. Umjesto da sporazum u ime BiH potpiše ministar za civilne poslove BiH u čijoj delegaciji će biti i oba ministra entiteta, Međunarodna zajednica ovim činom i sama ruši najnovije s mukom uspostavljene institucije BiH.[8)]

Pored ove strateške greške, Međunarodna zajednica napravila je i nekoliko taktičkih grešaka.

Prvo, što se u provedbi Dejtonskog sporazuma oslonila na nosioce onih političkih opcija koje su bile odgovorne za rat u BiH i razumije se nezainteresirane da se otklone posljedice rata, već su naprotiv čitavo vrijeme nastojale da se "rat" nastavi drugim nevojnim sredstvima, prije svega političkom opstrukcijom uspostavljanja institucija i donošenju zakona BiH, povratku izbjeglih i raseljenih na etnički očišćen prostor i propuštanjem da efikasno sankcioniraju lica koja su narušavala ljudska prava i slobode pripadnika drugih etničkih zajednica.

Drugo, što nije odlučnije provodila ono što je u Dejtonu dogovoreno, već je tolerirala opstrukciju dogovorenog i sama insistirala na novim pregovorima o onome što je u Dejtonu već dogovoreno i time "pojeftinjivala" obim i sadržaj svega što je već u Dejtonu bilo dogovoreno i potpisano. To je razlog zbog čega npr. do danas nije uspostavljena ni jedna korporacija BiH, koje su dogovorene i potpisane u Aneksu 9. Ovo navodimo samo kao očigledan primjer, a primjera ima i u drugim aneksima.

Treće, OSCE je pogriješio što je u Pravilima za izbore 1996. godine uveo obrazac P-2, kojim je, umjesto izuzetka, uveo kao pravilo mogućnost da sva lica koja su se naselila u novo mjesto boravka glasaju za vlasti u tom mjestu, umjesto za vlasti u mjestu u kojima su boravili za vrijeme popisa stanovništva 1991. godine. Time je narušen Aneks 3. član 4. koji je tu mogućnost predvidio samo izuzetno onim građanima koji s razlogom to zatraže od Izborne komisije. Sadržaj obrasca P-2 je u drugačijoj formi sadržan i u predloženom nacrtu Izbornog zakona. S tim što sada imamo posla i s njegovim posljedicama.

Naime, mnogi su vratili svoju imovinu u zavičaju (koju izdaju u zakup), a zadržali su da žive u tuđoj kući, i da glasaju u mjestu u kome uživaju tuđu imovinu.

Četvrto, Međunarodna zajednica je bukvalno tumačila pravilo iz Aneksa 7. tačka 4. koje je propisivalo slobodan izbor destinacije novog mjesta življenja, ali ne iz pozicije zaposjednute tuđe imovine, čime je ograničeno pravo lica koja su se željela vratiti na svoju imovinu zauzetu od strane izbjeglih i raseljenih lica koja su željela ostati u novom mjestu boravka na tuđoj imovini. U Aneksu 7. tačka 4. nije pisalo da se za novu destinaciju neko opredjeljuje s pozicije bespravnog zaposjedanja tuđe imovine.

Peto, Međunarodna zajednica je tolerirala i dozvoljavala da se u Republici Srpskoj i Herceg Bosni dodjeljuje besplatno zemljište za izgradnju kuća i stanova na zemljištu koje podliježe restituciji, uz dozvoljavanje istovremenog zadržavanja vlastite imovine u prijašnjem mjestu boravka i time stimulirali bespravno sticanje imovine i demografske promjene stanovništva čitavih regija i gradova i "betoniranje" etničkog čišćenja, genocida, tzv. humanog preseljavanja čitavih sela i gradova. Sve je ovo išlo na ruku nacionalnim ekstremistima i davalo im hranu da i nakon pet godina poslije Dejtona pobjeđuju na izborima. Najbolji primjer za to su pobjede HDZ-a u "Herceg Bosni" i SDS-a u Republici Srpskoj na posljednjim izborima 2000. godine.

Šesto, Međunarodna zajednica od početka primjene Dejtonskog sporazuma nije jačala zakonodavne, izvršne i sudske institucije BiH, već je jačala one u entitetima, na račun državnih. Naročito onih institucija koje bi doprinosile povratku izbjeglih i raseljenih lica, zaštiti ljudskih prava, osiguranju imovinskih prava za cijelu državu, a ne parcijalno po entitetima. To se odnosi i na zakone o restituciji, na zakone u stambenoj oblasti, zakone koji se odnose na privatizaciju i zakone kojim se uređuje jedinstveno bosansko tržište, uslove privređivanja, zaštite radnika kao i zaštite stranih ulaganja u BiH. Zato imamo slučaj da se Brčko distrikt BiH faktički pretvara u zaseban entitet jer, umjesto da živi u skladu sa zakonima BiH, oni donose kompletno svoje zakonodavstvo, a ne zakone kojim će se provoditi zakoni BiH, jer je riječ o distriktu BiH.

Sedmo, pored jasnih odredaba člana III stav 5a i člana V stav 5, da su u nadležnosti BiH sve stvari kojim se osigurava suverenitet, teritorijalni integritet, politička nezavisnost i međunarodni subjektivitet BiH, Međunarodna zajednica ni pet godina poslije Dejtona nije počela stvarati jedinstvenu bosansku vojsku, bosansku obavještajno-sigurnosnu službu, vojnu kontrolu državne granice, uspostavljanje državne policije, a tek je napola došla sa civilnom državnom graničnom službom; s državnim pravosuđem. Paradoksalno je da

Međunarodna zajednica nije uspjela prinuditi lokalne vlasti u kantonima s hrvatskom većinom da provedu i jednu odluku Ustavnog suda Federacije. Na tom prostoru policija i javne ustanove još nose obilježja Herceg Bosne, a ne obilježja Federacije Bosne i Hercegovine i države Bosne i Hercegovine.

Osmo, Međunarodna zajednica još tolerira apartheid u javnim obrazovnim ustanovama na prostoru tzv. Herceg Bosne i Republike Srpske. Nastojanja Međunarodne zajednice u tom pogledu su još na nivou teorijskog razmatranja.

Deveto, OHR nijemo posmatra već pet godina nadmetanje nacionalista u sportskim savezima Republike Srpske i Herceg Bosne s rukovodstvima sportskih saveza Bosne i Hercegovine koji su već učlanjeni u međunarodne sportske asocijacije i time legitimirani, da im se priznaju njihovi para-savezi i njihove para-lige da bi se odobrovoljili da pristanu da se takmiče u jedinstvenom sistemu takmičenja pojedinih sportskih saveza na državnom nivou ili da šalju svoje igrače u državne reprezentativne sastave. To je razlog zbog čega danas na nivou države postoji samo jedinstven Olimpijski komitet i to zahvaljujući čvrstom stavu Međunarodnog olimpijskog komiteta. Međutim, nisu svi međunarodni sportski savezi u tome čvrsti s obzirom na uticaj različitih lobija, zato je važna podrška OHR-a postojećim sportskim savezima BiH da se eliminiraju opstrukcije njihovog zaživljavanja na cijelom prostoru države.

Deseto, iako postoji sporazum RBiH o saradnji s Hagom, čija važnost nije prestala, iako u Ustavu BiH postoji obaveza vlasti u BiH na svim nivoima da postupaju po članu 29. Statuta Tribunala (član II-8), Republika Srpska pravi neznalicama i OHR i Tribunal u Hagu, koji sarađuje na navodnom zakonu koji treba da donese Republika Srpska o saradnji s Tribunalom. U odnosima s Tribunalom ne važi Ustav Republike Srpske koji zabranjuje ekstradiciju, niti bilo kakav entitetski zakon za saradnju s Tribunalom. Obavezu saradnje s Tribunalom propisuje sam Ustav BiH (član II - 8), pa ako je tome suprotan Ustav entiteta ili neki entitetski zakon, obavezni su ih usaglasiti s Ustavom BiH. Otuda OHR treba pomoći BiH da izgrađuje institucije države BiH koje će osigurati isporuku osumnjičenih za ratne zločine s čitavog teritorija BiH. Jer prema međunarodnom pravu obaveze prema Tribunalu ima država BiH, a ne njeni entiteti. Zato je neophodno da OHR i Upravljački komitet Vijeća za implementaciju Dejtona pomognu izgradnju jedinstvene državne sigurnosne obavještajne službe i državne policije koja će se baviti privođenjem optuženih zločinaca u Hag. Naopako je tumačenje Dejtona da obaveze prema Hagu imaju entiteti, a da ih nema država BiH. Samo Međunarodna zajednica treba da institucionalno osposobi BiH za tu svoju međunarodnu obavezu. Zato postoji osnov u članu III - 5a Ustava BiH.

Ovdje su pobrojani samo neki propusti Međunarodne zajednice koji bodu oči svakom dobronamjernom građaninu BiH i ni izdaleka se navedenim nedostacima u radu Međunarodne zajednice ne završava lista njenih propusta i grešaka na terenu, koje ona u pravilu ne priznaje.

Nama je jasno, da su sve ovo propusti i nepostojanje dobre političke volje domaćih političara i političkih stranaka. Ali, Međunarodna zajednica je htjela da se na ovaj način okonča rat u BiH, na koji je okončan, s onim dvjema njenim strateškim greškama, koje su navedene na početku ovog razmatranja i nizom taktičkih grešaka i propusta u implementaciji Dejtona. Međunarodna zajednica je preuzela na sebe odgovornost za uspostavu mira u BiH, metodom da ratne zločince proizvede u mirotvorce (slučaj Milošević i dr.), pa prema tome, na njoj je i da ubire te svoje truhle plodove, ali i da nosi odgovornost za svoj izbor načina pacifikacije Bosne i Hercegovine. Ali nažalost, to ne može, a da ne ide i preko leđa bh. građana.*

* Redigirano predavanje održano pod naslovom "Suština Daytona", na Tribini VKBI, 7. aprila 2001. godine u Sarajevu.

II. INSTITUCIJAMA I ZAKONIMA BIH DO JEDNAKE ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA

Prema Ustavu BiH iz Dejtona Republika BiH nastavit će svoje pravno postojanje po međunarodnom pravu kao država i s postojećim međunarodno priznatim granicama pod novim nazivom Bosna i Hercegovina, unutar strukturirana u dva entiteta: Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska. Jedino BiH kao država ima međunarodnopravni subjektivitet, entiteti to nisu i ne mogu biti (član I -1. i 3.). Prema tome BiH ima i međunarodnu obavezu da svojom regulativom osigura jednak pravni položaj svim svojim građanima.

U članu II Ustava uređena su ljudska prava i slobode. Ovim članom su obavezani i država Bosna i Hercegovina i entiteti da osiguraju najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i sloboda. U tom smislu je ustanovljena Komisija za ljudska prava za Bosnu i Hercegovinu u čijem se sastavu nalazi Ombudsmen za Bosnu i Hercegovinu i Dom za ljudska prava, koji su nadležni da štite ljudska prava i osnovne slobode na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine (Anex 6.).

To znači da u zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda imaju nadležnost i država i entiteti. A nadležnosti se reguliraju državnim i entitetskim zakonima. Komisija za ljudska prava Bosne i Hercegovine je ustavna institucija i predviđeno je da nakon isteka roka od 5 godina nastavi s radom ukoliko se Parlamentarna skupština ne izjasni o suprotnom. U tom slučaju, pošto je riječ o ustavnoj instituciji bit će potrebno o tome donijeti ustavni amandman, kojim bi se Komisija brisala iz člana II, stav 1. Ustava Bosne i Hercegovine ako bi prestala postojati.

U Ustavu je uređeno (član II, stav 2.) da se prava i slobode predviđeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini i da ona ima prioritet nad svim zakonima u Bosni i Hercegovini i u oba entiteta na svim nivoima vlasti.

Ova konvencija u Federaciji BiH (Aneks Ustava FBiH) ima snagu ustavne norme, a u Republici Srpskoj nema. Za razliku od drugih konvencija u Aneksu I na Ustav BiH, koje imaju snagu ustavne norme na cijelom prostoru BiH, ova konvencija, da bi bila primjenjiva ne mora čekati zakonsku regulativu, već su njene norme odmah primjenjive od strane sudskih i upravnih državnih organa. Zato nije potrebno čekati da država i entiteti zakonom reguliraju zaštitu prava i sloboda predviđenih u ovoj konvenciji. Ovu praksu već primjenjuje Dom za ljudska prava i Ombudsmen Bosne i Hercegovine, a i Ustavni sud BiH i Ustavni sud Federacije BiH. Potrebno je educirati i sudije i državne činovnike na svim nivoima, da i oni u svome radu nauče se neposredno primjenjivati ovu konvenciju.

Ustavom je utvrđen katalog prava i sloboda (član II, stav 3.) koja uživaju sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine: a) pravo na život, b) pravo lica da ne bude podvrgnuto mučenju niti nečovječnom ili ponižavajućem tretmanu ili kazni, c) pravo lica da ne bude držano u ropstvu ili potčinjenosti, ili na prisilnom ili obaveznom radu, d) pravo na ličnu slobodu i sigurnost, e) pravo na pravično saslušanje u građanskim i krivičnim stvarima i druga prava u vezi s krivičnim postupkom, f) pravo na privatni i porodični život, dom i prepisku, g) slobodu misli, savjesti i vjere, h) slobodu izražavanja, i) pravo na brak i zasnivanje porodice, k) pravo na imovinu, l) pravo na obrazovanje, m) pravo na slobodu kretanja i prebivališta.

Pored ovih prava i sloboda, Ustav (član II, stav 4.) uređuje da isti značaj imaju i prava i slobode u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I ovog ustava:

1. *Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948.)*
2. *Ženevske konvencije I-IV o zaštiti žrtava rata (1949.), i Dopunski protokoli I-II (1977.)*
3. *Konvencija koja se odnosi na status izbjeglica (1951.) i Protokol (1966.)*
4. *Konvencija o državljanstvu udatih žena (1957.)*
5. *Konvencija o smanjenju broja lica bez državljanstva (1961.)*
6. *Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije (1965.)*
7. *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966.) i Opcioni protokoloi (1966. i 1989.)*
8. *Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966.)*

9. *Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije u odnosu na žene (1979.)*
10. *Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (1987.)*
11. *Evropska konvencija o sprječavanju mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja (1987.)*
12. *Konvencija o pravima djetete (1989.)*
13. *Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika-migranata i članova njihovih porodica (1990.)*
14. *Evropska povelja za regionalne jezike i jezike manjina (1992.)*
15. *Okvirna Konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1994.)*

Ustavom je uređeno da će uživanje navedenih prava i sloboda, kao i onih u Aneksu I na Ustav BiH biti osigurano. Pojam "osigurano" treba da znači, da će ova prava biti garantirana i na nivou države. A to znači da će njihovo korišćenje biti propisano zakonom. To dalje znači da će zakonom biti predviđena sankcija za one koji ta prava narušavaju i istovremeno biti propisana procedura izreke i primjene tih sankcija. Šta je od ovih prava i sloboda regulirano i zaštićeno državnim zakonima, iako je Bosna i Hercegovina u Ustavu navedena, pored entiteta, da je garant ovih prava i sloboda. Nijedno od ovih navedenih prava i sloboda nije regulirano državnim zakonom. Bosna i Hercegovina nema svoga krivičnog zakona, nema zakona o krivičnom postupku, nema građanskog zakona, nema zakona o građanskom postupku, nema zakona o braku i nasljeđivanju, nema zakona o privatizaciji, nema zakona o restituciji, zakona o imovini, zakona o zaštiti prirodne i kulturne baštine (Aneks 8), zakona o izbjeglim i raseljenim osobama, zakona o unutrašnjim poslovima, zakona o odbrani, nema zakona o privrednim i trgovačkim društvima, nema zakona o bankama, nema zakona o udruženjima građana, nema zakona o obrazovanju, nema zakona o upravnom postupku i upravnom sporu i drugih zakona neophodnih da se na nivou države zaštite slobode i prava građana. Nedavno je visoki predstavnik nametnuo svoje zakone o Državnom sudu BiH i Ombudsmenu BiH, a nema zakona o tužilaštvu i državnom pravobranilaštvu.

Da slučajno ne postoji Dom za ljudska prava i da Evropska konvencija o zaštiti osnovnih sloboda i ljudskih prava, samim Ustavom nije proglašena zakonom, BiH kao država ne bi imala nijedan instrument za bilo kakvu zaštitu

ljudskih prava. A sve zbog toga što je Međunarodna zajednica, oličena u BiH kroz OHR, politički-pragmatički pogrešno tumačila Ustav BiH i skoro svu zakonsku i institucionalnu regulativu prepustila entitetima, jer su tako tražili nacionalni ekstremisti koji su od entiteta pravili države, na račun državnosti i suverenosti države Bosne i Hercegovine.

Danas je i sama Međunarodna zajednica i njen visoki predstavnik u BiH došla do zida, do kojeg su je satjerali nacionalni ekstremisti i nalazi se u iskušenju ili će taj zid preskočiti i na taj način spasiti svoj obraz u BiH ili će priznati svoj poraz pred bosanskim separatistima koji od entiteta prave nezavisne i suverene države, ili u slučaju HDZ-a koji traži svoj entitet danas oličen u zahtjevu za tzv. hrvatskom samoupravom. Da je država sa svojim institucijama i zakonima funkcionirala i time ostvarivala jednaka prava u cijeloj BiH, pitanje je koliko bi HDZ imao razloga da traži hrvatsku samoupravu.

Ustav izričito propisuje nediskriminatorsku klauzulu u uživanju navedenih prava i sloboda, po bilo kom osnovu, *"svim licima u Bosni i Hercegovini",* a posebno po osnovu spola, rase, boje, jezika, vjere, političkog i drugog mišljenja, nacionalnog i socijalnog porijekla, povezanosti s nacionalnom manjinom, imovinom, rođenjem ili drugim statusom (član II, stav 4.). Sve postojeće zakone entiteta treba preispitati pred Ustavnim sudom Bosne i Hercegovine da li su diskriminatorni. Nasuprot ovoj klauzuli širom BiH je u tolikoj mjeri prisutna diskriminacija, naročito po nacionalnoj i vjerskoj osnovi, da se može uporediti samo s pretpolitičkim i neciviliziranim društvima poznatim u historiji. Primjera je toliko da ne mogu stati ni na kakav papir, ma koliko prostran bio, i to u vrijeme najveće koncentracije svjetske i evropske prisutnosti raznih društava i organizacija najvišeg ranga koje se bave zaštitom ljudskih prava i sloboda. Od OUN-a, preko raznih nevladinih organizacija, do predstavništava Vijeća Evrope i OSCE-a. Ima se utisak da što je više tih organizacija prisutno, da je sve više nezaštićenih ljudi u BiH. Razlog tome je što BiH nije uspostavljena kao država u skladu s Ustavom BiH. Politika Međunarodne zajednice išla je linijom manjeg otpora, što je dovelo do enormne moći nacionalističkih vlasti u entitetima, na račun uspostavljanja mehanizama državne vlasti sa subordinacijom izvršne i sudske vlasti države u domenima ustavnih prava i odgovornosti države i supremacijom zakonodavne vlasti države nad entitetima i političkom kontrolom države nad entitetskim oligarhijama. A zato je postojao ustavni osnov*: "Bosna i Hercegovina i svi sudovi, agencije, vladini organi i instrumenti kojim entiteti upravljaju ili unutar entiteta će primjeniti i pridržavati se ljudskih prava i osnovnih sloboda navedenih u paragrafu 2".* (član II, stav 3. Ustava BiH). Ali uzalud paragraf

2., ako međunarodna zejdnica u skladu s članom III-5a., nije stimulirala uspostavljanje državnih institucionalnih mehanizama koji će se o tome starati.

Da ne bi bilo ikakvih dilema, da li je Bosna i Hercegovina potpisnik ili nije, navedenih sporazuma u Aneksu I, Ustav (član II, stav 7.) propisuje da će Bosna i Hercegovina ostati ili postati strana ugovornica pobrojanih međunarodnih sporazuma, te prema tome i obavezana njima. Za implementaciju zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda Ustav obavezuje državu Bosnu i Hercegovinu, i sve sudove, ustanove, organe vlasti, organe kojima posredno rukovode entiteti ili koji djeluju unutar entiteta.

Veoma je važno da Ustav pod uživanje prava i sloboda u isti red stavlja i pravo svih izbjeglica i raseljenih lica da se slobodno vrate u svoje domove (član II, stav 5.).

S tim u vezi, u skladu s Aneksom 7. Mirovnog sporazuma, oni imaju pravo (1) da im se vrati imovina koje su bili lišeni za vrijeme neprijateljstava od 1991. godine, (2) da dobiju kompenzaciju za svu takvu imovinu, koja im ne može biti vraćena. Dakle, u prvi plan se stavlja obaveza vraćanja imovine, a kompenzacija, nije alternativa, već se uzima u obzir samo u slučaju da imovina ne može biti vraćena, u stanje u kome je prije napuštanja bila, jer je npr. uništena, oštećena, raznešena i sl. Zato u Ustavu nema obaveze da se imovina razmjenjuje, jer bi u tom slučaju bilo podsticano "etničko čišćenje". To ovisi od volje njihovih vlasnika, tek kada ponovo zaposjednu svoju imovinu. Ustav također proglašava ništavnim *"Sve obaveze ili izjave u vezi s takvom imovinom, koje su date pod prisilom"* (član II, stav 5.).

U zaštiti navedenih prava i osnovnih sloboda, Ustav obavezuje na saradnju sve nadležne organe vlasti u Bosni i Hercegovini, koji su obavezni osigurati neograničen pristup: (1) svim međunarodnim posmatračkim mehanizmima ljudskih prava koji se uspostave za Bosnu i Hercegovinu; (2) nadzornim tijelima koja se uspostave bilo kojim međunarodnim sporazumom navedenim u Aneksu I ovog Ustava; (3) Međunarodnom tribunalu u Hagu (naročito naredbi za isporučivanjem osumnjičenih za genocid i ratne zločine, po članu 29. Statuta Tribunala) i (4) bilo kojoj drugoj organizaciji ovlašćenoj od strane Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija s mandatom koji se tiče ljudskih prava ili humanitarnog prava (član II, stav 8.).

Činjenica da Ustav pored entiteta i drugih vlasti u Bosni i Hercegovini, obavezuje i samu državu Bosnu i Hercegovinu (član II, stav 1.) da osigura najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda, govori u prilog, da je u nadležnosti Bosne i Hercegovine da svojim zakonima regulira

i sva pobrojana prava (član II, stav 3.) u Ustavu kao i da zakonom regulira sva druga pitanja ostvarivanja i zaštite prava i osnovnih sloboda koja se nalaze pobrojana u 15 međunarodnih konvencija navedenih u Aneksu I na Ustav Bosne i Hercegovine.

Kada je riječ o prometu roba, kapitala i lica uređeno je da *"Bosna i Hercegovina i entiteti neće ometati punu slobodu kretanja lica, roba, usluga i kapitala kroz Bosnu i Hercegovinu" (član I-4.).* Mi danas nemamo propisa na nivou države niti državne institucionalne mehanizme kojim bi se osigurala ova obaveza države BiH, ako izuzmemo Zakon o registarskim tablicama na automobilima i Zakon o jedinstvenom pasošu, koje je nametnuo visoki predstavnik. Sve ostalo je visoki predstavnik dozvolio da reguliraju entiteti (lične karte, vozačke dozvole, promet roba, usluga i kapitala).

Državljani BiH mogu imati državljanstvo druge države, pod uslovom da postoji bilateralni ugovor, odobren od strane Parlamentarne skupštine u skladu s članom IV-4. d), između BiH i druge zemlje član I-7. d). Visoki predstavnik nametnuo je državni zakon o državljanstvu, entiteti još nisu donijeli svoje zakone o državljanstvu, a nisu potpisani ugovori sa susjednim državama o državljanstvu, iako je veliki broj građana BiH jednostranom odlukom susjednih država dobio državljanstvo tih susjednih država (npr. Hrvatska) i na taj način uživa privilegije dvojnog državljanstva, diskriminirajući po nacionalnom kriteriju pripadnike druga dva naroda koji žive na njenoj teritoriji izbjegavajući im dati svoje državljanstvo.

U odnosima BiH i njenih susjeda veoma je važno da se napravi međudržavni sporazum o dvojnom državljanstvu. Hrvatska je za vrijeme agresije na BiH veoma široko tumačila međunarodno pravo o državljanstvu i skoro svim bosanskim Hrvatima koji su to zatražili, a bili HDZ-u podobni, dodjelila svoje državljanstvo, uključujući i one Bošnjake koji su za nju bili interesantni iz bilo kog razloga. Ovih nekoliko godina mira pokazalo je koliko će biti problema s dvojnim državljanstvom, ako se ono dobro ne precizira. Posebno kada je riječ o sigurnosno-vojnim aspektima, kriminalu, terorizmu, poreskim obavezama i dr.

III. VRAĆANJE IZBJEGLICA I RASELJENIKA U MJESTA SVOGA PORIJEKLA PUT DO CJELOVITE BIH BEZ ENTITETA

Haos koji danas postoji u pogledu zaštite privatne imovine i mogućnosti izbjeglih i raseljenih lica da povrate svoju imovinu posljedica je političko-pragmatičkog pristupa Međunarodne zajednice u reguliranju te materije koju je prepustila entitetima, umjesto da je to pitanje regulirano jedinstvenim državnim imovinskim zakonom, kojim bi se entitetima prepustila samo sprovedbena regulativa. Razlog takvom pristupu visokog predstavnika u BiH je što se u implementiranju Dejtonskog sporazuma, a posebno Aneksa 4. u kome je sadržan Ustav BiH i Aneksa 7. kojim je regulirano pitanje izbjeglih i raseljenih lica, koristio metodom lakšeg puta, izbjegavajući konflikte s političkim ekstremistima u entitetima, rukovođen političkim pragmatizmom, a ne precizno uređenim ustavnopravnim normama o tom pitanju u Dejtonskom sporazumu i njegovim aneksima. Tome treba zahvaliti da danas i nakon 5 godina od Dejtona imamo veoma nizak procenat povrataka vlasnika na svoju imovinu.

Propusti Međunarodne zajednice i visokog predstavnika u podržavanju državne zakonodavne regulative i uspostavljanju državnih mehaizama za zaštitu osnovnih ljudskih prava i sloboda i kontrole nad entitetima i njihovim organima, najvidljiviji su u pitanju restitucije imovinskih prava izbjeglih i raseljenih lica, jer se radi o sudbinama više od milion ljudi. Ovaj propust je vidljiv i bode oči iz dva razloga*: prvo,* što je pravo privatne svojine općeprihvaćeno pravo zagarantirano svim instrumentima međunarodnog prava i predstavlja osnovu ljudske slobode i demokratskog razvoja društva u svim zapadnim zemljama, a ono je u BiH totalno obezvrijeđeno, jer nema državnog zakona i institucija koje će ga štiti i*, drugo,* što je kršenje toga prava u BiH, s obzirom na karakter rata u BiH koji je bio genocidan i općepljačkaški, u takvim razmjerima da je pokrenuo više od 50% predratne bosanske populacije s njenog ognjišta, što u apsolutnim brojevima predstavlja više od dva miliona stanovnika. Međunarodna zajednica za saniranje takvog haotičnog stanja propustila je

poduzeti specijalne mjere sigurnosti u vraćanju stanovništva na njihova ognjišta, ravna onim mjerama predviđenim u aneksima I - A i I - B koji su se odnosili na vojnu implementaciju Sporazuma iz Dejtona. Zašto? Zato što je politički i vojni cilj rata bio prinudno nacionalno homogeniziranje teritorija BiH radi njene lakše podjele. Evo šta je o tome pisao idejni otac srpskog naroda Dobrica Ćosić, koji je godinu dana ranije programirao prirodu agresije na BiH: *"Moguća su planska preseljenja i razmjena stanovništva, što je najteže i najbolnije, ali je to bolje od života u mržnji i međusobnom ubijanju".*[9)]

Ako je, dakle, upotrijebljena vojna sila da se postigne politički cilj (nacionalna homogenizacija teritorija), trebalo je upotrijebiti ili zaprijetiti vojnom silom i kad je riječ o sigurnosti povratka ljudi na njihovu imovinu, a ne samo u slučaju razdvajanja vojnih snaga. A to znači da vojna sila, kao što je to kasnije učinjeno na Kosovu, osigura naselja u koja se stanovništvo vraća. Međutim, do danas ništa od toga nema ili samo sporadično i zato imamo katastrofalne podatke o povratku, prije svega na onim prostorima koji su za vrijeme rata bili omeđeni paradržavnim tvorevinama Republike Srpske i Hrvatske Republike Herceg Bosne. Što naš narod kaže: ***"Klin se klinom izbija",*** dakle, sila se silom izbija, što je trebalo učiniti i u pogledu vojne sigurnosti povratka stanovništva u njihove zavičaje. Sporadični primjeri vojnog osiguranja od strane IFOR-a i danas SFOR-a, u nekim kritičnim situacijama, pokazali su se efikasnim. Umjesto da Međunarodna zajednica i visoki predstavnik to pozitivno iskustvo prošire na većem prostoru, oni su dozvolili da se izbjegli i raseljeni stanovnici stavljaju u ***"ralje"*** svojih dželata i da im oni osiguravaju navodnu zaštitu. Zato imamo čestu pojavu uznemiravanja povratnika bombaškim napadima i novim paljevinama kuća i stradanja povratnika (Gacko, Vlasenica, Janja i dr.).

Kada bi se napravila statistika nevino poginulih i ranjenih povratnika, nimalo ne bi bila na čast Međunarodnoj zajednici i njenim organizacijama koje se staraju o ljudskim pravima, kao što, razumije se, nije ni na čast domaćim vlastima. A kako i imati zaštitu domaćih vlasti kada se u njima, i danas, nakon pet godina nalaze isti oni koji su vršili progone svojih sugrađana u vremenu od 1991.-1995. godine, pa i poslije Dejtona (Mostar), u nekim slučajevima se čak i danas to čini podmećući bombe i razne eksplozivne naprave na putevima i u naseljima u kojima se nalaze povratnici, širom Bosne i Hercegovine.

Nasuprot takvom stanju, nakon 5 godina od Dejtona, da vidimo kakve pravne mogućnosti je davao Aneks 7., da se osigura povratak izbjeglih i raseljenih lica na njihovu imovinu i da li su te ustavnopravne mogućnosti ispravno korišćene:

*"**2**. Strane će osigurati da se izbjeglicama i raseljenim licima dozvoli siguran povratak, bez rizika uznemiravanja, zastrašivanja, progona ili diskriminacije, naročito zbog njihovog etničkog porijekla, vjerskog opredjeljenja ili političkog mišljenja.*

***3.** Strane će poduzeti sve neophodne korake za sprječavanje aktivnosti unutar svojih teritorija koje bi ometale ili sprječavale siguran dobrovoljan povratak izbjeglica i raseljenih lica. Da bi pokazali svoje opredjeljenje za osiguravanje punog postizanja ljudskih prava i osnovnih sloboda svih osoba u svojoj jurisdikciji i za stvaranje bez odlaganja uslova pogodnih za povratak izbjeglica i raseljenih lica, strane će odmah poduzeti sljedeće mjere za izgradnju povjerenja:*

a) ukidanje unutrašnjeg zakonodavstva i administrativnih praksi s diskriminacijskom namjerom ili efektom,

b) prevenciju i promptno potiskivanje bilo kakvog pisanog ili verbalnog poticanja, putem medija ili drugačijeg, etničkog ili religioznog neprijateljstva;

c) širenje, putem medija, upozorenja protiv i promptno suzbijanje akata odmazde putem vojnih, paravojnih i policijskih službi ili od strane drugih zvaničnika ili privatnih lica;

d) zaštitu etničkog i/ili manjinskog stanovništva gdje god da se nađu i osiguravanje trenutnog pristupa ovoj populaciji od strane međunarodnih humanitarnih organizacija i posmatrača;

e) službeni progon, otpuštanje i transfer, kako je odgovarajuće, osoba u vojnim, paravojnim i policijskim snagama i drugim javnim službama, odgovornim za ozbiljna kršenja osnovnih prava osoba koje pripadaju etničkoj ili manjinskoj grupi".

U Ustavu Bosne i Hercegovine, u članu II - 5. piše*: (1) Sve izbjeglice i raseljena lica imaju pravo da se slobodno vrate u mjesta svog porijekla, (2) u skladu s Aneksom 7. imaju pravo: a) da im se vrati imovina koje su bili lišeni za vrijeme neprijateljstava od 1991. i b) da dobiju kompenzaciju za bilo koju imovinu koja im ne može biti vraćena i (3) Sva opredjeljenja ili izjave u vezi s takvim vlasništvom koje su date pod prisilom su nevažeće i ništave.*

Velika prava i obaveze proizilaze iz ovih ustavnih odredaba, ne samo za izbjegla i raseljena lica, već prije svega za organe i organizacije države Bosne i Hercegovine, pa onda, razumije se za organe i organizacije entiteta, kantona i općina. Od prava i obaveza koje proizilaze iz ovih ustavnih odredaba nije

oslobođena ni Međunarodna zajednica ni njen visoki predstavnik u Bosni i Hercegovini.

Kad je riječ o izbjeglim i raseljenim licima, misli se prije svega na izbjegla i raseljena lica države Bosne i Hercegovine, pa tek onda i entiteta, kako ona koja se nalaze izbjegla i raseljena u zemlji, tako i na one koji su izbjegli i raselili se u više od sto zemalja svijeta. Dakle, radi se o ustavnoj normi države, a ne entiteta. Pravo povratka na vlastitu imovinu izbjeglim i raseljenim daje Ustav države, a time i ustavi entiteta, jer oni moraju biti u saglasnosti s Ustavom BiH. Dakle, bila je obaveza države da svojim zakonom kompletno i kompleksno regulira pravo izbjeglih i raseljenih lica na cijelom državnom prostoru na jedinstven i jednak način. To proizilazi iz samog Ustava.

Ako Ustav BiH garantira neko pravo svojim građanima, odnosno, nekoj interesnoj grupi, u ovom slučaju izbjeglim i raseljenim licima, tada se zakonom moraju predvidjeti mehanizmi kojim će se to pravo moći ostvariti, kao i finansijska sredstva, ali predvidjeti i sankcije za one koji povrijeđuju to pravo izbjeglih i raseljenih lica. Zato nije slučajno što u ovoj materiji i danas imamo nered i haotično stanje. Razumije se da je to trebalo da regulira državni parlament, a da sprovede državna vlada, a u tome su i entiteti bili nezaobilazni: *"Entiteti će osigurati sigurnu i zaštićenu sredinu za sve osobe u svojim jurisdikcijama, održavanjem agencija za provođenje građanskog prava koje će funkcionirati u skladu s međunarodno priznatim standardima uz poštivanje međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda, na koje je ukazano u članu II i poduzimajući druge odgovarajuće mjere"* (član III - 2. c.). Ali entiteti nisu mogli da zamijene državu u njenim pravima i obavezama u pogledu izbjeglih i raseljenih lica. A upravo se to dogodilo, nažalost uz saglasnost upravljačkog odbora za implementaciju Dejtona i visokog predstavnika.

Umjesto da se donese jedinstveni zakon o izbjeglim i raseljenim licima, s propisanim sankcijama, donešeni su entitetski zakoni, koji su se uz superviziju visokog predstavnika međusobno usklađivali, da ne bi nikada bili usklađeni. Bez jedinstvenih državnih mehanizama sprovedbe i kontrole, a i sredstava za njihovu realizaciju, nije se ni mogao polučiti bolji rezultat. Zato nije čudo što Republika Srpska do 2001. iz budžeta nije dala nijedne KM za povratak Bošnjaka i Hrvata u Republiku Srpsku, niti je pomogla, već je odmagala, povratak Srba u FBiH. To su isto činili i hrvatski ekstremisti u Federaciji BiH u odnosu na povratak Bošnjaka i Srba na teritorije koje je u ratu kontrolirao HVO (Drvar, Stolac i dr.).

Kao što je već rečeno, Ustav BiH garantira *"pravo na slobodu kretanja i prebivalište" (član II- 3.m.).* Ovo pravo, dakle, podrazumijeva slobodu povratka

izbjeglih i raseljenih lica u *"mjesta svoga porijekla",* ali i šire, ali i pravo da se i ne vrate i da izaberu novo prebivalište.U bh. slučaju, najčešće je to značilo ostati u mjestu u koje su ih silom naselili *"gospodari rata",* kreatori etnički *"čistih"* prostora iz kojih su prethodno prognani ili pobijeni domicilni stanovnici, čije su kuće i imanja smatrani *"ratnim plijenom"* novopridošlica iz druge etničke zajednice.

U takvim slučajevima se sasvim drugačije mogla tumačiti odredba Aneksa 7., član I - 4. koja glasi: "*Izbor destinacije će biti na pojedincu ili porodici... Strane se neće miješati u povratnikov izbor destinacije"*. Nema sumnje riječ je o jednoj humanoj i demokratskoj odredbi. Ali u slučaju BiH te su odredbe bile politički i humanistički retrogradne, jer su značile legaliziranje i legitimiranje genocida, etničkog čišćenja i otimačine tuđe imovine i tzv. humanog preseljenja cijelih sela i gradova. Naime, ovom se odredbom često politički manipuliralo, a i tumačila se suviše široko i pristrasno. Naime, iako se u njoj izričito govori *"o izboru destinacije",* dakle, pod njom se nije podrazumijevalo pravo da se izbor destinacije pravi iz pozicije istovremenog prisvajanja tuđe imovine, ali ono se tako i oficijelno tumačilo od entitetskih vlasti i od OSCE-a u pogledu korišćenja izbornog prava.

Zbog nepostojanja državnog zakona o izbjeglim i raseljenim licima, koji bi sva izbjegla i raseljena lica stavio u jednak pravni položaj, zbog nepostojanja državnih mehanizama za povratak izbjeglih i raseljenih lica, zbog nepostojanja krivičnih i imovinskih sankcija za prisvajanje tuđe imovine, nakon 5 godina od Dejtona, tek smo došli u početnu fazu realizacije povratka izbjeglih i raseljenih lica, u fazu sankcioniranja tzv. *"dvostrukih korisnika",* uz nastojanje da se u nedogled produži korišćenje tuđe imovine od strane osoba koje se ne smatraju dvostrukim korisnikom. Zar nije dvostruki korisnik svako ono izbjeglo i raseljeno lice koje se nalazi u tuđoj imovini, koju je zaposjelo dobrovoljnim odlaskom ili na silu odvedenim iz kuće od strane svojih ekstremista i naseljen na nacionalno homogeniziranoj teritoriji, ali na tuđoj imovini, koje istovremeno posjeduje vlastitu imovinu u mjestu porijekla s kojom ima pravo da slobodno raspolaže.

Međunarodna zajednica i njen visoki predstavnik učinili su u tom pogledu dvije osnovne greške, zbog kojih su se danas zapleli u *"političke kučine"* iz kojih ne znaju kako da izađu. *Prvo,* što su propustili da na nivou države donesu jedinstvene zakonom regulirane kriterijume za izbjegla i raseljena lica i, *drugo,* što su nedovoljno jasnu i nepreciznu odredbu *o "pravu izbora destinacije"* iz Aneksa 7. član I - 4., neprincipijelno i linijom manjeg otpora vezali za veoma jasnu i preciznu odredbu iz Aneksa 3. člana IV, koji se odnosi na izbore, čime

su ojačali biračko tijelo nacionalističkih ekstremista. O čemu se radi? U Aneksu 3. član IV, piše: *"Svaki građanin Bosne i Hercegovine od 18 godina i stariji čije se ime pojavljuje na popisu stanovništva iz 1991. godine za Bosnu i Hercegovinu, imat će pravo da glasa, u saglasnosti s izbornim pravilima i propisima. Kao opće pravilo* (podvukao - O.I.), *očekivat će se da građanin koji više ne živi u općini u kojoj je živio 1991. godine glasa lično ili putem glasačkog listića za odsutnog, u toj općini, pod uvjetom da se za tu osobu utvrdi da je bila registrirana u toj općini"*. Međutim, kao *izuzetak* predviđeno je da glasa u sadašnjem mjestu boravka: *"takav se građanin može, međutim, obratiti komisiji da bi se prijavio njegov ili njen listić na drugom mjestu"*.

OSCE, umjesto da utvrdi uslove pod kojim "građanin", a ne neodređen broj građana, može glasati u *"drugom mjestu",* izuzetak je pretvorio u pravilo za sva nova lica naseljena u drugom mjestu, ukoliko su to mjesto odabrali za svoju "*novu destinaciju*"**.** Desilo se to što se već vidjelo na izborima 1996., *1997.,* 1998. i 2000. godine. Građani koji su se domogli *"ratnog plijena"* i smjestili u tuđe kuće, stanove i na tuđa imanja izabrali su to novo mjesto za svoju *"destinaciju"* i koristeći se tuđom imovinom glasaju za one političke (nacionalističke) stranke koje su im te pogodnosti vojnom silom i genocidom omogućile, a svoju imovinu *u "mjestu porijekla"* prodaju ili čuvaju za bolja vremena, ne namjeravajući da napuste tuđu imovinu ili ucjenjujući lokalnu vlast i Međunarodnu zajednicu da dobiju lokacije (opet na tuđoj zemlji) za izgradnju porodičnih kuća, koristeći se pravom iz Aneksa 7. da *"bira destinaciju"*.

Tako se i Međunarodna zajednica i mi svi u BiH, vrtimo u jednom začaranom krugu iz kojeg tražimo izlaz. A izlaz je tako blizu, samo se trebamo odlučiti, da li stvarno želimo izići iz tog začaranog kruga. Evo nekoliko prijedloga: *prvo,* svima za koje se utvrdi da imaju svoju kuću ili stan oduzeti status izbjeglog ili raseljenog lica i time oduzeti pogodnosti koje iz tog statusa proizilaze; *drugo,* svim vlasnicima imovine, a ne samo duplim korisnicima, silom omogućiti da uđu u posjed svoje imovine, a njene privremene korisnike smjestiti u kolektivni smještaj do povratka na svoju imovinu*; treće,* stimulirati povratak davanjem bespovratne pomoći iz donacija i budžeta države i entiteta onim povratnicima koji će sami popravljati svoje kuće i baviti se poljoprivrednom proizvodnjom; *četvrto,* u svim mjestima osigurati učitelje i policajce u nacionalnoj srazmjeri iz popisa stanovništva iz 1991. godine, da bi se ojačao osjećaj sigurnosti povratnika; *peto,* da se u općinama i kantonima uspostave fondovi iz kojih će se davati naknada povratnicima za uništenu imovinu koja im ne može biti vraćena. Fondovi bi se alimentirali iz budžeta*;*

šesto, građani birači iz popisa stanovništva 1991.godine da glasaju u izbornim jedinicama svoga mjesta porijekla, a u novoj destinaciji mogu glasati samo oni građani koji žive na legalno stečenoj imovini ili su promijenili svoj bračni status ili imaju stalno zaposlenje, a ne žive u tuđim kućama i stanovima; *sedmo,* na bezbjedonosno nesigurnim područjima osigurati prisustvo SFOR-a.

Za tešku političku krizu u kojoj se BiH danas nalazi 5 godina poslije Dejtona potrebna je šok terapija: jedinstven državni zakon o izbjeglim i raseljenim licima u kojem će biti sadržani i ovi prijedlozi, i ugrađivanje u izborna pravila obaveze da građani, koji ne ispunjavaju uslove, koji su gore navedeni, da glasaju u novom mjestu boravka, mogu glasati samo u mjestu svoga porijekla prije 1991. godine. Ovim promjenama u izbornim pravilima nacionalnim strankama će se bitno umanjiti glasačko tijelo, a općine iz kojih su raseljeni imat će više izraženu multietničku vlast, zašto dobar primjer predstavljaju Bosansko Grahovo, Drvar, Bosanski Petrovac, Prijedor, Ključ, Sanski Most, Tuzla, Srebrenica, općine Centar i Novo Sarajevo i dr.

Povratak izbjeglica i raseljenika u mjesta svoga porijekla bio bi prirodni put reintegracije BiH. Kao što se zna entiteti su tvorevina agresije na BiH i rezultat sile. BiH u svojoj historiji nikada nije dijeljena na nacionalne entitete. Otuda entiteti koji su nastali u vrijeme agresije i koji danas čine sastavni dio unutrašnjeg državnog uređenja BiH, predstavljaju, objektivno, rak-ranu na tijelu BiH. Predstavljaju veliku nepravdu i pošteni svijet takvu podjelu unutar BiH nikada neće prihvatiti. Podjela na entitete bit će uvijek povod jednom od nezadovoljnih od tri konstitutivna naroda, da za sebe traže poseban entitet. Primjer HDZ-a je najnoviji slučaj. Otuda se povratkom raseljenika i izbjeglica stvaraju realne pretpostavke da se u doglednoj budućnosti na slobodnim demokratskim izborima dođe do vlasti koja će biti u stanju da u redovnoj proceduri amandmanima na Ustav ukine oba entiteta.* Otuda treba podržati mišljenje koje je nedavno u Američkom institutu za mir u Vašingtonu iznio direktor Međunarodne grupe za krize (Gareth Evans) o budućem uređenju Bosne i Hercegovine bez entiteta i kantona: *"Mi zagovaramo princip državne tvorevine jakih centralnih institucija, ali istodobno jake općinske institucije koje se nalaze na dnu vladajuće strukture, u nastojanju da se ne zanemari identitet etničkih zajednica. Naše preporuke uključuju potpun nestanak entiteta i nestanak kantona koji postoje u Federaciji, koji su inače jaki pokretači stvaranja paralelnih vladajućih struktura, što je uvjetovalo korupciju i*

* Izlaganje na Okruglom stolu i Javnoj tribini u Brčkom, održanim na temu: Privatna imovina, 22. i 23. decembra 2000., u okviru Projekta "Dinamičan povratak u/iz Brčko Distrikta BiH". Projekat finansira Američki institut za mir iz Vašingtona.

zastrašivanje u njima, a zbog čega, na kraju, Bosna i Hercegovina nije uspješna priča. Uz jaku centralnu vlast i jaku organizaciju na općinskom nivou, vjerovatno bi bilo potrebno neko regionalno administrativno tijelo, koje bi reguliralo pravna pitanja ili energetiku i pitanja infrastrukture".[10] Zar se ovim prijedlogom ne bi vratili na predratno državno uređenje BiH koje je odlično funkcioniralo.

IV. USTAVNI KONCEPT ODBRANE I ODBRAMBENA POLITIKA BOSNE I HERCEGOVINE

Nedavno smo iz saopćenja savjetnika za vojna pitanja člana Predsjedništva BiH živka Radišića saznali, da je privedena kraju aktivnost na izradi dokumenta pod naslovom *"Odbrambena politika Bosne i Hercegovine",* koji uskoro treba da razmatra i Predsjedništvo BiH. Iz navedenog saopćenja saznali smo da postoji neusaglašenost o četiri pitanja*: Prvo,* da li će biti riječ samo o suverenitetu i teritorijalnom integritetu Bosne i Hercegovine ili će Bosni i Hercegovini biti pridodati i entiteti. *Drugo,* da li će vrhovna civilna komanda oružanih snaga biti Predsjedništvo BiH kao kolektivno tijelo ili će svaki član Predsjedništva vršiti ulogu vrhovne civilne komande. *Treće,* hoće li oružane snage biti sastavljene od *"komponenti"* (nacionalnih vojski) ili će u dokumentu biti samo naznačen *"doprinos"* pojedinih naroda u strukturi oružanih snaga. *četvrto,* hoće li se oružane snage imenovati kao oružane snage Bosne i Hercegovine ili kao oružane snage *u* Bosni i Hercegovini?

Da vidimo šta o ovim pitanjima kaže Ustav Bosne i Hercegovine, uključujući tu i Odluku Ustavnog suda Bosne i Hercegovine o konstitutivnosti sva tri naroda u Bosni i Hercegovini. Bilo kakav dokumenat o odbrambenoj politici Bosne i Hercegovine treba da proiziđe iz Ustava BiH i da bude u skladu s Ustavom BiH, a ne na političkim kombinatorikama bosanskih naciokratija.

1. Oružane snage BiH štite suverenitet i teritorijalni integritet države

Da bi se odgovorilo na pitanje hoće li oružane snage Bosne i Hercegovine štititi suverenitet i teritorijalni integritet samo Bosne i Hercegovine ili i Bosne i Hercegovine i njenih entiteta, potrebno je razmotriti ustavnu poziciju BiH i

njenih entiteta. Ustav u članu I govori o tome da će Republika Bosna i Hercegovina, čije će zvanično ime od sada biti *"Bosna i Hercegovina",* nastaviti svoje pravno postojanje po međunarodnom pravu kao država *"s unutrašnjom strukturom modificiranom u dva entiteta i s postojećim međunarodno priznatim granicama"*. Dakle, prema Ustavu, Bosna i Hercegovina je država par exellance. Ona ima svoje međunarodno priznate granice, dakle, svoj državni teritorij na kome ostvaruje svoj suverenitet i samo BiH ima međunarodni subjektivitet po međunarodnom pravu. Prema tome, odgovor na pitanje čiji će suverenitet i teritorijalni integritet štititi oružane snage BiH dat je samim Ustavom, štitit će suverenitet i teritorijalni integritet države Bosne i Hercegovine kao međunarodnog pravnog subjekta, jer samo BiH ima kao država pravo prema Povelji UN-a da se brani od povrede njenih međunarodno priznatih granica.

Entiteti su unutar granica države i ne mogu biti u ovakvom dokumentu ravnopravno stavljeni pored imena Bosne i Hercegovine, jer oni nemaju državni suverenitet, niti imaju državni teritorijalni integritet, i ne mogu se samostalno i odvojeno posmatrati niti navoditi. Oni su u sastavu države BiH i oni nemaju spoljnih granica zaštićenih međunarodnim pravom. Njihove su granične linije unutrašnje, i ne mogu biti povrijeđene od agresora prije nego što budu povrijeđene granice države BiH. Zato je svaka povreda teritorijalnog integriteta BiH povreda i teritorija entiteta koji čini sastavni dio državnog teritorija BiH garantiranog međunarodno priznatim granicama.

Zato odgovor na postavljenu dilemu treba da bude da će oružane snage Bosne i Hercegovine štititi suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine, bez navođenja entiteta.

2. Oružane snage entiteta su i oružane snage države Bosne i Hercegovine

U članu V stav 5. Ustava BiH govori se o Stalnom komitetu, kao jednoj od funkcija Predsjedništva BiH. Tu između ostalog piše da *"ni pod kakvim okolnostima oružane snage jednog entiteta neće ući niti ostati na teritoriji drugog entiteta bez saglasnosti vlade entiteta na čijoj teritoriji se nalazi i Predsjedništva Bosne i Hercegovine"*. Ovo je jedino mjesto u Ustavu BiH gdje se upotrebljava sintagma *"oružane snage jednog entiteta"* i iz čega proizilazi pravo entiteta da ima svoje oružane snage. Kao što smo rekli, entiteti

su unutar međunarodno priznatih granica države Bosne i Hercegovine. Samo je Bosna i Hercegovina međunarodni pravni subjekt.

Dakle, po međunarodnom pravu, njene državne granice mogu biti povrijeđene samo spolja. Prema tome samo BiH ima legitimno pravo da brani svoje međunarodno priznate granice s raspoloživim oružanim snagama unutar Bosne i Hercegovine, a to su oružane snage entiteta koje u suprotstavljanju prema agresoru mogu djelovati samo kao oružane snage države Bosne i Hercegovine, pa prema tome kao oružane snage Bosne i Hercegovine, a ne kao oružane snage u Bosni i Hercegovini.

Da je ovakav pristup u tumačenju pravne prirode oružanih snaga entiteta jedino ispravan govori i sljedeća odredba člana V stav 5. Ustava BiH: *"Sve oružane snage Bosne i Hercegovine* (dakle, Bosne i Hercegovine, a ne u Bosni i Hercegovini - O.I.) *će funkcionirati u skladu sa suverenitetom i teritorijalnim integritetom Bosne i Hercegovine"* (dakle, nema suvereniteta i teritorijalnog integriteta entiteta, već Bosne i Hercegovine - O. I.).

Ako će se slijediti tekst Ustava BiH, nema mjesta dilemi da li će dokument o odbrambenoj politici oružane snage nazivati oružanim snagama Bosne i Hercegovine ili oružanim snagama u Bosni i Hercegovini. Ustav je čvrst u opredjeljenju da suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine mogu braniti samo oružane snage Bosne i Hercegovine, a ne oružane snage u Bosni i Hercegovini.

3. Predsjedništvo BiH, a ne njegovi članovi pojedinačno, je civilna vrhovna komanda oružanih snaga BiH

Iz odgovora na prethodno pitanje proizilazi logičan odgovor i na pitanje ko je vrhovna civilna komanda oružanih snaga Bosne i Hercegovine: da li Predsjedništvo kao kolektivno tijelo koje vrši funkciju šefa države ili će svaki član Predsjedništva imati civilnu komandu nad oružanim snagama, shvaćenu tako, da svaki od njih sam za sebe ima civilnu komandu, neovisno od druga dva člana Predsjedništva.

Analizom ustavnog teksta u prethodnom pitanju saznali smo da postoje oružane snage entiteta. U Bosni i Hercegovini postoje dva entiteta, a tri člana Predsjedništva. Dakle, prema Ustavu BiH, u Bosni i Hercegovini ne postoje nacionalne oružane snage triju bosanskih naroda: Bošnjaka, Hrvata i Srba.

Da postoje odvojene oružane snage po nacionalnostima, a ne po entitetima, moglo bi se tumačiti da svaki član Predsjedništva, koji predstavljaju Bošnjake, Hrvate i Srbe, ima vrhovnu komandu nad oružanim snagama svoga naroda. Međutim, oružane snage svakog naroda pojedinačno u Bosni i Hercegovini, ne poznaje ni Ustav Bosne i Hercegovine, ni ustavi entiteta: Ustav Federacije BiH poznaje samo Vojsku Federacije, a Ustav RS samo Vojsku Republike Srpske. Dakle, entiteti su multinacionalni, pa im i komande i vojske trebaju biti multinacionalne. Ovu činjenicu ponovo je potvrdila i Odluka Ustavnog suda BiH o konstitutivnosti sva tri naroda u oba entiteta, odnosno, na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine.

Prema tome, postojeću ustavnu odredbu iz člana V stav 5. Ustava Bosne i Hercegovine, da će *"Svaki član Predsjedništva* (vršeći svoju funkciju) *imati civilnu komandu nad oružanim snagama",* treba razumjeti kao njihovo ustavno ovlašćenje da budu vrhovna civilna komanda oružanih snaga Bosne i Hercegovine, a to mogu efektivno biti samo kao kolektivno tijelo, tj. u funkciji šefa države, kao i u svim drugim demokratskim zemljama, u kojima njihovi šefovi država vrše vrhovnu komandu nad oružanim snagama svojih zemalja. Svaki član Predsjedništva, sam za sebe, nije šef države, pa prema tome, ne može biti ni civilna vrhovna komanda oružanih snaga.

Ovakvo pravno mišljenje proizilazi i iz Odluke Ustavnog suda BiH, kojim je proglasio da su ustavne one odredbe u ustavima oba entiteta koje vrhovnu civilnu komandu nad vojskom u Republici Srpskoj stavljaju u nadležnost predsjednika Republike Srpske, a u Federaciji Bosne i Hercegovine u nadležnost predsjednika i potpredsjednika Federacije BiH. Mada se u obrazloženju te Odluke mogu naći nama neprihvatljiva tumačenja izreke suda, treba imati u vidu da se izreka suda odnosi samo na ustave entiteta, a ne i na Ustav BiH.

Ali, to ne znači da oružane snage oba entiteta nisu u nadležnosti i Predsjedništva BiH, jer one, svaka za sebe su u nadležnosti predsjednika entiteta u okvirima ustavnih nadležnosti entiteta, a svaka za sebe i obje zajedno su i u nadležnosti Predsjedništva Bosne i Hercegovine u okviru njegovih ovlašćenja kao šefa države u poslovima odbrane. Ovo proizilazi iz činjenice da oružane snage entiteta istovremeno čine oružane snage BiH, jer one štite teritorijalni integritet i suverenitet BiH, ne samo u ratu već i u miru. Ako se tome još doda važeća ustavna norma da će se *"Entiteti i sve administrativne jedinice (će se) u potpunosti pridržavati ovog Ustava... kao i odluka institucija Bosne i Hercegovine"* (član III, stav 3.b), tada će i predsjednici entiteta u odnosu na oružane snage entiteta morati u okviru svojih ovlašćenja provoditi

odluke Predsjedništva BiH kao vrhovne civilne komande oružanih snaga BiH, pod kojom se podrazumijevaju i oružane snage oba entiteta, a koje se tiču ustroja i funkcioniranja vojski entiteta, kako bi bile osposobljene za funkciju zaštite teritorijalnog integriteta i suvereniteta BiH, u skladu s članom III 5a. Ustava Bosne i Hercegovine.

Sljedeći ustavni osnov, da Predsjedništvo treba razumjeti kao vrhovnu civilnu komandu oružanih snaga BiH, sadržan je, također, u članu III stav 5a. Ustava Bosne i Hercegovine, pod naslovom *"Dodatne nadležnosti"*. Ovdje se misli na dodatne nadležnosti institucija BiH, na njihove nadležnosti pobrojane u članu III stav 1. Ustava Bosne i Hercegovine. U članu III stav 5a. piše: *"Bosna i Hercegovina će preuzeti nadležnosti za takva pitanja... za koje je potrebno da se očuva suverenitet, teritorijalni integritet, politička nezavisnost i međunarodni subjektivitet Bosne i Hercegoviine u skladu s raspodjelom odgovornosti među institucijama Bosne i Hercegovine"*. Pošto je odbrana u svim demokratskim zemljama u nadležnosti šefova država, zašto bi drugačije bilo u BiH u kojoj šefa države čini kolektivno Predsjedništvo.

U istom članu i pod istom tačkom piše i sljedeće: *"Dodatne institucije mogu biti uspostavljene prema potrebi kako bi vršile ove nadležnosti"*. Pod *"dodatnim institucijama"*, ako je riječ o odbrani suvereniteta i teritorijalnog integriteta, kao i ispoljavanje BiH u svim vojnim pitanjima, kao subjekta međunarodnog prava, treba u ovom kontekstu razumjeti da se tu nalazi i ustavni osnov da se u BiH uspostavi ministarstvo odbrane i zajednička komanda oružanih snaga BiH, kao i da se uspostave pojedini rodovi bosanske vojske, koja će zajedno s vojskama entiteta činiti jedinstvene oružane snage Bosne i Hercegovine. Bosansku vojsku kao *"dodatnu instituciju"* u tom slučaju neće činiti zbir vojski entiteta, već zasebna vojna struktura uspostavljena po NATO standardima, a vojske entiteta treba postepeno svoditi na teritorijalnu odbranu po uzoru na vojske švicarskih kantona.

4. Ustav BiH i ustavi entiteta ne poznaju nacionalne vojske (komponente) Bošnjaka, Srba i Hrvata

Ovakvim pristupom u tumačenju Ustava BiH dolazimo do odgovora i na posljednje pitanje koje nije usaglašeno u prijedlogu dokumenta o odbrambenoj politici Bosne i Hercegovine: hoće li oružane snage Bosne i Hercegovine, a time i entiteta, imati nacionalne *"komponente"* ili nacionalni *"doprinos"*. Pojam

"komponente" podrazumijeva postojanje nacionalnih oružanih snaga, koje kao *"komponente"* ulaze u entitetske ili u bosanske oružane snage. Rekli smo da postojeći ustavi entiteta i BiH ne poznaju nacionalne oružane snage. To što one egzistiraju kao paralelne strukture, kao ostatak paradržavnih oružanih snaga u postojećim entitetskim vojskama, ne znači da su one i ustavne. One egzistiraju zato što još nismo uspjeli uspostaviti u političkoj vlasti premoć onih političkih snaga koje će entitete u BiH izvesti na put ustavne demokratije, umjesto neustavne naciokratije. To je razlog što u Republici Srpskoj umjesto Vojske Republike Srpske imamo etnički čistu srpsku vojsku, a u Federaciji BiH umjesto Vojske Federacije odvojeno bošnjačku i hrvatsku nacionalnu komponentu. Dakle, obje postojeće vojne strukture u oba entiteta su neustavne. Da smo u Federaciji BiH imali Vojsku Federacije ustrojenu prema Ustavu Federacije BiH, ne bi bilo odvojene zasebne hrvatske vojske (HVO), niti bi bilo moguće njeno raspuštanje na način na koji je to HDZ učinio.

Zato je Ustavu BiH i ustavima entiteta primjernije, a tome doprinosi i Odluka Ustavnog suda BiH o konstitutivnosti sva tri naroda u cijeloj BiH, pa, dakle, i u oba entiteta, da se u vojskama entiteta i vojsci BiH nacionalno prisustvo, umjesto nacionalnih *"komponenti",* mjeri nacionalnim *"doprinosom"* prema popisu stanovništva u BiH iz 1991. godine, uz uvažavanje ravnopravnosti naroda u sastavu komandi i štabova jedinica.

Otuda se, prema postojećem Ustavu BiH i ustavima entiteta, ne mogu u dokumentu o odbrambenoj politici BiH uspostavljati oružane snage po kriteriju nacionalnih *"komponenti",* već samo po kriteriju nacionalnog *"doprinosa"* prema popisu stanovništva iz 1991. godine.

Pošto nam u cjelini nije bio dostupan prijedlog dokumenta o odbrambenoj politici Bosne i Hercegovine, pokušali smo dati svoje stručno pravno mišljenje samo na one tačke tog dokumenta za koje je javno objavljeno da nisu još usaglašene.*

* "Ljiljan", 19.-26. februar 2001. godine

REZIME

U posljednje vrijeme mnogi se pozivaju opravdano ili neopravdano na Dejton. Tako da im je Dejton postao neka vrsta zaštitnog znaka za svoje postupke. Otuda je bilo potrebno pokušati objasniti šta je pravna suština Dejtona. Ne treba dokazivati da je ovo lično viđenje suštine Dejtona. Otuda i sva ograničenja koja iz toga proizilaze.

Bilo kakva eksplikacija Dejtonskog sporazuma traži i mnogo vremena i mnogo prostora. Dejton je veliki projekat i na njegovoj implementaciji radi nekoliko desetina hiljada ljudi, od SFOR-a do običnih činovnika u međunarodnim organizacijama, kao i u vladinim i nevladinim organizacijama u Bosni i Hercegovini. Zato smo podvrgli posebnoj analizi neke pravne aspekte onoga što nazivamo suštinom Dejtona, mada se ni njegova *"pravna suština"* nije mogla u potpunosti izložiti. Ovim razmatranjima smo učinili samo jedan pokušaj ukazivanja na značaj institucionalne izgradnje države BiH i zaštite ljudskih prava. Posebno onog dijela koji se odnosi na njegovu civilnu implementaciju, a to znači na anekse od 2. do 11. Pa ni svi ovi aneksi nemaju isti značaj i važnost sami za sebe, već ih treba gledati u cjelini onoga što kolokvijalno nazivamo *"Dejton"*.

Naše istraživanje je došlo do rezultata da centralno mjesto u Dejtonu imaju Aneks 4 (Ustav BiH), Aneks 6 (Ljudska prava) i Aneks 7 (Povratak izbjeglih i raseljenih osoba). Prema tome, sadržaj sva tri aneksa, po nama, predstavljaju ono što nazivamo suštinom Dejtona. Zato smo ih dali u prilogu ovog rada.

Naime, Ustavom BiH je potvrđen državni kontinuitet Bosne i Hercegovine u njenim granicama koje su međunarodno pravno priznate. Ustavom je BiH definirana kao država građana i tri konstitutivna naroda: Bošnjaka, Srba i Hrvata (zajedno s ostalim). Konstitutivnost naroda ne znači i njihovu etničku teritorijalnu homogenizaciju u zasebne entitete. Iako su tri konstitutivna naroda, Ustav poznaje samo dva entiteta u unutrašnjoj strukturi BiH: Federaciju BiH i Republiku Srpsku, koji su rezultat agresije na Bosnu i Hercegovinu, i oni predstavljaju neprirodno stanje Bosne i tuđi su njenom historijskom društvenom biću. Entiteti su prema Dejtonu ostali multietnički.

To znači nema većinskih naroda u entitetima, nema majorizacije jednog naroda nad drugim narodom, a zaštita nacionalnih interesa osigurava se kroz posebnu demokratsku proceduru u postupku donošenja odluka.

Otuda u suštinu Dejtonskog sporazuma spada stvaranje demokratskih institucija BiH i donošenje državnih zakona, kojim će se osigurati svim građanima i narodima, kao i nacionalnim manjinama pristup državnim institucijama shodno dobijenim glasovima na demokratskim izborima. Za budućnost BiH je primarno takvo stranačko i političko organiziranje koje će u prvi plan staviti građanina kao političkog subjekta, a nacionalnog onoliko koliko je potrebno da se zaštiti nacionalni interes naroda kao subjekta kolektivnih prava njegovih pripadnika. A za tako nešto nije neophodno nacionalno stranačko i teritorijalno organiziranje, koje negira građanina kao političkog subjekta države BiH, drugog i drugačijeg. Demokratskim državnim institucijama i državnim zakonima najbolje se mogu zaštititi kako individualna građanska, tako isto i kolektivna nacionalna prava. Nacionalno organiziranje, kao što smo vidjeli u praksi, objektivno isključuje drugog i drugačijeg iz demokratskog političkog procesa i jednakog uživanja prava na cijelom teritoriju države BiH.

Entitetima je dato preveliko značenje u parlamentarnom odlučivanju, što nije slučaj ni u federalnim državama, a kamo li u BiH koja je prosta decentralizirana država. Predstavnički dom treba vratiti građanima, a Dom naroda vratiti narodima. Time će entiteti biti dovedeni na pravu mjeru. Oni su danas u poziciji vampira koji sišu krv i građanima i narodima i državi BiH. Zato nije čudo što HDZ traži svoj entitet.

Bitnu suštinu Dejtona čini i pravo povratka izbjeglih i raseljenih lica u svoje zavičaje i na svoju imovinu. Bez ovog temeljnog ljudskog prava, da se čovjek vrati na svoje, iluzorno je govoriti o demokratiji i o demokratskim institucijama i o pravdi i pravičnosti. Tek kada ljudi slobodno ostvare svoje pravo na vlastitu imovinu i izbor mjesta življenja bez prisile, uz punu slobodu kretanja ljudi, rada i kapitala, moguće je ostvariti i drugu grupu prava koja ulaze u suštinu Dejtona, a to je zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda u uslovima normalnog života. Ne može se govoriti uopće o zaštiti prava i sloboda čovjeka, ako se čovjeku ne dozvoli da slobodno uživa svoju silom napuštenu imovinu.

Tek poslije toga, kada čovjek ima istu startnu osnovu koju ima i njegov susjed iz druge etnokulture i vjerske grupe, može računati na mogućnost ravnopravnosti, i čovjeka kao pripadnika svoje etnokulturne zajednice, i čovjeka kao individualnog građanina, sa svim međunarodno priznatim

proklamiranim pravima i osnovnim slobodama. Razumije se tada i jednakog pristupa, kako institucijama, tako i demokratskog uključivanja njegove političke stranke u upravljanju državnim poslovima. I, razumije se, time osigurati skladnost funkcioniranja države, njenih entiteta, kantona, općina, i brojnih privatnih i javnih aktivnosti.

Tu suštinu osigurava Dejton. Ako Dejton nije pobrojao sve institucije koje su potrebne na državnom nivou, on nam je omogućio u članu III stav 5a Ustava BiH da to sami reguliramo zakonom: *"Dodatne institucije mogu biti uspostavljene prema potrebi..."* Na nama je da, u redovnoj demokratskoj proceduri, mijenjamo i prilagođavamo Ustav BiH, u skladu s potrebama, na način propisan članom X Ustava. Dakle, moguće su amandmanske promjene, ne Dejtonskog sporazuma u cjelini, već Ustava BiH iz Dejtona, pod uslovom da se o tome postigne saglasnost političkih predstavnika sva tri naroda u BiH, razumije se i njenih građana, ali uz aktivniju i uporniju podršku Međunarodne zajednice, nego što je bila. Samo se tako može trasirati uspješan put Bosne u Evropu.

NAPOMENE

1. *Herve de Charette, "Oslobođenje", 14.maja 2001.*
2. *"Službeni list RBiH", broj 16., od 18.septembra 1992. i broj 18., od 7.oktobra 1992.*
3. *Eric Margolis, "Toronto Sun", "Ljiljan", 7.-14 maja 2001.*
4. *Wolfgang Petrisch, Intervju, "Dnevni avaz" 2. aprila 2001.*
5. *"SBH zaprepašćena Radišićevom izjavom: Oštra reakcija na izjednačavanje BiH i RS i tvrdnje da su to dvije ravnopravne države", "Dnevni avaz", 19. maja 2001.*
6. *Herve de Charette, "Oslobođenje", 14. maja 2001.*
7. *Graham Hand, "Oslobođenje", 13. maja 2001.*
8. *"Oslobođenje", 15.maja 2001.*
9. *Dobrica Ćosić, "Politika",26. jula 1991.*
10. *Gareth Evans, "Dani", 4. maja 2001.*

PROMIŠLJANJE BOSNE

Tekst prof. Ibrahimagića predstavlja hvale vrijedan trud da se "*postdejtonska*" Bosna i Hercegovina temeljito-politički, pravno, pa, ako hoćete, i moralno-iznova promisli s ciljem njene *"dobro smještene budućnosti"*. Naime, aktuelne akademske i političke debate: za i protiv Dejtona obilježavaju javnu debatu u Bosni i Hercegovini, njenom susjedstvu, ali i u širim regionalnim kontinentalnim (evropskim) i transkontinentalnim okvirima. Pri tome nerijetko, iz dobrih ili loših namjera, dolazi do zamjene teza i prikrivanja stvarnih namjera političkih aktera iza tobožnjih pravno-političkih debata.

Zbog toga je rasprava prof. Ibrahimagića hrabar poduhvat hvatanja u koštac s istinskim izazovima, šansama i opterećenjima Dejtonskog sporazuma. Svako od nas ne mora voljeti tu vrstu iskrenosti; s autorovim tezama, analizama i prijedlozima se možete slagati ili ne slagati, ali u svakom slučaju pored njih ne možete proći ravnodušno. Svako ko želi da bude ozbiljno shvaćen u toj debati: nauka, politika-nacionalna ili internacionalna (famozna *"Međunarodna zajednica"*) ne može a da ne prihvati *"bačenu rukavicu"*.

Neveliki tekst (67 stranica) - što ovom prigodom nije mana nego vrlina -od prve stranice zasjeca u samu srž problema, bez izvještačenog teoretiziranja i politikanstva.

Svoje promišljanje prof. Ibrahimagić je strukturirao u četiri poglavlja. Pozitivni novum u autorovom pristupu je što već i svaki naslov poglavlja predstavlja ujedno stav, tvrdnju i prijedlog.

Prvo, najobimnije poglavlje naslovljeno je *"Državnim institucijama i zakonima do demokratske Bosne i Hercegovine"*. Ono sadrži kratku ustavnopravnu predhistoriju Dejtonskog sporazuma, analizu njegovih temeljnih principa i pravne prirode, kritiku nekonzistentnosti koja se očituje u preferiranju entiteta na račun građana i naroda, funkcionalnu nedjelotvornost institucija i naposljetku dostojanstvenu kritiku grešaka Međunarodne zajednice u primjeni Dejtonskog sporazuma.

Drugo poglavlje nosi naslov *"Institucijama i zakonima BiH do jednake zaštite ljudskih prava i sloboda"*, treće poglavlje razmatra pitanje *"Vraćanja izbjeglica i raseljenika u mjesta svog porijekla"* kao *"put do cjelovite BiH bez entiteta"*, dok se posljednje poglavlje bavi *"Ustavnim konceptom odbrane i odbrambene politike Bosne i Hercegovine"*.

Iz kratko izloženog sadržaja jasno je da autor smatra da centralno mjesto u Dejtonu imaju Aneks 4 (Ustav BiH), Aneks 6 (Ljudska prava) i Aneks 7 (Povratak izbjeglih i raseljenih lica), te je i svoju analizu usmjerio i koncentrirao upravo u tom pravcu. Između ostalog, prof. Ibrahimagić se odlučio da kao priloge osnovnom tekstu priloži integralne tekstove pomenutih aneksa, što će čitanje ovog štiva učiniti zanimljivim i za širu publiku. Ujedno takav gest predstavlja poštenu akademsku ponudu da svaki čitalac poredeći originalne dokumente i autorove stavove dođe do vlastitih zaključaka.

Tekst *"Pravna suština Dejtona-Bosna u Evropi"* nesumljivo predstavlja koristan doprinos našoj tekućoj ustavnopravnoj debati. On je pisan bez prevelikih pretenzija, ali s neophodnom akribijom. Dodatna vrijednost rasprave je njena skoro doslovna aktuelnost, jer je cijeli problem propratila bukvalno do posljednjeg dana prije predaje u štampu.

Zbog svega rečenog iskreno preporučujem publikovanje ovog teksta. Budući da je pisan bez nervoze i strasti, koja nerijetko prati istupe *"antidejtonskih prvoboraca"*, da mu je namjera da pri postojećim okolnostima, doprinese demokratskoj rekonstrukciji Bosne i Hercegovine koja bi tek takva, što je i autorova želja, mogla krenuti na svoj put u Evropu, ovo štivo će sigurno naići na interesovanje javnosti.

Na samom kraju, iako to nije uobičajeno ovakvim prigodama, imam potrebu da naglasim, da iza cijelog poduhvata stoji i ljudsko opredjeljenje autora koje je izrazio u posveti: *"Prognanim, izbjeglim i raseljenim građanima Bosne i Hercegovine"*.

Prof. dr. Zdravko Grebo

EKSPERTISTIČKO MIŠLJENJE U USTAVNOPRAVNOM DISKURSU

Rukopis prof. dr. Omera Ibrahimagića, u paradigmatičnom smislu, prije svega, jeste ekspertističko mišljenje u ustavnopravnom diskursu. Njegovo akumulirano višedecenijsko iskustvo u interpretacijama ustavne materije ovdje se, još jednom, do kraja kristalizira.

Ono je ovdje *osebujno i izazovno*. Na djelu je stručna ekspertiza *atipične*, u odnosu na konvencionalne standarde, zapadnoevropske ustavne modele, *anomične* ustavne problematike. Riječ je, razumljivo, o *ekscentričnosti* Ustava BiH kao jedne, u njegovom uvidu, od supstancijalnih komponenti *Dejtonskog okvirnog mirovnog sporazuma.* Kategorijalni aparat klasičnog ustavnopravnog diskursa ovdje je nedostatan. Uobičajena logičko-koncepcijska načela ustavne teorije zakazuju. Ni zapadnoevropska ustavnopravna praksa ne orijentira. No, valja izaći iz one anomičnosti pa je, jer je to jedino racionalno, dekonstruirati upravo po kriterijima ustavnih normativiteta i logičko-teorijskih standarda normalnih, zapadnoevropskih ustavnih demokratija. Otuda, autor svoju kritičku analizu i provodi u horizontu aplikacije tih normativiteta i iskušava sadržinu i potencije našeg ustava po mjerilima ovih standarda. Formulira, dakle, svoju kritičku ustavnopravnu analizu iz anticipativne percepcije koja Bosnu i Hercegovinu vidi unutar evroatlanskih integracija te evropske zajednice ljudi, naroda i država i njenih ustavnopravnih idealiteta, njenih aksiološko-demokratskih i humanističkih normativiteta. Upušta se, u tom metodskom kontekstu, i sa stanovišta tih vrijednosnih projekcija, u kritičku analizu imanentnih inkonzistencija i eksplicitnih nedovršenosti, odnosno, kontradikcija ustavnog teksta.

Rezultat je uvid u *konstrukcione greške* Ustava BiH, kakve su, naprimjer, entitetski, dakle, *diskriminatorski način izborne konstrukcije* Predsjedništva i Parlamentarne skupštine BiH, *onemogućavanje prava građana da biraju i da budu birani u organe vlasti na nivou države BiH* na njenom cijelom prostoru što je u suprotnosti s Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih

sloboda, *procedure donošenja odluka* u oba doma Parlamentarne skupštine BiH, koje, favorizirajući entitetsko predstavljanje, uskraćuju politički subjektivitet građana i istinsku reprezentaciju naroda, te u praksi *Predstavnički dom* kao izvorno građanski dom funkcionira kao *dom entiteta*, a *Dom naroda*, faktički, također, pervetira se iz svenarodnog, transentitetskog u *dom entiteta,* i sl..

Ne otkriva ih po prvi put jer nije ovo tekst u kojem autor do kraja inovacijski vrši stručne, pravne ekspertize bosanskohercegovačkog Ustava. Njegova dosadašnja pravno-analitička i kritička iskustva, publicirana u više njegovih knjiga, ovdje dolaze na vidjelo. I ovdje se još jednom insistira na nužnosti i ustavnopravnoj utemeljenosti *amandmanskih promjena* u Ustavu BiH. No, u ovom se rukopisu neki od tih uvida posebno akcentiraju i formuliraju u do kraja eksplicitnim značenjima. A neki od njih su, promatrano u kontekstu vladajućih spoznaja unutar naše pravne i političke javnosti, i relativno novi, odnosno, uglavnom nekonvencionalni.

I pored onih konstitucionalnih, *konstrukcijskih* insufincijencija, autor smatra: *"Suština Dejtona je dobra"*. Iz niza njegovih pozitivnih vrijednosti, na koje se ukazuje u ovom rukopisu, izdvojit ćemo tri autorove preferencije.

Prva se sastoji u promociji *nediskriminatorske formule* kao ustavnog temelja, druga u *građanskom političkom subjektivitetu* kojeg i imanentno i eksplicitno sam Ustav konstitucionalno omogućava, a treća u *apologiji punog kapaciteta bosanskohercegovačke države* koja ima svoje, ne političko-voluntarističko i arbitrarno, nego *ustavno izvorište.* Ova tri uvida, bez obzira što ih politička zbilja još nije resorbirala, na šta u kritičkom duhu autor permanentno ukazuje, i tretiramo, između ostalog, kao relevantne vrijednosti ovog teksta.

Autor ustavnopravno načelo *nediskriminacije* izvodi iz uske sfere državno-reprezentativnih institucija na neposredno, živo tlo bosanskohercegovačkog društva. Ono, u njegovom uvidu, treba da posreduje cjelinu svijeta života, a ne samo zatvorenu političku sferu. Ali, njegovo faktičko ignoriranje u empiriji socijalne, a posebno državno-političke i partijske egzistencije producira opću ugroženost ljudskih prava. Otuda autor i sugerira: *"Sve postojeće zakone entiteta treba preispitati pred Ustavnim sudom Bosne i Hercegovine da li su diskriminatorni. Nasuprot ovoj klauzuli širom BiH je u tolikoj mjeri prisutna diskriminacija, naročito po nacionalnoj i vjerskoj osnovi, da se može uporediti samo s pretpolitičkim i neciviliziranim društvima poznatim u historiji"*.

Na, drugoj strani, ono implicira disfunkciju institucija države BiH i proizvodi ugrožavanje onoga do čega je autoru ovdje i ponajviše stalo: do osiguranja

političkog subjektiviteta bosanskohercegovačkih građana kao demosa, kao političkog naroda. U ovom kontekstu, onda, autor demonstrira u čemu se sastoje disfunkcije *mononacionalnog političkog subjektiviranja.* Ono, zapravo, u sebi imanentno ignorira klauzulu *nediskriminacije* kao temeljno ustavnopravno načelo. Otuda, on problematizira instituciju *većine i manjine* i *nacionalnoentitetsku formulu političke reprezentacije* te pledira, kao kriterij demokratski orijentiranog socijalnog života, transnacionalnu ili svenacionalnu ravnopravnost koja će u sebe inkorporirati opću ravnotežu između političkih interesa građana i političkih interesa naroda. U autorovom uvidu, a slijedom konzekvencija ustavne antidiskriminacione formule - klauzule, *"... bile bi neustavne sve političke stranke, javne ustanove, preduzeća, a pogotovo državne ustanove i organi, koji su organizirani po nacionalnom principu, odnosno znače nacionalni unitarizam"*. U tom smislu, a imajući u vidu prirodu multietničkog društva, pluralne i predstavničke demokratije, i akcentira: *"Kao što Dejtonski sporazum ne poznaje nacionalne administrativne entitete, tako on, ako bi se strogo primjenjivale antidiskriminacione klauzule, ne poznaje ni političke stranke koje članstvo u njoj diskriminiraju po bilo kom osnovu, a posebno, po nacionalnom ili vjerskom. Otuda politička perspektiva BiH nije u nacionalnim strankama, niti u nacionalnim entitetima, kantonima i općinama, kao i nacionalnim institucijama, koje imaju javni, državni i politički značaj"*.

Ove refleksije su posredovane temeljnim diskursom kojeg bi neko mogao označiti kao diskurs *bosanskohercegovačkog etatizma.* Međutim, ovdje termin *etatizam* nema konvencionalno, pejorativno, hegelijansko značenje. Naprotiv, pod ovom sintagmom podrazumijevamo ustavnopravno i političko mišljenje koje traga za pretpostavkama restauracije i afirmacije u Ustavu pohranjenih potencija *normalne konstitucije države BiH.* Ona nije mehanički zbir dva entiteta, niti je, insistira autor, njihova delegirana volja, naprotiv, ona je inherentna, samosvjesna, autonomna i ustavom utemeljena država, koja mora imati sve normalne prerogative, pa i *suprematívnu zakonodavnu ingerenciju, mehanizme deblokade, institucije sankcija* i *oružanu silu.* U posebnom poglavlju ovog rukopisa autor definira svoje stanovište prema ustavnom utemeljenju koncepta odbrane, sigurnosne i odbrambene politike, konstitucije oružanih snaga i civilnog upravljanja ovom dimenzijom državne atribucije BiH. Autor, i inače, znatan dio svojih analiza posvećuje argumentiranju u prilog, ovdje tek u naznakama, predstavljenom, odnosno, skiciranom poimanju državnog individualiteta BiH.

No, *hipostaza države* nije sama po sebi cilj, nije onaj samosvrhoviti, sakralizirani *hegelijanski um* koji *sa sakramentnom moći vlada u svijetu,* niti

je paleo ili neoliberalistički pojmljeni *noćni čuvar* sigurnosti privatnosti. Država nije vanjski asistent ili nemoćni mentor, nego, zapravo, djelatna snaga *zaštite ljudskih prava.* Upravo, *ljudska prava* ulaze u sami epicentar Ibrahimagićevog vrijednosnog diskursa: ona su u središtu njegovih preokupacija pa i država BiH treba da bude u funkciji osiguranja tih sloboda i prava. Državnim zakonom ljudska prava moraju biti zaštićena i državnim normama njihovo kršenje sankcionirano. U domenu ljudskih prava i odgovornosti državno zakonodavstvo i mehanizmi izvršne i sudske državne vlasti moraju, u autorovom uvidu, biti u *poziciji supremacije* u odnosu na entitete i njihove političke oligarhije. No, i u aspektu ove atribucije, država BiH, anticipacijski, upozorava prof. Ibrahimagić, treba tek biti konstituirana u skladu sa svojim ustavom. Država treba, u autorovoj percepciji, biti zasnovana na funkcionalnoj građanskoj institucionalnoj strukturi s mehanizmima zaštite i kolektivnih nacionalnih prava. I to, taj supstancijalni uvid, ulazi u vrijedne domete ovog rukopisa.

Uz Ustav, demokratske institucije države BiH kojima korespondira i državno zakonodavstvo, i *povratak raseljenih i izbjeglih osoba,* kao način anuliranja etničkog čišćenja, eliminiranja pljačkaškog mentaliteta i reintegracije BiH, autor, razumljivo, smatra suštinom *Dejtonskog mirovnog sporazuma.* I ova prava moraju biti primarno regulirana državnom ustavnom normom, uključivši i državni izborni zakon. Tu predlaže i nekonvencionalne, s pravom, i rigorozne, uz asistenciju Međunarodnih vojnih snaga, prisilne mjere, mjere *šok-terapije.* Povratak raseljenika i izbjeglica jest i pretpostavka *"... da se u doglednoj budućnosti na slobodnim demokratskim izborima dođe do vlasti koja će biti u stanju da u redovnoj proceduri amandmanima na Ustav ukine oba entiteta".*

No, njegove ustavnopravne ekspertize izlaze u svijet empirijske politike i u svijet svakodnevnog života. Tu se pokazuje: kritika *pseudopravnog jezika* jest i sastavni dio stručne kritike. Otuda, autor i sugerira anuliranje u javnoj konverzaciji gotovo uobičajenih sintagmi, koje, u stvari, falsificiraju ustavni normativitet i jesu proizvod lažnog, etnocentričkog, nacionalističkog diskursa. U takve sintagme ubrajamo, što autor posebno akcentira, fraze o *zajedničkim institucijama, o krovnim zakonima i sl.* Ne treba ignorirati ove kritike i ova upozorenja na javnu upotrebu *neustavne leksike*. Jer, ovaj jezik - simbolički jezik politike - kad postane dominirajući, on oblikuje opće mentalitete svakodnevnice, pa i one, koje ovdje traju, mentalitete vjerskog animoziteta, etnocentrizma, socijalno-psihološke infekcije idolatrijskom, nacionalističkom

mržnjom i, na kraju, faktičkim aktima genocidne destrukcije. Razumljivo, i ova upozorenja, ma kako bila banalno znana, smatramo vrijednim u ovom rukopisu.

No, da li ovdje uopće postoji *banalnost* ponavljanja, da li postoji ona *reprodukcija poznatog*, da li je, prisjećajući se jedne Hegelove sentence, ono poznato i samim tim i spoznato? Ko ne zna za svrhe *Dejtona*, ko ne zna za inkonzistenciju njegovog ustava, ko ne zna, osim neobrazovanih hedonista svakodnevnice, za njegove političke inhibicije, ko ne zna za nacionalističku presiju koja uskraćuje potencije ljudske subjektivnosti i sl. Ko to, ne zna? I čemu, u ovom kontekstu, onda, dijelom, i ponavljanje poznatog? Ali, ono znano, na žalost, u javnom konvencionalnom jeziku ostaje ne samo bez reperkusija, ono je nijemo, ono je opsesija narkotizirane masovne svakodnevnice. Ona šuti ili uživa. Upravo zbog toga, ovaj tekst govoreći o onom prividno *znanom,* iritira, probuđuje onu pragmatičnu, faktografsku uspavanost i želi biti teorijsko-aksiološki podsticaj iskoraku u novum.

I, razumljivo, ne izostaje ni kritika Međunarodne zajednice. Ovdje autor izlazi izvan imanentne ustavnopravne analize i s pravom, oslanjajući se opet, u krajnjemu, na ustavni tekst, kritizira inkonzistencije u međunarodnoj politici u BiH. U tom diskursu, pozivajući se na racionalna ustavnopravna utemeljenja konstitucije države BiH, ukazuje kako se bezrazložno derogiraju odnosom političkih snaga u entitetima, ali i asistencijom predstavnika Međunarodne zajednice - izvorne atribucije bosanskohercegovačke države. Posebno, u kontekstu identifikacije njenih *strateških grešaka*. Kritizira politiku Međunarodne zajednice: nije ona, na primjer, konsensualno identificirala i kvalificirala rat u BiH kao agresiju SR Jugoslavije i Hrvatske što je imalo višeznačne implikacije, niti je, i to je jedna od njenih strateških grešaka, u odnosu na institucije države BiH i njene zakone osigurala njihov ustavom predviđeni kontinuitet, naprotiv, participirala je u njihovoj destrukciji. Uz kritiku ovih strategijskih, autor se racionalno-kritički bavi identificiranjem i *taktičkih grešaka* Međunarodne zajednice nakon potpisivanja *Dejtonskog mirovnog ugovora,* grešaka koje se kreću od oslonca na političke opcije koje su odgovorne za agresiju, preko tolerancije apartheida, pa do ignoriranja izgradnje institucija države koje će osigurati isporuku osumnjičenih za ratne zločine sudu u Hagu i to sa svih prostora BiH. U autorovom uvidu, krajnja je konzekvencija ovih grešaka u rudimentiranoj *pacifikaciji* Bosne i Hercegovine za šta neposrednu odgovornost snosi i Međunarodna zajednica.

* * *

Ekspertistička meritornost, odvažnost u inovacijskim projekcijama, te humanističko-demokratski pledoaje, prije svega, za ljudska prava, kvalificiraju ovaj rukopis prof. dr. Omera Ibrahimagića kao vrijednu lektiru uopće, a posebno kao štivo građanskog obrazovanja za demokratiju. ***Otuda, svesrdno preporučujem ovaj rukopis za objavljivanje.***

Prof. dr. Esad Zgodić

Bosna i Hercegovina: Ustav

Uvod: Carl Bildt, Visoki predstavnik za Bosnu i Hercegovinu

Kada se Mirovni sporazum parafirao u Daytonu u novembru 1995., a nakon toga i potpisao u Parizu 14. decembra, nije se davalo puno pažnje njegovom Aneksu 4 - Ustavu Bosne i Hercegovine. U žiži interesovanja su uglavnom bili vojni aneksi i odredbe za civilnu implementaciju tokom 1996. godine, posebno one koje se tiču izbora. Sada su događaji uznapredovali i detalji Ustava dogovoreni sa stranama će biti od suštinske važnosti za izglede ispunjenja obećanog mira.

Ustav Bosne i Hercegovine je jedan od najkomplikovanijih ustavnih dokumenata za koji je međunarodna zajednica dala svoj blagoslov u posljednje vrijeme. On predstavlja decentralizovani model načina na koji bi se trebala organizovati država i prenos važne funkcije i ovlaštenja vlade na dva Entiteta od kojih se Bosna i Hercegovina sastoji, tj. Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku, ali isto tako i ostavlja zajedničkim organima one funkcije koje su od vitalnog značaja za funkcionisanje moderne države.

Engleska verzija koja se nalazi u ovoj knjižici je dogovoreni tekst iz Mirovnog sporazuma. Tekstovi na bosanskom, srpskom i hrvatskom nemaju isti, oficijelni status, ali ipak, po našem mišljenju, predstavljaju dobre radne dokumente, jer su kao takvi bazirani na tekstovima kojima se koriste i same strane. Pravni stručnjak iz Sarajeva je pregledao ove tekstove i vjeruje da svaki od njih predstavlja tačan prijevod sa engleskog. Zahvaljujem se Vijeću Evrope na finansijskoj podršci za ovaj projekat.

Carl Bildt

USTAV BOSNE I HERCEGOVINE

Prevod na bosanski jezik

Preambula

Oslanjajući se na poštovanje ljudskog dostojanstva, slobode i jednakosti,

Posvećeni miru, pravdi, toleranciji i pomirenju,

Ubijeđeni da demokratski organi vlasti i pravične procedure najbolje stvaraju miroljubive odnose unutar pluralističkog društva,

U želji da podstaknu opšte blagostanje i ekonomski razvoj kroz zaštitu privatnog vlasništva i unapređenje tržišne privrede,

Vođeni ciljevima i načelima Povelje Ujedinjenih naroda,

Opredijeljeni za suverenitet, teritorijalni integritet i političku nezavisnost Bosne i Hercegovine u skladu sa međunarodnim pravom,

Odlučni da osiguraju puno poštovanje međunarodnog humanitarnog prava,

Inspirisani Univerzalnom Deklaracijom o ljudskim pravima, Međunarodnim paktovima o građanskim i političkim pravima, odnosno o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, i Deklaracijom o pravima lica koja pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičkim manjinama, kao i drugim instrumentima ljudskih prava,

Podsjećajući se na Osnovna načela usaglašena u Ženevi 8.9.1995. godine i u Njujorku 26.9.1995. godine,

Bošnjaci, Hrvati i Srbi, kao konstitutivni narodi (u zajednici s ostalima), i građani Bosne i Hercegovine ovim utvrđuju Ustav Bosne i Hercegovine:

Član I

Bosna i Hercegovina

1. **Kontinuitet**

Republika Bosna i Hercegovina, čije je zvanično ime od sada "Bosna i Hercegovina", nastavlja svoje pravno postojanje po međunarodnom pravu kao država, sa unutrašnjom strukturom modificiranom ovim Ustavom, i sa postojećim međunarodno priznatim granicama. Ona ostaje država članica Ujedinjenih naroda i može kao Bosna i Hercegovina zadržati članstvo ili zatražiti prijem u organizacijama unutar sistema Ujedinjenih naroda, kao i u drugim međunarodnim organizacijama.

2. **Demokratska načela**

Bosna i Hercegovina je demokratska država koja funkcioniše u skladu sa zakonom i na osnovu slobodnih i demokratskih izbora.

3. **Sastav**

Bosna i Hercegovina se sastoji od dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske (u daljem tekstu "entiteti").

4. **Kretanje roba, usluga, kapitala i lica**

Postoji sloboda kretanja širom Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina i entiteti neće ometati punu slobodu kretanja, lica, roba, usluga i kapitala širom Bosne i Hercegovine. Nijedan entitet neće provoditi bilo kakvu kontrolu na granici između dva entiteta.

5. **Glavni grad**

Glavni grad Bosne i Hercegovine je Sarajevo.

6. **Simboli**

Bosna i Hercegovina će imati one simbole koje svojom odlukom odredi Parlamentarna skupština i potvrdi Predsjedništvo.

7. **Državljanstvo**

Postoji državljanstvo Bosne i Hercegovine, koje reguliše Parlamentarna skupština, i državljanstvo svakog entiteta koje regulišu sami entiteti, pod uslovom da:

a) Svi državljani bilo kojeg entiteta su, samim tim, državljani Bosne i Hercegovine.

b) Nijedno lice ne može biti arbitrarno lišeno državljanstva Bosne i Hercegovine, ili državljanstva entiteta, ili na drugi način ostavljeno bez državljanstva. Niko ne može biti lišen državljanstva Bosne i Hercegovine, ili entiteta, po bilo kojem osnovu kao što je pol, rasa, boja, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili bilo koji drugi status.

c) Sva lica koja su bila državljani Republike Bosne i Hercegovine, neposredno prije stupanja na snagu ovog Ustava, su državljani Bosne i Hercegovine. Državljanstvo lica koja su naturalizovana poslije 6.4.1992. godine, a prije stupanja na snagu ovog Ustava, regulisaće Parlamentarna skupština.

d) Državljani Bosne i Hercegovine mogu imati državljanstvo druge države, pod uslovom da postoji bilateralni ugovor između Bosne i Hercegovine i te države kojim se to pitanje uređuje, a koji je odobrila Parlamentarna skupština u skladu sa članom IV, stav 4, tačka (d). Lica sa dvojnim državljanstvom mogu glasati u Bosni i Hercegovini i u entitetima samo ako je Bosna i Hercegovina država njihovog prebivališta.

e) Državljanin Bosne i Hercegovine u inostranstvu uživa zaštitu Bosne i Hercegovine. Svaki entitet može izdavati pasoše Bosne i Hercegovine svojim državljanima, na način kako je to regulisala Parlamentarna skupština. Bosna i Hercegovina može izdavati pasoše onim državljanima kojima pasoš nije izdat od strane entiteta. Uspostaviće se centralni registar svih pasoša izdatih od strane entiteta i od strane Bosne i Hercegovine.

Član II

Ljudska prava i osnovne slobode

1. **Ljudska prava**

Bosna i Hercegovina i oba entiteta će osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda. U tu svrhu postoji Komisija za ljudska prava za Bosnu i Hercegovinu, kao što je predviđeno u Aneksu 6 Opšteg okvirnog sporazuma.

2. **Međunarodni standardi**

Prava i slobode predviđeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.

3. **Katalog prava**

Sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju ljudska prava i slobode iz stava 2. ovog člana, što uključuje:

a) Pravo na život

b) Pravo lica da ne bude podrvrgnuto mučenju niti nečovječnom ili ponižavajućem tretmanu ili kazni.

c) Pravo lica da ne bude držano u ropstvu ili potčinjenosti, ili na prisilnom ili obaveznom radu.

d) Pravo na ličnu slobodu i sigurnost.

e) Pravo na pravično saslušanje u građanskim i krivičnim stvarima i druga prava u vezi sa krivičnim postupkom.

f) Pravo na privatni i porodični život, dom i prepisku.

g) Slobodu misli, savjesti i vjere.

h) Slobodu izražavanja.

i) Slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima.

j) Pravo na brak i zasnivanje porodice.

k) Pravo na imovinu.

l) Pravo na obrazovanje.

m) Pravo na slobodu kretanja i prebivališta.

4. **Nediskriminacija**

Uživanje prava i sloboda, predviđenih u ovom članu ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I ovog Ustava, osigurano je svim licima u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što je pol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status.

5. **Izbjeglice i raseljena lica**

Sve izbjeglice i raseljena lica imaju pravo da se slobodno vrate u svoje domove. Oni imaju pravo, u skladu sa Aneksom 7 Opšteg okvirnog sporazuma, da im se vrati imovina koje su bili lišeni za vrijeme neprijateljstava od 1991. i da dobiju kompenzaciju za svu takvu imovinu, koja im ne može biti vraćena. Sve obaveze ili izjave u vezi sa takvom imovinom, koje su date pod prisilom, ništave su.

6. **Implementacija**

Bosna i Hercegovina, i svi sudovi, ustanove, organi vlasti, te organi kojima posredno rukovode entiteti ili koji djeluju unutar entiteta podvrgnuti su, odnosno primjenjuju ljudska prava i osnovne slobode na koje je ukazano u stavu 2.

7. **Međunarodni sporazumi**

Bosna i Hercegovina će ostati ili postati strana ugovornica međunarodnih sporazuma pobrojanih u Aneksu I ovog Ustava.

8. **Saradnja**

Svi nadležni organi vlasti u Bosni i Hercegovini će sarađivati sa, i obezbijediti neograničen pristup: svim međunarodnim posmatračkim mehanizmima ljudskih prava koji se uspostave za Bosnu i Hercegovinu; nadzornim tijelima

koja se uspostave bilo kojim međunarodnim sporazumom navedenim u Aneksu I ovog Ustava; Međunarodnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju (a naročito će se pridržavati naredbi koje su izdate po članu 29. Statuta Tribunala); i bilo kojoj drugoj organizaciji ovlaštenoj od strane Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda sa mandatom koji se tiče ljudskih prava ili humanitarnog prava.

Član III

Nadležnosti i odnosi između institucija Bosne i Hercegovine i entiteta

1. **Nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine**

Sljedeća pitanja su u nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine:

a) Vanjska politika.

b) Vanjskotrgovinska politika.

c) Carinska politika.

d) Monetarna politika, kao što je predviđeno članom VII.

e) Finansiranje institucija i međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine

f) Politika i regulisanje pitanja imigracije, izbjeglica i azila.

g) Provođenje međunarodnih i međuentitetskih krivičnopravnih propisa, uključujući i odnose sa Interpolom.

h) Uspostavljjanje i funkcionisanje zajedničkih i međunarodnih komunikacijskih sredstava.

i) Regulisanje međuentitetskog transporta.

j) Kontrola vazdušnog saobraćaja.

2. **Nadležnost entiteta**

a) Entiteti imaju pravo da uspostavljaju posebne paralelne odnose sa susjednim državama, u skladu sa suverenitetom i teritorijalnim integritetom Bosne i Hercegovine.

b) Svaki entitet će pružiti svu potrebnu pomoć vladi Bosne i Hercegovine kako bi joj se omogućilo da ispoštuje međunarodne obaveze Bosne i

Hercegovine, s tim da će finansijske obaveze u koje je ušao jedan entitet bez saglasnosti drugog, a prije izbora Parlamentarne skupštine i Predsjedništva Bosne i Hercegovine, ostati obaveza tog entiteta osim ukoliko je ta obaveza neophodna za nastavak članstva Bosne i Hercegovine u nekoj međunarodnoj organizaciji.

c) Entiteti će ispuniti sve uslove za pravnu sigurnost i zaštitu lica pod svojom jurisdikcijom, održavanjem civilnih ustanova za primjenu pravnih propisa, koje će funkcionisati u skladu sa međunarodno priznatim standardima uz poštovanje međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda, iz člana II ovog Ustava, i poduzimanjem ostalih odgovarajućih mjera.

d) Svaki entitet može također sklapati sporazume sa državama i međunarodnim organizacijama uz saglasnost Parlamentarne skupštine. Parlamentarna skupština može zakonom predvidjeti da za određene vrste sporazuma takva saglasnost nije potrebna.

3. **Pravni poredak i nadležnosti institucija**

a) Sve vladine funkcije i ovlaštenja koja nisu ovim Ustavom izričito povjerena institucijama Bosne i Hercegovine pripadaju entitetima.

b) Entiteti i sve njihove administrativne jedinice će se u potpunosti pridržavati ovog Ustava, kojim se stavljaju van snage zakonske odredbe Bosne i Hercegovine i ustavne i zakonske odredbe entiteta koje mu nisu saglasne, kao i odluka institucija Bosne i Hercegovine. Opšta načela međunarodnog prava su sastavni dio pravnog poretka Bosne i Hercegovine i entiteta.

4. **Koordinacija**

Predsjedništvo može odlučiti da podstakne međuentitetsku koordinaciju u stvarima koje se ne nalaze u okviru nadležnosti Bosne i Hercegovine predviđenim ovim Ustavom, izuzev ako se u konkretnom slučaju jedan entitet tome usprotivi.

5. **Dodatne nadležnosti**

a) Bosna i Hercegovina će preuzeti nadležnost u onim stvarima u kojima se o tome postigne saglasnost entiteta; stvarima koje su predviđene u

Aneksima 5-8 Opšteg okvirnog sporazuma; ili koje su potrebne za očuvanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta, političke nezavisnosti i međunarodnog subjektiviteta Bosne i Hercegovine, u skladu sa podjelom nadležnosti među institucijama Bosne i Hercegovine. Dodatne institucije mogu biti uspostavljene prema potrebi za vršenje ovih nadležnosti.

b) U periodu od 6 mjeseci od stupanja na snagu ovog Ustava, entiteti će početi pregovore s ciljem uključivanja i drugih pitanja u nadležnost institucija Bosne i Hercegovine, uključujući korištenje izvora energije, i zajedničke privredne projekte.

Član IV

Parlamentarna skupština

Parlamentarna skupština ima dva doma: Dom naroda i Predstavnički dom.

1. **Dom naroda**

Dom naroda se sastoji od 15 delegata, od kojih su dvije trećine iz Federacije (uključujući pet Hrvata i pet Bošnjaka) i jedna trećina iz Republike Srpske (pet Srba).

a) Nominovane hrvatske, odnosno bošnjačke delegate iz Federacije biraju hrvatski odnosno bošnjački delegati u Domu naroda Federacije. Delegate iz Republike Srpske bira Narodna skupština Republike Srpske.

b) Devet članova Dona naroda sačinjava kvorum, pod uslovom da su prisutna najmanje tri bošnjačka, tri hrvatska i tri srpska delegata.

2. **Predstavnički dom**

Predstavnički dom se sastoji od 42 člana, od kojih se dvije trećine biraju sa teritorije Federacije, a jedna trećina sa teritorije Republike Srpske.

a) Članovi Predstavničkog doma biraju se neposredno iz svog entiteta, u skladu sa izbornim zakonom kojeg će donijeti Parlamentarna skupština. Međutim, prvi izbori će biti održani u skladu sa Aneksom 3 Opšteg okvirnog sporazuma.

b) Većina svih članova izabranih u Predstavnički dom sačinjavaju kvorum.

3. **Procedura**

a) I jedan i drugi dom će biti sazvani u Sarajevu, najkasnije 30 dana nakon njihovog izbora.

b) Svaki dom će većinom glasova usvojiti svoj poslovnik o radu i izabrati među svojim članaovima jednog Srbina, jednog Bošnjaka i jednog Hrvata za predsjedavajućeg i zamjenike predsjedavajućeg, s tim da će mjesto predsjedavajućeg rotirati između ova tri lica.

c) Sve zakonodavne odluke moraju biti odobrene od strane oba doma.

d) Sve odluke u oba doma donose se većinom glasova onih koji su prisutni i glasaju. Delegati i članovi će ulagati najveće napore kako bi većina uključivala najmanje jednu trećinu glasova delegata ili članova sa ateritorije svakog entiteta. Ukoliko većina ne uključuje jednu trećinu glasova delegata ili članova sa teritorije svakog entiteta, predsjedavajući i njegovi zamjenici će, radeći kao komisija, nastojati da u roku od tri dana od glasanja postignu saglasnost. Ukoliko ta nastojanja ne uspiju, odluke će se donijeti većinom onih koji su prisutni i glasaju, pod uslovom da glasovi protiv ne uključuju dvije trećine, ili više, delegata ili članova izabranih iz svakog entiteta.

e) Predložena odluka Parlamentarne skupštine može biti proglašena destruktivnom po vitalni interes bošnjačkog, hrvatskog ili srpskog naroda većinom glasova iz redova bošnjačakih, hrvatskih ili srpskih delegata izabranih u skladu sa stavom 1, tačka (a). Za donošenje takve odluke biće potrebna saglasnost Doma naroda, izglasana od strane većine bošnjačkih, većine hrvatskih i većine srpskih delegata koji su prisutni i glasaju.

f) Kada većina bošnjačkih, hrvatskih ili srpskih delegata stavi primjedbu na pozivanje na tačku (e), predsjedavajući Doma naroda će odmah sazvati Zajedničku komisiju, koja se sastoji od tri delegata, od kojih je svaki izabran iz redova bošnjačkih, hrvatskih i srpskih delegata, u cilju razrješenja tog pitanja. Ukoliko to Komisija ne uspije u roku od pet dana, predmet se upućuje Ustavnom sudu koji će po hitnom postupku preispitati proceduralnu ispravnost slučaja.

g) Dom naroda se može raspustiti odlukom Predsjedništva ili samog Doma, pod uslovom da je odluka Doma o raspuštanju donijeta većinom koja uključuje većinu delegata iz reda najmanje dva naroda,

bošnjačkog, hrvatskog ili srpskog. Dom naroda koji je izabran u prvim izborima poslije stupanja na snagu ovog Ustava ne može biti raspušten.

h) Odluke Parlamentarne skupštine neće supiti na snagu prije nego što budu objavljene.

i) Kompletni zapisnici sa rasprava u oba doma biće objavljivani, a njihove sjednice će, osim u izuzetnim situacijama u skladu sa poslovnikom, biti javne.

j) Delegati i članovi ne mogu biti pozivani na krivičnu ili građaansku odgovornost u pogledu bilo kojeg čina izvršenog u okviru dužnosti u Parlamentarnoj skupštini.

4. **Ovlaštenja**

Parlamentarna skupština je nadležna za:

a) Donošenje zakona koji su potrebni za provođenje odluka Predsjedništva ili za vršenje funkcija Skupštine po ovom Ustavu.

b) Odlučivanje o izvorima i iznosu sredstava za rad institucija Bosne i Hercegovine i za međunarodne obaveze Bosne i Hercegovine.

c) Odobravanje budžeta za institucije Bosne i Hercegovine.

d) Odlučivanje o saglasnosti za ratifikaciju ugovora.

e) Ostala pitanja koja su potrebna da se provedu njene dužnosti, ili koja su joj dodijeljena zajedničkim sporazumom entiteta.

Član V

Predsjedništvo

Predsjedništvo Bosne i Hercegovine se sastoji od tri člana: jednog Bošnjaka i jednog Hrvata, koji se svaki biraju neposredno sa teritorije Federacije, i jednog Srbina, koji se bira neposredno sa teritorije Republike Srpske.

1. **Izbor i trajanje mandata**

a) Članovi Predsjedništva biraju se neposredno u svakom entitetu (tako da svaki glasač glasa za popunjavanje jednog mjesta u Predsjedništvu),

u skladu sa izbornim zakonom kojeg donosi Parlamentarna skupština. Međutim, prvi izbori će se održati u skladu sa Aneksom 3. Opšteg okvirnog sporazuma. Bilo koje upražnjeno mjesto u Predsjedništvu će biti popunjeno od strane odgovarajućeg entiteta, u skladu sa zakonom koji će donijeti Parlamentarna skupština.

b) Mandat članova Predsjedništva koji su izabrani na prvim izborima traje dvije godine; mandat članova izabranih nakon toga će biti četiri godine. Članovi Predsjedništva mogu biti birani još jedan uzastopni mandat, a nakon toga nemaju pravo izbora u Predsjedništvo prije isteka četvorogodišnjeg roka.

2. **Procedura**

a) Predsjedništvo će usvojiti svoj poslovnik o radu koji će predvidjeti adekvatan vremenski rok za najavu sjednica Predsjedništva.

b) Članovi Predsjedništva će između sebe imenovati jednog člana za predsjedavajućeg. U prvom mandatu Pradsjedništva, predsjedavajući će biti onaj član koji je dobio najveći broj glasova. Poslije toga, način izbora predsjedavajućeg, rotacijom ili na drugi način, odrediće Parlamentarna skupština u skladu sa članom IV, stav 3.

c) Predsjedništvo će nastojati da usvoji sve odluke Predsjedništva - tj. one koje se tiču pitanja koja proizilaze iz člana V (3), tačke (a) do (e) - putem konsenzusa. Takve odluke mogu, pod uslovima iz tačke (d) ovog ustava, usvojiti dva člana ukoliko svi pokušaji da se dostigne konssznzus ne uspiju.

d) Član Predsjedništva koji se ne slaže sa odlukom, može odluku Predsjedništva proglasiti destruktivnom po vitalni interes entiteta za teritoriju sa koje je izabran, pod uslovom da to učini u roku od tri dana po njenom usvajanju. Takva odluka će biti odmah upućena Narodnoj skupštini Republike Srpske, ukoliko je tu izjavu dao član sa te teritorije; bošnjačkim delegatima u Domu naroda Federacije, ukoliko je takvu izjavu dao bošnjački član; ili hrvatskim delegatima u istom tijelu, ukoliko je tu izjavu dao hrvatski član. Ukoliko takav proglas bude potvrđen dvotrećinskom većinom glasova u roku od 10 dana po upućivanju, osporavana odluka Predsjedništva neće imati učinka.

3. **Ovlaštenja**

Predsjedništvo je nadležno za:

a) Vođenje vanjske politike Bosne i Hercegovine.

b) Imenovanje ambasadora i drugih međunarodnih predstavnika Bosne i Hercegovine, od kojih najviše dvije trećine mogu biti odabrani sa teritorije Federacije.

c) Predstavljanje Bosne i Hercegovine u međunarodnim i evropskim organizacijama i institucijama i traženje članstva u onim međunarodnim organizacijama i institucijama u kojima Bosna i Hercegovina nije član.

d) Vođenje pregovora za zaključenje međunarodnih ugovora Bosne i Hercegovine, otkazivanje i, uz saglasnost Parlamentarne skupštine, ratifikovanje takvih ugovora.

e) Izvršavanje odluka Parlamentarne skupštine.

f) Predlaganje godišnjeg budžeta Parlamentarnoj skupštini, uz preporuku Vijeća ministara.

g) Podnošenje izvještaja o rashodima Predsjedništva Parlamentarnoj skupštini na njen zahtjev, ali najmanje jedanput godišnje.

h) Koordinaciju, prema potrebi, sa međunarodnim i nevladinim organizacijama u Bosni i Hercegovini.

i) Vršenje drugih djelatnosti koje mogu biti potrebne za obavljanje dužnosti koje mu prenese Parlamentarna skupština, ili na koje pristanu entiteti.

4. **Vijeće ministara**

Predsjedništvo će imenovati predsjedavajućeg Vijeća ministara koji će preuzeti dužnost po odobrenju Predstavničkog doma. Predsjedavajući će imenovati ministra vanjskih poslova, ministra vanjske trgovine i druge ministre po potrebi, a koji će preuzeti dužnost po odobrenju Predstavničkog doma.

a) Predsjedavajući i ministri zajedni sačinjavaju Vijeće ministara i odgovorni su za provođenje politike i odluka Bosne i Hercegovine u oblastima kako je naznačeno u stavovima 1, 4 i 5 člana III, o čemu podnose izvještaj Parlamentarnoj skupštini (uključujući, najmanje jedanput godišnje, izvještaj o rashodima Bosne i Hercegovine).

b) Najviše dvije trećine svih ministara mogu biti imenovani sa teritorije Federacije. Predsjedavajući će, također, imenovati zamjenike ministara (koji neće biti iz istog konstitutivnog naroda kao i njihovi ministri),koji će preuzeti dužnost nakon odobrenja Predstavničkog doma.

c) Vijeće ministara će podnijeti ostavku ukoliko mu Parlamentarna skupština izglasa nepovjerenje.

5. **Stalni komiteti**

a) Svaki član Predsjedništva će, po službenoj dužnosti, vršiti funkciju civilnog zapovjednika oružanih snaga. Nijedan entitet neće prijetiti silom niti upotrebljavati silu protiv drugog entiteta i ni pod kakcim okolnostima oružane snage jednog entiteta ne smiju ući niti boraviti na teritoriji drugog entiteta bez saglasnosti njegove vlade i Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Sve oružane snage u Bosni i Hercegovini će funkcionisati u skladu sa suverenitetom i teritorijalnim integritetom Bosne i Hercegovine.

b) Članovi Predsjedništva će izabrati Stalni komitet za vojna pitanja koji će koordinirati aktivnosti oružanih snaga u Bosni i Hercegovini. Članovi Predsjedništva ujedno su i članovi Stalnog komiteta.

Član VI

Ustavni sud

1. **Sastav**

Ustavni sud Bosne i Hercegovine sastoji se od devet članova.

a) Četiri člana bira Predstavnički dom Federacije, a dva člana Skupština Republike Srpske. Preostala tri člana bira predsjednik Evropskog suda za ljudska prava nakon konsultacije sa Predsjedništvom.

b) Sudije će biti istaknuti pravnici visokog moralnog ugleda. Svako ko udovoljava takvoj kvalifikaciji i ima prava glasa može biti imenovan za sudiju Ustavnog suda. Sudije koje bira predsjednik Evropskog suda za ljudska prava ne mogu biti državljani Bosne i Hercegovine ili bilo koje susjedne države.

c) Mandat sudija imenovanih u prvom sazivu biće pet godina, izuzev ako podnesu ostavku ili budu s razlogom razriješeni na osnovu konsenzusa ostalih sudija. Sudije koje su imenovani u prvom sazivu ne mogu biti reimenovani. Sudije koje će biti imenovani nakon prvog saziva služiće do navršenih 70 godina života, izuzev ako podnesu ostavku ili budu s razlogom razriješeni na osnovu konsenzusa ostalih sudija.

d) Za imenovanja koja se budu vršila nakon isteka perioda od pet godina od prvih imenovanja, Parlamentarna skupština može zakonom predvidjeti drugačiji način izbora troje sudija koje bira Predsjednik Evropskog suda za ljudska prava.

2. **Procedure**

a) Većina svih članova suda sačinjava kvorum.

b) Sud će, većinom glasova svih članova, usvojiti svoj poslovnik o radu. Sud će voditi javne rasprave, a svoje odluke će javno obrazlagati i objavljivati.

3. **Jurisdikcija**

Ustavni sud će podržavati ovaj Ustav.

a) Ustavni sud je jedini nadležan da odlučuje o bilo kojem sporu koji se javlja po ovom Ustavu između dva entiteta, ili između Bosne i Hercegovine i jednog ili oba entiteta, te između institucija Bosne i Hercegovine, uključujući ali ne ograničavajući se na to:

- Da li je odluka entiteta da uspostavi poseban paralelan odnos sa susjednom državom u skladu sa ovim Ustavom, uključujući i odredbe koje se odnose na suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine.
- Da li je bilo koja odredba ustava ili zakona jednog entiteta u skladu sa ovim Ustavom.

Sporove može pokrenuti član Predsjedništva, predsjedavajući Vijeća ministara, predsjedavajući, ili njegov zamjenik, bilo kojeg doma Parlamentarne skupštine; jedna četvrtina članova/delegata bilo kojeg doma Parlamentarne skupštine, ili jedna četvrtina članova bilo kojeg doma zakonodavnog organa jednog entiteta.

b) Ustavni sud također ima drugostepenu nadležnost u pitanjima koja su sadržana u ovom Ustavu, kada ona postanu predmet spora zbog presude bilo kojeg suda u Bosni i Hercegovini.

c) Ustavni sud je nadležan u pitanjima koja mu je proslijedio bilo koji sud u Bosni i Hercegovini u pogledu toga da li je zakon, o čijem važenju njegova odluka ovisi,kompatibilan sa ovim Ustavom, sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i njenim protokolima, ili sa zakonima Bosne i Hercegovine; ili u pogledu postojanja ili domašaja nekog opšteg pravila međunarodnog javnog prava koje je bitno za odluku suda.

4. **Odluke**

Odluke Ustavnog suda su konačne i obavezujuće.

Član VII

Centralna banka

Centralna banka Bosne i Hercegovine je jedina ovlaštena institucija za štampanje novca i monetarnu politiku na cijelom području Bosne i Hercegovine.

1. Nadležnosti Centralne banke odredиće Parlamentarna skupština. Međutim, u periodu od šest godina od stupanja na snagu ovog Ustava, Centralna banka neće moći davati kredite štampanjem novca, niti funkcionisati kao valutna komisija; nakon tog perioda Parlamentarna skupština može tu nadležnost dati Centralnoj banci.

2. Prvi upravni odbor Centralne banke će se sastojati od Guvernera kojeg imenuje Međunarodni monetarni fond, nakon konsultacije sa Predsjedništvom, i tri člana koja imenuje Predsjedništvo, od kojih su dva iz Federacije (jedan Bošnjak i jedan Hrvat, koji će dijeliti jedan glas) i jedan iz Republike Srpske - svi sa mandatom od 6 godina. Guverner, koji neće biti državljanin Bosne i Hercegovine niti bilo koje susjedne države, može imati odlučujući glas u slučaju neriješenog ishoda glasanja.

3. Nakon tog perioda, Upravni odbor Centralne banke Bosne i Hercegovine će se sastojati od pet lica koja imenuje Predsjedništvo na period od 6 godina. Odbor će među svojim članovima imenovati Guvernera na period od 6 godina.

Član VIII

Finansije

1. Parlamentarna skupština će svake godine, na prijedlog Predsjedništva, usvojiti budžet kojim se finansiraju troškovi potrebni za izvršavanje nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine i međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine.
2. Ukoliko se takav budžet ne usvoji blagovremeno, budžet za prethodnu godinu će biti korišten na privremenoj osnovi.
3. Federacija će obezbijediti dvije trećine, a Republika Srpska jednu trećinu prihoda koji su potrebni za budžet, osim ako se prihodi ne prikupljaju na način kako je utvrdila Parlamentarna skupština.

Član IX

Opšte odredbe

1. Nijedno lice koje se nalazi na izdržavanju kazne, izrečene presudom Međunarodnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, i niti jedna osoba koja je pod optužnicom Tribunala, a koja se nije povinovala naredbi da se pojavi pred Tribunalom, ne može biti kandidat ili imati bilo koju naimenovanu, izbornu ili drugu javnu funkciju na teritoriji Bosne i Hercegovine.
2. Naknada za lica koja obavljaju funkcije u institucijama Bosne i Hercegovine ne može biti umanjena za vrijeme trajanja mandata nosioca funkcije.
3. Funkcioneri imenovani na položaje u institucijama Bosne i Hercegovine, u pravilu, odražavaju sastav naroda Bosne i Hercegovine.

Član X

Izmjene i dopune

1. **Amandmanska procedura**

Ovaj Ustav može biti mijenjan i dopunjavan odlukom Parlamentarne skupštine, koja uključuje dvotrećinsku većinu prisutnih i koji su glasali u Predstavničkom domu.

2. **Ljudska prava i osnovne slobode**

Nijednim amandmanom na ovaj Ustav ne može se eliminisati, niti umanjiti bilo koje od prava i sloboda iz člana II ovog Ustava, niti izmijeniti ova odredba.

Član XI

Prelazne odredbe

Prelazne odredbe u vezi sa javnim funkcijama, važenjem zakona i drugim pitanjima izložene su u Aneksu II ovog Ustava.

Član XII

Stupanje na snagu

1. Ustav će stupiti na snagu po potpisivanju Opšteg okvirnog sporazuma kao ustavni akt, kojim se amandmanski zamjenjuje i stavlja van snage Ustav Republike Bosne i Hercegovine.
2. U roku od tri mjeseca od stupanja na snagu ovog Ustava, entiteti će amandmanskim postupkom izmijeniti svoje ustave da bi se osigurala saglasnost sa ovim Ustavom u skladu sa članom III, stav 3, tačka (b).

Aneks I

Dodatni sporazumi o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini

1. Konvencija o zaštiti i kažnjavanju zločina genocida iz 1948.
2. Ženevska konvencija I-IV o zaštiti žrtava rata (1949), i Dopunski protokoli I-II (1977)
3. Konvencija koja se odnosi na status izbjeglica (1951) i Protokol (1966)
4. Konvencija o državljanstvu udatih žena (1957)
5. Konvencija o smanjenju broja lica bez državljanstva (1961)
6. Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije (1965)
7. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) i Opcioni protokoli (1966 i 1989)
8. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966)
9. Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije u odnosu na žene (1979)
10. Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (1987)
11. Evropska konvencija o sprečavanju mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja (1987)
12. Konvencija o pravima djeteta (1989)
13. Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika-migranata i članova njihovih prorodica (1990)
14. Evropska povelja za regionalne jezike i jezike manjina (1992)
15. Okvirna Konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1994)

Aneks II

Prelazne odredbe

1. **Zajednička prelazna komisija**

a) Strane ovim ustanovljavaju Zajedničku prelaznu komisiju koja će biti ovlaštena da raspravlja o praktičnim pitanjima u vezi sa implementacijom Ustava Bosne i Hercegovine, Opšteg okvirnog sporazuma i njegovih aneksa, i daje preporuke i prijedloge.

b) Zajednička prelazna komisija se sastoji od četiri lica iz Federacije, tri iz Republike Srpske i jednog predstavnika Bosne i Hercegovine.

c) Sastancima komisije predsjedava Visoki predstavnik ili lice koje on odredi.

2. **Kontinuitet pravnih propisa**

Svi zakoni, propisi i sudski poslovnici, koji su na snazi na teritoriji Bosne i Hercegovine u trenutku kada Ustav stupi na snagu, ostaće na snazi u onoj mjeri u kojoj nisu u suprotnosti sa Ustavom dok drugačije ne odredi nadležni organ vlasti Bosne i Hercegovine.

3. **Pravni i administrativni postupci**

Svi postupci u sudovima ili organima uprave, koji su u toku na prostoru Bosne i Hercegovine u trenutku stupanja na snagu ovog Ustava, biće nastavljeni ili preneseni na druge sudove ili organe u Bosni i Hercegovini u skladu sa propisima koima se uređuje nadležnost ovih institucija.

4. **Državni organi**

Dok ne budu zamijenjeni novim sporazumom ili zakonom, organi vlasti, institucije i druga tijela Bosne i Hercegovine će funkcionisati u skladu sa avažećim propisima.

5. **Ugovori**

Svi ugovori koje je ratifikovala Republika Bosna i Hercegovina između 1.1.1992. godine i stupanja na snagu ovog Ustava biće dati na uvid članovima Predsjedništva u roku od 15 dana od njihovog stupanja na dužnost; svaki ugovor koji ne bude dat na uvid biće proglašen poništenim. U roku od 6 mjeseci poslije prvog zasjedanja Parlamentarne skupštine, na zahtjev bilo kojeg člana Predsjedništva, Parlamentarna skupština će razmotriti da li da otkaže bilo koji drugi ugovor.

Izjava u ime Republike Bosne i Hercegovine

Republika Bosna i Hercegovina odobrava Ustav Bosne i Hercegovine u Aneksu IV Opšteg okvirnog sporazuma.

Muhamed Šaćirbegović

Za Republiku
Bosnu i Hercegovinu

Izjava u ime Federacije Bosne i Hercegovine

Federacija Bosne i Hercegovine u ime svojih konstitutivnih naroda i građana odobrava Ustav Bosne i Hercegovine u Aneksu IV Opšteg okvirnog sporazuma.

Krešimir Zubak

Za Federaciju
Bosne i Hercegovine

Izjava u ime Republike Srpske

Republika Srpska odobrava Ustav Bosne i Hercegovine u Aneksu IV Opšteg okvirnog sporazuma.

Nikola Koljević

Za Republiku Srpsku

A N E K S 6

SPORAZUM O LJUDSKIM PRAVIMA

Republika Bosna i Hercegovina, Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska ("strane") su se dogovorile kao što slijedi

Prvo poglavlje

POŠTOVANJE LJUDSKIH PRAVA

Član I

Osnovna prava i slobode

1. Strane će osigurati svim licima unutar njihove jurisdikcije najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i fundamentalnih sloboda uključujući prava i slobode koje su osigurane Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i fundamentalnih sloboda i protokola uz nju i ostalim međunarodnim sporazumima koji su navedeni u dodatku na ovaj aneks. To su:

1. pravo na život,
2. pravo da ne budu podvrgnuti torturi ili nehumanom i ponižavajućem tretmanu ili kažnjavanju,
3. pravo da ne budu držani u ropstvu ili poniznosti ili da izvode prisilan ili obavezan rad,
4. prava na slobodu i sigurnost lica,
5. pravo na fer saslušanje u građanskom i krivičnom postupku i druga prava koja se tiču krivičnih postupaka,
6. pravo na privatan i porodičan život, dom i prepisku
7. sobodu misli, savjesti i vjere,
8. slobodu izražavanja,

9. slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima,
10. pravo na ženidbu i osnivanje porodice,
11. pravo na vlasništvo,
12. pravo na obrazovanje,
13. pravo na slobodu kretanja i prebivališta,
14. uživanje prava i sloboda predviđenih u ovom članu ili u međunarodnim sporazumima uvrštenih uz Aneks na ovaj ustav, koji se osiguravaju bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi kao što su i zasnovane spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno i društveno porijeklo, udruživanje sa nacionalnom manjinom, imovinom, rođenjem ili drugim statusom.

Drugo poglavlje

KOMISIJA O LJUDSKIM PRAVIMA

DIO A. OPŠTE ODREDBE

Član II

Formiranje komisije

1. Kako bi pomagali potpisivanje svojih obaveza prema ovom sporazumu, strane ovim formiraju komisiju o ljudskim pravima ("komisija"). Komisija će se sastojati iz dva dijela: ured ombudsmena i dom ljudskih prava.

2. Dom ljudskih prava i ured ombudsmena će razmatrati, kao što je nadalje opisano:

a) navodna ili očita kršenja ljudskih prava kao što je predviđeno u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i fundamentalnih sloboda i protokolima uz nju, ili

b) navodnu ili očitu diskriminaciju na osnovu spola, rase, boje, jezika, vjere, političkog ili drugog mišljenja nacionalnog i društvenog porijekla, udruživanja sa nacionalnom manjinom, imovinom, rođenjem ili sličnim

statusom koji proizilazi iz uživanja bilo kojih prava i sloboda predviđenih međunarodnim sporazumima navedenim u Dodatku uz ovaj aneks, gdje se tvrdi da su takva kršenja ili se čini da su im strane počinile, bilo od strane zvaničnika ili organa strana, kantona, opština ili lica koje djeluje pod ovlaštenjem takvog zvaničnika ili organa.

3. Strane priznaju pravo svim licima da dostave komisiji i ostalim tijelima za ljudska prava prijave koje se odnose na navodno kršenje ljudskih prava, u skladu sa procedurama ovog aneksa i takvih tijela. Strane neće preduzimati nikakvu kaznenu mjeru usmjerenu protiv osoba koje namjeravaju dostaviti ili su dostavile takve tvrdnje.

Član III

Objekti, osoblje i troškovi

1. Komisija će imati odgovarajuće objekte i profesionalno kompetentno osoblje. Postojaće izvršni službenici koje će zajednički imenovati ombudsmen i predsjednik doma, koji će biti odgovoran za sve neophodne administrativne aranžmane vezano za objekte i osoblje. Izvršni službenik će podlijegati uputama ombudsmena i predsjednika doma u mjeri u kojoj se tiče njihovog odnosnog administrativnog i profesionalnog kancelarijskog osoblja.

2. Plate i troškovi komisije i njenog osoblja će strane zajednički odrediti i snosiće ih Bosna i Hercegovina. Plate i troškovi će biti u potpunosti adekvatni sprovođenju mandata komisije.

3. Komisija će imati svoje sjedište u Sarajevu, uključujući i glavni ured ombudsmena i objekte za dom. Ombudsmen će imati najmanje po jedan dodatni ured na teritoriji Federacije i Republike srpske i na drugim lokacijama, kako se bude smatralo da je potrebno. Dom se može sastati i na drugim lokacijama gdje odredi da je za potrebe određenog slučaja to neophodno i može se sastati na bilo kojem mjestu koje se smatra da odgovara za inspekciju imovine i dokumenata ili drugih stvari.

4. Ombudsmeni i svi članovi doma neće se krivično ili građanski smatrati odgovornim za bilo koje radnje koje izvršavaju unutar obima njihovih dužnosti. Kada ombudsmeni i članovi doma nisu građani Bosne i Hercegovine, oni i njihove porodice će imati iste privilegije i imunitete

koje uživaju diplomatski službenici i njihove porodice prema bečkoj konvenciji i diplomatskim odnosima.

5. Uz puno poštovanje potrebe da se održi nepristrasnost, komisija može primiti pomoć bilo koje vladine, međunarodne ili nevladine organizacije kako bude smatrala da je potrebno.

DIO B. OMBUDSMENI ZA LJUDSKA PRAVA

Član IV

Ombudsmen za ljudska prava

1. Ovim strane formiraju ured Ombudsmena za ljudska prava ("ombudsmen").

2. Ombudsmen će biti imenovan na mandat od pet godina koji se ne može obnoviti, od strane predsjedavajućeg Organizacije za sigurnost i suradnju u Evropi (OSCE), nakon konsultacija sa stranama. On ili ona će biti nezavisno odgovorni za izbor svog osoblja. Do prenosa opisanog u članu XIV niže, ombudsmen ne može biti državljanin Bosne i Hercegovine ili bilo koje susjedne zemlje. Ombudsmen koji se imenuje nakon tog prenosa biće imenovan od strane Predsjedništva Bosne i Hercegovine.

3. Članovi ureda ombudsmena moraju biti priznatog visokog moralnog ugleda i imati kompetencije na polju međunarodnih ljudskih prava.

4. Ured ombudsmena će biti nezavisna agencija. U izvršavanju svog mandata, niti jedno lice ili organ strana ne može se miješati u njegovo poslovanje.

Član V

Jurisdikcija ombudsmena

1. Tvrdnje u kršenjima ljudskih prava koje prima komisija će općenito biti upućene uredu ombudsmena, izuzev gdje podnosilac prijave ne precizira dom.

2. Ombudsmen može istraživati ili na njegovu ili njenu sopstvenu inicijativu ili kao odgovor na tvrdnju od bilo koje strane ili lica, nevladine organizacije, ili grupe lica koje tvrde da su žrtve kršenja od bilo koje strane ili koji djeluju u ime navodnih žrtava koje su preminule ili se vode nestalim, navodnih ili očitih kršenja ljudskih prava unutar paragrafa 2 člana II. Strane preuzimaju da ne ometaju ni na koji način efikasnu primjenu ovog prava.

3. Ombudsmen će odrediti koje tvrdnje zavređuju istragu i po kojem prioritetu, dajući naročito prioritet tvrdnjama o posebno surovom ili sistematskom kršenju i onim zasnovanim na navodnoj diskriminaciji na zabranjenim osnovama.

4. Ombudsmen će objaviti nalaze i zaključke odmah nakon završetka istrage. Strana koja je identificirana da krši ljudska prava će, u okviru određenog perioda, pismeno objasniti kako će se povinovati zaključcima.

5. Kad se prime tvrdnje koje su unutar jurisdikcije doma ljudskih prava, ombudsmen može uputiti takve tvrdnje domu u bilo kojem momentu.

6. Ombudsmen može također prezentirati posebne izvještaje u bilo koje vrijeme bilo kojem kompetentnom vladinom organu ili službeniku. Oni koji prime takve izvještaje će odgovoriti u vremenskom roku određenom od strane ombudsmena, uključujući i određene precizne odgovore na zaključke koje je podnio ombudsmen.

7. Ombudsmen će objaviti izvještaj, koji, u slučaju da se osoba ili entitet ne pridržavaju njegovih ili njenih zaključaka i preporuka, upućen

visokom predstavniku koji je opisan u Aneksu 1. na Opšti okvirni sporazum sve dok takav ured postoji, kao i obratiti se za daljnje mjere Predsjedništvu odnosne strane.

Ombudsmen može takođe pokrenuti postupak pred domom za ljudska prava na osnovu tog izvještaja. Ombudsmen može takođe intervenisati u svakom postupku pred domom.

Član VI

Ovlasti

1. Ombudsmen će imati pristup i može pregledati sve zvanične dokumente, uključujući i one povjerljive kao i sudske i administrativne dosjee i može zatražiti od bilo kojeg lica, uključujući i vladinog službenika, da sarađuje, davanjem relevantnih informacija, dokumenata i dosjea.

Ombudsmen može prisustvovati administrativnim saslušanjima i sastancima drugih organa i može ući i pregledati bilo koje mjesto gdje su lica lišena slobode zatočena ili rade.

2. Ombudsmen i osoblje su obavezni da održavaju tajnost svih dobijenih povjerljivih informacija, izuzev gdje se to traži po nalogu doma i tretiraće sve dokumente i dosjee u skladu sa primjenjivim pravilima.

DIO C. DOM ZA LJUDSKA PRAVA

Član VII

Dom za ljudska prava

1. Dom za ljudska prava će se sastojati od četrnaest članova.

2. U roku od 90 dana nakon što ovaj sporazum stupi na snagu, Federacija Bosne i Hercegovine će imenovati 4 člana, a Republika Srpska će imenovati 2 člana. Komitet ministara Vijeća Evrope (CEO) u skladu sa svojom rezolucijom (93)6, nakon konsultacija sa stranama, imenovaće

preostale članove, koji neće biti državljani Bosne i Hercegovine ili bilo koje susjedne zemlje i odrediće jednog takvog člana za predsjednika doma.

3. Svi članovi doma će posjedovati kvalifikacije potrebne za imenovanje na visoku sudsku funkciju ili da su pravnici priznatih kompetencija. Članovi doma će biti imenovani na mandat od 5 godina i mogu biti ponovo imenovani.

4. Članovi imenovani nakon prenosa opisanog u članu XIV niže biće imenovani od strane Predsjedništva Bosne i Hercegovine.

Član VIII

Jurisdikcija doma

1. Dom će dobijati akte od ombudsmena u ime podnosioca prijave, ili direktno od bilo koje strane ili lica, nevladine organizacije ili grupe lica koji tvrde da su žrtva kršenja od bilo koje strane ili koji djeluju u ime navodnih žrtava koji su preminuli ili se vode nestalim, za odluke ili prijave odluka u vezi sa navodnim ili očitim kršenjima ljudskih prava unutar okvira paragrafa 2. člana II.

2. Dom će odlučiti koje prijave da prihvati i po kojem prioritetu da ih razmatra. Pri tome će dom uzeti u obzir slijedeće kriterije:

a) Da li postoje efikasna pravna sredstva i da je podnosilac dokazao da su ona sva iscrpljena i da je podnosilac registrovan kod komisije u roku od šest mjeseci od onog datuma kada je donesena konačna odluka.

b) Dom neće razmatrati niti jednu prijavu koja je suštinski ista kao neko pitanje koje je dom već ispitao ili koje je već dostavljeno na drugi postupak ili međunarodnu istragu ili rješenje.

c) Dom će, isto tako, odbaciti svaku prijavu koju smatra nekompatibilnom ovom sporazumu, očigledno nezasnovanu ili zloupotrebom prava na peticiju.

d) Dom može odbiti ili odložiti dalje razmatranje ukoliko se prijava odnosi na pitanje koje je trenutno u postupku pred bilo kojim drugim međunarodnim tijelom za ljudska prava koje je odgovorno za presudu

prijava ili odlučivanje o slučajevima, ili bilo kojom komisijom uspostavljenom aneksima na Opšti okvirni sporazum.

e) U principu, dom će nastojati da prihvati i da poseban prioritet tvrdnjama o posebno surovim ili sistematskim kršenjima i onim koje su zasnovane na navodnoj diskriminaciji na zabranjenim osnovama.

f) Prijave koje povlače za sobom zahtjeve za privremene mjere biće zazmatrane kao prioritetne, kako bi se odredilo (1) da li one treba da budu prihvaćene, i ako je tako, (2) da li je od prioritetne važnosti za uvažavanje postupka o zahtjevu za privremene mjere garantovana.

2. Dom može odlučiti u bilo kojem momentu u svom postupku da suspendira dalje razmatranje, odbije ili izbaci prijavu na osnovu da (a) podnosilac prijave nema namjeru da dalje vodi prijavu, (b) pitanje je riješeno; ili (c) iz bilo kojeg drugog razloga ustanovljenog od strane doma, nije više opravdano nastaviti ispitivanje prijave; pod uslovom da je takav rezultat u skladu sa ciljem poštovanja ljudskih prava.

Član IX

Prijateljsko razrješenje

1. Na početku slučaja ili u bilo kojem trenutku za vrijeme postupka, dom može pokušati da obezbijedi prijateljsko rješenje pitanja na osnovu poštovanja prava i sloboda na koje se poziva u ovom sporazumu.

2. Ukoliko dom uspije da ostvari takvo rješenje, on će objaviti izvještaj i uputiti ga visokom predstavniku opisanom u Aneksu 10. na Opšti okvirni sporazum, sve dok takav uvid postoji, OSCE-u i generalnom sekretaru Vijeća Evrope (COE). Takav izvještaj će sadržavati kratki predložak činjenica i postignuto rješenje. Izvještaj o rješenju u datom slučaju može, međutim, biti povjerljiv u potpunosti, ili u dijelu gdje je to neophodno radi zaštite ljudskih prava ili uz dogovor doma i pogođenih strana.

Član X

Postupak pred domom

1. Dom će razviti pravične i efikasne postupke za prosuđivanje prijava. Takvi postupci će obezbijediti odgovarajuće pisane predstavke i, po odluci doma, saslušanje usmenih argumenata ili prezentaciju dokaza. Dom će imati ovlaštenje da naredi privremene mjere, da imenuje eksperte i da primora dovođenje svjedoka i dokaza.

2. Dom će normalno zasjedati u panelima od 7, sastavljenih od po dva člana iz Federacije, jednog iz Republike Srpske i četiri člana koji nisu građani Bosne i Hercegovine ili bilo koje susjedne države. Kada panel odluči o prijavi, kompletan dom može odlučiti po zahtjevu strane u slučaju ili ombudsmena da ponovo razmotri odluku; takvo razmatranje može uključiti uzimanje dodatnih dokaza gdje dom tako odluči. Pozivanje u ovom aneksu na dom će uključiti, ako je odgovarajuće, i panel, izuzev ako je ovlaštenje za razvijanje opštih pravila, propisa i postupaka povjereno samo domu kao cjelini.

3. Izuzev u izuzetnim okolnostima, u skladu sa svojim pravilima, saslušanja doma će biti javna.

4. Podnosioci prijave mogu biti zastupani u toku postupka od strane advokata ili drugih predstavnika po njihovom izboru, ali će isto tako biti lično prisutni, izuzev ako ih dom ne opravda po osnovu teškoća, nemogućnosti ili drugog dobrog razloga.

5. Strane se obavezuju da obezbijede sve relevantne informacije i da u potpunosti surađuju sa domom.

Član XI

Odluke

1. Nakon zaključenja postupka, dom će odmah izdati odluku koja će istaći:

a) da li nađene činjenice ukazuju na kršenje njenih obaveza iz ovog sporazuma od strane pogođene strane i ukoliko je to tako,

b) koje korake će strana poduzeti da bi riješila prekršaj, uključujući i naredbe da zaustave i okončaju kršenje, novčanu naknadu (uključujući novčane i nenovčane povrede) i privremene mjere,

2. Dom će donijeti svoju odluku većine članova. U slučaju da odluka cijelog doma rezultira jednakim brojem glasova, predsjednik doma će dati odlučujući glas.

3. Zavisno od razmatranja, kao što je predviđeno u paragrafu 2 člana X, odluke doma će biti konačne i obavezujuće.

4. Svaki član će imati pravo da da posebno mišljenje o svakom slučaju.

5. Dom će dati razloge za svoje odluke. Njegove će odluke biti objavljene i dostavljene zainteresovanim stranama, visokom predstavniku koji je opisan u Aneksu 10 na Opšti okvirni sporazum sve dok takav ured postoji, generalnom sekretaru Savjeta Evrope i OSCE.

6. Strane će u potpunosti provoditi odluke doma.

Član XII

Pravila i odredbe

Dom će donositi takva pravila ili odredbe u skladu sa ovim sporazumom, kao što može biti neophodno da bi vršio svoje funkcije, uključujući i odredbe za preliminarna saslušanja, ubrzane odluke o privremenim mjerama, odluke od strane panela doma i razmatranje odluka donesenih od strane takvih panela.

Treće poglavlje

OPŠTE ODREDBE

Član XIII

Organizacije zainteresovane za ljudska prava

1. Strane će unaprijediti i podsticati aktivnosti nevladinih i međunarodnih organizacija za zaštitu i unapređenje ljudskih prava.

2. Strane se pridružuju u pozivu Visokoj komisiji za ljudska prava, OSSCE visokom komesaru za ljudska prava UN i drugim međuvladinim i regionalnim misijama ili organizacijama za ljudska prava da pomno nadgledaju situaciju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, uključujući putem uspostavljanja lokalnih ureda i postavljanje posmatrača, izvještača ili drugih relevantnih lica na stalnoj osnovi ili na osnovu od misije do misije i da im obezbijede pune i efikasne olakšice, pomoć i pristup.

3. Strane će dozvoliti pun i efikasan pristup nevladinim organizacijama radi istraživanja i nadgledanja uslova ljudskih prava u Bosni i Hercegovini i uzdržaće se da ih sprečavaju ili ometaju u njihovom vršenju ovih funkcija.

4. Sve kompetentne vlasti u Bosni i Hercegovini će surađivati sa i obezbijediti neograničen pristup organizacijama utvrđenim u ovom aneksu na Opšti okvirni sporazum; bilo kojem međunarodnom mehanizmu nadgledanja ljudskih prava uspostavljenom za Bosnu i Hercegovinu; nadzornim organima uspostavljenim bilo kojim međunarodnim sporazumom navedenim u Dodatku na ovaj aneks, Međunarodnim tribunalom za bivšu jugoslaviju; i bilo kojom drugom organizacijom koja je ovlaštena od strane Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda sa mandatom koji se tiče ljudskih prava ili humanitarnog prava.

Član XIV

Prenos

Pet godina nakon što ovaj sporazum stupi na snagu, Vlada Bosne i Hercegovine će preuzeti nadležnost za nastavak funkcioniranja komisije uspostavljene u Poglavlju II ovog aneksa izuzev ako se strane drugačije ne dogovore. U posljednjem slučaju, komisija će nastaviti da radi kao što je gore predviđeno.

Član XV

Obavijest

Strane će dati valjanu obavijest o rokovima ovog sporazuma širom Bosne i Hercegovine.

Član XVI

Stupanje na snagu

Ovaj sporazum će stupiti na snagu po potpisivanju.

D o d a t a k

INSTRUMENTI LJUDSKIH PRAVA KOJI ĆE SE PRIMIJENITI U BOSNI I HERCEGOVINI

1. Konvencija o zaštiti i kažnjavanju zločina genocida iz 1948.
2. Ženevska konvencija I-IV o zaštiti žrtava rata (1949), i Dopunski protokoli I-II (1977)
3. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. sa njenim protokolima
4. Konvencija koja se odnosi na status izbjeglica (1951) i Protokol (1966)
5. Konvencija o državljanstvu udatih žena (1957)
6. Konvencija o smanjenju broja lica bez državljanstva (1961)
7. Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije (1965)
8. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) i Opcioni protokoli (1966 i 1989)
9. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966)
10. Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije u odnosu na žene (1979)
11. Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (1987)
12. Evropska konvencija o sprečavanju mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja (1987)
13. Konvencija o pravima djeteta (1989)
14. Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika-migranata i članova njihovih prorodica (1990)
15. Evropska povelja za regionalne jezike i jezike manjina (1992)
16. Okvirna Konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1994)

ANEKS 7

SPORAZUM O IZBJEGLICAMA I RASELJENIM LICIMA

Republika Bosna i Hercegovina, Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska ("strane") usaglasile su se o sljedećem:

Prvo poglavlje

ZAŠTITA

Član I

1. Sve izbjeglice i raseljena lica imaju pravo da se slobodno vrate u svoje domove. Imat će pravo na povrat imovine koja im je oduzeta za vrijeme neprijateljstava od 1991. godine i da dobiju kompenzaciju za svu imovinu koja im se ne može povratiti. Skori povratak izbjeglica i raseljenih lica je važan cilj rješavanja konflikta u Bosni i Hercegovini. Strane potvrđuju da će prihvatiti povratak takvih osoba koje su napustile svoju teritoriju, uključujući one kojima je bila odobrena privremena zaštita trećih zemalja.

2. Strane će osigurati da se izbjeglicama i raseljenim licima dozvoli bezbjedan povratak, bez rizika uznemiravanja, zastrašivanja, progona ili diskriminacije, naročito zbog njihovog etničkog porijekla, vjerskog opredjeljenja ili političkog mišljenja.

3. Strane će poduzeti sve neophodne korake za sprečavanje aktivnosti unutar svojih teritorija koje bi ometale ili sprečavale bezbjedan dobrovoljan povratak izbjeglica ili raseljenih lica. Da bi pokazali svoje opredjeljenje za obezbjeđivanje punog postizanja ljudskih prava i osnovnih sloboda svih osoba u svojoj jurisdikciji i za stvaranje bez

odlaganja uslova pogodnih za povratak izbjeglica i raseljenih lica, strane će odmah poduzeti sljedeće mjere za izgradnju povjerenja:

a) ukidanje unutrašnjeg zakonodavstva i administrativnih praksi sa diskriminacijskom namjerom ili efektom,

b) prevenciju i promptno potiskivanje bilo kakvog pisanog ili verbalnog poticanja, putem medija ili drugačije, etničkog ili religioznog neprijateljstva;

c) širenje, putem medija, upozorenja protiv i promptno suzbijanje akata odmazde putem vojnih, paravojnih i policijskih službi ili od strane drugih zvaničnika ili privatnih lica;

d) zaštitu etničkog i/ili manjinskog stanovništva gdje god da se nađu i obezbjeđivanje trenutnog pristupa ovoj populaciji od strane međunarodnih humanitarnih organizacija i posmatrača;

e) službeni progon, otpuštanje i transfer, kako je odgovarajuće, osoba u vojnim, paravojnim i policijskim snagama i drugim javnim službama, odgovornim za ozbiljna kršenja osnovnih prava osoba koje pripadaju etničkoj ili manjinskoj grupi.

4. Izbor destinacije će biti na pojedincu ili porodici, pri tom bi trebalo sačuvati princip jedinstva porodice. Strane se neće miješati u povratnikov izbor destinacije, niti će ih prisiljavati da ostanu ili se kreću ka situacijama ozbiljne opasnosti ili nesigurnosti, ili ka oblastima kojima nedostaje osnovna infrastruktura neophodna za nastavljanje normalnog života. Strane će obezbijediti protok informacija neophodnih kako bi izbjeglice i raseljena lica mogli formirati procjene o lokalnim uslovima za povratak.

5. Strane pozivaju visokog komesara Ujedinjenih nacija za izbjeglice da razradi u uskoj saradnji sa zemljama azila i stranama plan repatrijacije koji će dozvoliti skori, mirni, regulisan i povratak u fazama izbjeglica i raseljenih lica, koji može uključivati prioritete za izvjesna područja i izvjesne kategorije povratnika. Strane su se saglasile da implementiraju takav plan i da usklade svoje međunarodne i unutrašnje zakone s njim. Na osnovu toga su pozvali države koje su prihvatile izbjeglice da promovišu skori povratak izbjeglica i raseljenih lica u skladu sa međunarodnim zakonom.

Član II

Stvaranje odgovarajućih uslova za povratak

1. Strane se obavezuju da stvore na svojim teritorijama političke, ekonomske i društvene uslove koji pridonose dobrovoljnom povratku i harmoničnoj reintegraciji izbjeglica i raseljenih lica, bez preferiranja bilo koje posebne grupe. Strane će obezbijediti svu moguću pomoć izbjeglicama i raseljenim licima i raditi u cilju omogućavanja njihovog dobrovoljnog povratka na mirni, regulisan i postepen način, u skladu sa planom repatrijacije UNHCR.

2. Strane neće diskriminirati povratnike izbjeglice i raseljena lica u odnosu na regrutovanje u svoju službu i pozitivno će razmatrati zahtjeve za izuzimanje iz vojne ili drugih obaveznih službi koji se baziraju na individualnim prilikama, tako da omogući povratnicima da ponovo grade svoje živote.

Član III

Saradnja sa međunarodnim organizacijama i međunarodnim posmatranjem

1. Strane sa zadovoljstvom posebno pominju vodeću humanitarnu ulogu UNHCR, koja je povjerena od strane generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, s ulogom koordiniranja među svim agencijama koje pomažu repatrijaciji i pomoći izbjeglicama i raseljenim licima.

2. Strane će obezbijediti pun i neometan pristup UNHCR, Međunarodnom komitetu Crvenog krsta (ICRC), Programu za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP) i drugim relevantnim međunarodnim, unutrašnjim i nevladinim organizacijama svim izbjeglicama i raseljenim licima, sa ciljem da omogući rad ovih organizacija u traganju za osobama, obezbjeđivanju medicinske pomoći, raspodjeli hrane, pomoći u reintegraciji, obezbjeđivanju privremenog i stalnog smještaja i drugih aktivnosti vitalnih za obavljanje mandata i operativnih odgovornosti, bez administrativnih prepreka. Ove aktivnosti će uključivati tradicionalne zaštitne funkcije i nadzor osnovnih ljudskih prava i humanitarnih uslova kao i implementaciju odredaba ovog poglavlja.

3. Strane će se pobrinuti za bezbjednost svog takvog osoblja takvih organizacija.

Član IV

Pomoć u repatrijaciji

Strane će omogućiti obezbjeđivanje adekvatno nadzirane, kratkoročne pomoći u repatrijaciji na nediskriminirajućoj osnovi za sve povratnike izbjeglice i raseljena lica koji su u oskudici, u skladu sa planom sačinjenim od strane UNHCR i drugih relevantnih organizacija, da omoguće porodicama i pojedincima povratnicima da ponovo uspostave život i sredstva za život u lokalnoj zajednici.

Član V

Nestale osobe

Strane će obezbijediti informacije preko mehanizama traganja ICRC svim nestalim osobama. Strane će također u potpunosti sarađivati sa ICRC u njegovim naporima da odredi identitete, boravište i sudbinu nestalih.

Član VI

Amnestija

Svaka izbjeglica ili raseljeno lice povratnik optužen za krivično djelo, svako osim teškog kršenja međunarodnog humanitarnog prava, kao što je definisano Statutom Međunarodnog tribunala za bivšu Jugoslaviju od 01.01.1991. godine ili krivično djelo koje nije povezano sa konfliktom, po povratku će uživati amnestiju. Ni u kom slučaju neće se nametati optužbe iz političkih ili drugih neprikladnih razloga da bi se izbjegla primjena amnestije.

Drugo poglavlje

KOMISIJA ZA RASELJENA LICA I IZBJEGLICE

Član VII

Osnivači komisije

Strane ovim osnivaju nezavisnu komisiju za raseljena lica i izbjeglice (komisija). Komisija će imati sjedište u Sarajevu, a može imati urede na drugim lokacijama za koje smatra potrebnim.

Član VIII

Saradnja

Strane će sarađivati sa radom komisije, poštivat će i implementirati njene odluke ekspeditivno i u dobroj mjeri, u saradnji sa relevantnim međunarodnim i nevladinim organizacijama koje su odgovorne za povratak i reintegraciju izbjeglica i raseljenih lica.

Član IX

Sastav

1. Komisija će biti sastavljena od devet članova. U okviru od devedeset dana nakon stupanja ovog sporazuma na snagu, Federacija Bosne i Hercegovine će imenovati četiri člana, dva na termin od tri godine, a druge na termin od četiri godine, Republika Srpska će imenovati dva člana, jednog na termin od tri, a drugog od četiri godine. Predsjednik Evropskog suda za ljudska prava će postaviti ostale članove, svakog

na period od pet godina, i proglasit će jednog od tih članova za Predsjedavajućeg. Članovi komisije mogu biti ponovo imenovani.

2. Članovi komisije moraju biti moralno podobni.

3. Komisija može zasjedati u odborima, kako je utvrđeno njenim pravilima i propisima. Reference na komisiju u ovom aneksu će uključiti, kao što je odgovarajuće, takve odbore, osim što pravo proglašenja pravila i propisa pripada komisiji kao cjelini.

4. Članovi imenovani nakon transfera opisanog u članu XVI ispod će biti imenovani od strane Predsjedništva Bosne i Hercegovine.

Član X

Prostorije, osoblje i troškovi

1. Komisija će imati odgovarajuće prostorije i profesionalno kompetentno osoblje sa iskustvom u administrativnim, finansijskim, bankarskim i zakonskim pitanjima, da bi joj pomoglo pri vršenju njenih funkcija. Osoblje će predvoditi izvršni službenik kojeg će imenovati komisija.

2. Plate i troškove komisije i njenog osoblja strane će odrediti zajednički, a snosit će ih strane podjednako.

3. Članovi komisije neće biti krivično niti građanski odgovorni za bilo koji akt izvršen u okviru svojih dužnosti. Članovima komisije i njihovim porodicama koji nisu državljani Bosne i Hercegovine bit će dodijeljene iste privilegije i imunitet koje uživaju diplomatski predstavnici i njihove porodice na osnovu Bečke konvencije o diplomatskim odnosima.

4. Komisija može primati pomoć od međunarodnih nevladinih organizacija, u njihovim oblastima specijalne ekspertize koja je u okviru mandata komisije, pod uslovima koji će se usaglasiti.

5. Komisija će sarađivati sa drugim entitetima utvrđenim Opštim okvirnim sporazumom, koje su strane usaglasile, ili autorizovanim od Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija.

Član XI

Mandat

Komisija će primati i odlučivati o svakom potraživanju nepokretne imovine u Bosni i Hercegovini, kada imovina nije bila dobrovoljno prodata ili na drugi način prenesena od 01.04.1992. godine, i kada potraživač ne uživa trenutno posjedovanje te imovine. Potraživanja mogu biti za povrat imovine ili pravednu naknadu umjesto povrata.

Član XII

Postupak pred komisijom

1. Po prijemu potraživanja komisija će odrediti zakonskog vlasnika imovine u odnosu na koju je potraživanje napravljeno i vrijednost te imovine. Komisija preko svog osoblja ili pravovremeno određene međunarodne ili nevladine organizacije, biće ovlaštena da ima pristup bilo kojim i svim popisima imovine u Bosni i Hercegovini i bilo kojoj i svoj nepokrenoj imovini lociranoj u Bosni i Hercegovini u cilju inspekcije, proračuna i procjene vezane za razmatranje potraživanja.

2. Svakoj osobi koja traži povrat imovine za koju komisija utvrdi da je zakonski vlasnik te imovine bit će dodijeljen njen povrat. Svakoj osobi koja traži kompenzaciju u zamjenu za povrat, za koju komisija utvrdi da je zakonski vlasnik te imovine bit će dodijeljena pravična kompenzacija koju odredi komisija. Komisija će donositi odluke većinom svojih članova.

3. U određivanju zakonskog vlasnika imovine, komisija neće priznati za validnu nijednu nelegalnu transakciju imovine, uključujući svaki transfer koji je napravljen pod pritiskom, u zamjenu za dozvolu za izlazak ili dokumente, ili je na drugi način bila u vezi sa etničkim čišćenjem. Svaka osoba kojoj je dodijeljen povrat imovine može prihvatiti odgovarajući ugovorni aranžman prije nego preuzme vlasništvo.

4. Komisija će ustanoviti fiksne tarife koje se mogu primjenjivati za određivanje vrijednosti svake nepokretnosti imovine u Bosni i Hercegovini, koja je podložna potraživanju kod komisije. Omjeri će se bazirati na procjeni ili snimanju imovine na teritoriji Bosne i

Hercegovine poduzetih prije 01.04.1992. godine, ako su dostupni, ili se može bazirati na drugim prikladnim kriterijima određenim od komisije.

5. Komisija će imati pravo da provede sve transakcije neophodne da transferira ili prenese, stavi pod hipoteku, izda ili na drugi način rasporedi imovinu u odnosu na koju je potraživanje napravljeno, ili za koju je utvrđeno da je napuštena. Naročito, komisija može zakonito prodavati, staviti pod hipoteku ili izdavati nepokretnu imovinu bilo kom građaninu ili bilo kojoj strani, kada je zakonski vlasnik tražio i dobio kompenzaciju u zamjenu za povrat ili se za imovinu utvrdi da je napuštena u skladu sa lokalnim zakonom. Komisija, također, može izdati imovinu za koju se razmatra konačno utvrđivanje vlasnika.

6. U slučaju kada je potražitelju dodijeljena kompenzacija u zamjenu za povrat imovine, komisija može dodijeliti novčanu naknadu ili kompenzacijsku obveznicu za buduću kupovinu nepokretne imovine. Strane pozdravljaju spremnost međunarodne zajednice za pomoć pri izgradnji i finansiranju smještaja u Bosni i Hercegovini da prihvati kompenzacijske obveznice koje dodjeljuje Komisija kao platežno sredstvo i da dodijele osobama imaocima takvih kompenzacijskih obveznica prioritet u dodjeljivanju tog smještaja.

7. Odluke komisije bit će konačne i svaki prenos, isprava, hipoteka ili drugi zakonski instrument napravljen ili dodijeljen od komisije bit će priznat kao zakonit širom Bosne i Hercegovine.

8. Izostanak saradnje sa komisijom od bilo koje strane ili pojedinca neće spriječiti komisiju u donošenju odluka.

Član XIII

Upotreba nezaposjednute imovine

Strane, nakon što obavijeste komisiju u saradnji sa UNHCR i drugim međunarodnim i nevladinim organizacijama koje doprinose u pomoći i rekonstrukciji mogu privremeno smjestiti izbjeglice i raseljena lica u nezaposjednutu imovinu, koja je podložna finalnom utvrđivanju vlasništva od komisije i uz pripremne odredbe iznajmljivanja koje komisija zahtijeva.

Član XIV

Imovinski fond izbjeglica i raseljenih lica

1. Imovinski fond izbjeglica i raseljenih lica (fond) će biti osnovan u centralnoj banci Bosne i Hercegovine, a njime će upravljati komisija. Fond će se nadopunjavati kroz kupovinu, prodaju, iznajmljivanje i hipoteke nepokretne imovine koja je objekat potražnje kod komisije. Takođe se može nadopunjavati direktnim uplatama strana, ili prilozima drugih zemalja ili međunarodnih i nevladinih organizacija.

2. Kompenzacijske obveznice izdate na osnovu člana XII (6) će formirati buduću pasivu Fonda pod terminima i uslovima koje će definirati komisija.

Član XV

Pravila i propisi

Komisija će objavljivati takva pravila i propise, u skladu sa ovim sporazumom, koji mogu biti neophodni za obavljanje njene funkcije. U razradi ovih pravila i propisa komisija će uzimati u obzir domaće zakone o vlasničkim pravima.

Član XVI

Transfer

Pet godina nakon što Sporazum stupi na snagu, odgovornost za finansiranje i rad komisije će se prenijeti na Vladu Bosne i Hercegovine osim ako se strane ne dogovore drugačije. U slučaju ovog drugog, komisija će nastaviti da radi kako je gore navedeno.

Član XVII

Obavještenje

Strane će izdati obavještenje o uslovima ovog sporazuma širom Bosne i Hercegovine i u svim zemljama za koje se zna da u njima ima osoba koje su bile državljani ili nastanjeni u Bosni i Hercegovini.

Član XVIII

Stupanje na snagu

Sporazum stupa na snagu nakon potpisivanja.

M I Š L J E N J E

učesnika okruglog stola održanog 08. juna 2001. godine na temu: Ustav BiH i Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava

U povodu dilema o izbornom zakonu i usklađivanju entitetskih ustava sa Ustavom BiH

- Izborni zakon Bosne i Hercegovine ne treba donositi prije usklađivanja entitetskih ustava sa Ustavom Bosne i Hercegovine, a u cilju izvršenja Odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine o konstitutivnosti naroda na čitavom državnom teritoriju.

- Prijedlog Izbornog zakona, u tekstu koji je prezentiran javnosti i koji je danas bio predmet rasprave, u pojedinim svojim odredbama nije usklađen sa relevantnim međunarodnim pravnim aktima o ljudskim pravima, koji su sastavni dio Ustava Bosne i Hercegovine, kao i sa odgovarajućim odredbama Ustava Bosne i Hercegovine. Konkretno, pojedine odredbe izbornog zakona u suprotnosti su sa:

- ***članom 3. Protokola br. 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i članom 14. te Konvencije;***
- ***članom 25. međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima;***
- ***članovima II stav 2., 4. i 7. i članom III stav 3b. Ustava Bosne i Hercegovine;***
- ***tzv. Kopenhagenškim načelima koja su prilog Aneksa 3. Dejtonskog sporazuma /Sporazum o izborima/.***

Prijedlog Izbornog zakona sadrži norme koje uspostavljaju diskriminaciju građana u domenu političkih prava, konkretno - izbornih prava. Zakon ne uvažava princip općeg biračkog prava nego kao osnov razlikovanja / diskriminaciju/, prihvata etničku i entitetsku pripadnost građana Bosne i Hercegovine. Navedeni osnovi razlikovanja, sa stajališta koncepta ljudskih prava smatraju se nedopuštenim osnovama.

- Prije donošenja Izbornog zakona bilo bi poželjno izvršiti izmjene pojedinih odredbi Ustava Bosne i Hercegovine - odredbe o izboru Predsjedništva Bosne i Hercegovine i odredbe o izboru članova domova Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. I pod uslovom da ne dođe do izmjene Ustava Bosne i Hercegovine, kako je to navedeno, osnov za izradu Izbornog zakona moraju biti pomenuti međunarodni akti o ljudskim pravima i pojedine odredbe Ustava Bosne i Hercegovine, posebno one koje zabranjuju diskriminaciju, a ne odredbe Ustava kojima se diskriminacija uspostavlja.

Za ovakvo stajalište postoji i pozitivnopravni i pravnoteorijski razlog, jer ustavni sistem Bosne i Hercegovine u pogledu odnosa unutrašnjeg i međunarodnog prava, usvaja monističku koncepciju, uz primat međunarodnog prava nad unutrašnjim pravom. U slučaju sukoba unutrašnjeg i međunarodnog prava, primjenuje se međunarodno pravo, pa čak i u slučaju nesaglasnosti pojedinih normi ustava u odnosu na norme međunarodnog prava.

- *Amandmanske intervencije u Izbornom zakonu u smislu osnova / ustavnog/ za donošenje zakona.*
- ***Zabrana aktivnog biračkog prava za osobe koje bespravno koriste tuđu imovinu.***
- ***Izborni zakon ulazi u materiju koja ne pripada izbornom zakonu.***
- ***Težiti racionalnoj organizaciji institucija, pa i u domenu izbornih organa.***
- ***Treba prenijeti nadležnosti u domenu provođenja izbora sa međunarodnih institucija na domaće institucije.***
- ***Pravni fakultet, odnosno stručnjaci iz domena prava nisu zastupljeni u zakonodavnopravnim komisijama i sl. komisijama predstavničkih i izvršnih organa vlasti.***

- ***Pravnici ne mogu podupirati rješenja iz Izbornog zakona koja su suprotna modernom konceptu ljudskih prava i demokratski organiziranoj državi.***

I N S T I T U T
ZA LJUDSKA PRAVA
PRAVNOG FAKULTETA U SARAJEVU

Državnopravni alfabet - Bošnjaci između nacije i naroda

Naučni standardi: Savremeni standardi državnopravne znanosti i politički jezik su jasni: Naciju obrazuju građani jedne države, narod je zajednica porijekla. Pojmom *nacije* se, dakle, ukazuje na pravnu vezu čovjeka i države, tako da samo narodi koji su ustanovili sopstvenu državu postaju nacijom. *Narod* obuhvata zajednicu porijekla, sudbine, zajednicu jezika i vjere, no jedan narod ne mora imati sopstvenu državu (Kurdi, Baski, Korzikanci). Nacija je državnopravna, narod je kulturološko-biološka komponenta ljudskog života u zajednicama. Ako se jedno s drugim poklapa, problem se ne postavlja. U višenarodnim zajednicama je izoštravanje razlike neophodno. Jer, pozivanje na naciju ovdje signalizira narodu da ima "pravo" na državu: "Mi smo nacija!" jeste parola naroda koji žele vlastitu državu.

Historijska perspektiva: Istina je da se pojmovi iz historijske perspektive lako mogu obrnuti i napuniti proizvoljnim sadržajem. Tako bi sve što se deklariralo kao nacija činom samoproglašenja postalo nacijom. No, da bi narod iz kulturološko-biološke zajednice bio preveden u naciju potrebna mu je država u kojoj će riješiti svoj pravni status (ustavom, zakonom o državljanstvu). Zbog toga je zamisao o samoproklamiranoj suštini nacije po sebi netačna, a stav tautološki neupotrebljiv. Nedostaju joj iznad svega objektivni kriterijumi kojima bi se zasnovala evidentna razlika između nacije i naroda u višeslojnim "multikulturnim" državama. Zapravo, samo (javno) pravo otvara objektivne kriterijume po kojima se može utvrditi da li je svaka grupa "narod" ili "nacija" Ako postoji država i u njoj pravno riješen odnos čovjeka prema toj državi postoji i nacija (naime, ako su definirani uvjeti pod kojima se stiče državljanstvo, odnosno skup prava i obaveza, privilegija i opterećenja, ako, sve u svemu, postoji zakon o državljanstvu, postoji i nacija).

Šta su Bošnjaci? Oni su narod i dio bosanske nacije. Bosanska nacija obuhvata sve državljanje Bosne i Hercegovine, dakle najmanje tri konstitutivna naroda, Jevreje i sve ostale građane. Naciju u multietničkim državama uvijek obrazuju narodi koji su konstituirali državu. Narodnost je, dakle, pretpostavka

nacionalnosti, a nacija rezultat "podržavljenja" jednog ili više naroda. Ne postoje "Ujedinjeni narodi", tačno je "Ujedinjene nacije", Dejtonski ustav ne govori o konstitutivnim nacijama, nego o "konstitutivnim narodima". Nacija je američka, kanadska, belgijska, švicarska ili francuska. Narodi su Indijanci i Meksikanci, Flamanci, Valonci i Francuzi, Nijemci i Jevreji, konačno, i Alžirci, kao i integralni dio francuske nacije.

Politički rituali, štampa, naučni i kvazinaučni govori, udžbenici i naslijeđena tradicija Bosne i Hercegovine, ali i studije o "državi i naciji" se na početku ovog stoljeća kreću naviknutim putevima razumijevanja jednog i drugog. Tako se ovdje nacija samorazumljivom nužnošću konstrukta predstavlja kao "nulta institucija, a država kao promjenljiva varijabla". Takav zaključak je upotrebljiv za vladajuće teoreme 19. stoljeća. On dijelom počiva i na netačnoj interpretaciji evropske historije državnosti - ilustrativan je "njemački slučaj". Jer, tamo nacija nije obrazovala državu-naciju, (kako to npr. u analizi nacije i naroda utvrđuju Kožul/Kukić), nego je narod (das Volk) obrazovao naciju (Deutsche) ujedinjenjem njemačkog naroda u jedinstvenu državu. Ko to ne uočava ne može razumijeti da se u našem dobu nacija mijenja (promjenom državljanstva), ali da narod ostaje kao biološko-kulturološka konstanta.

Ko su Bošnjaci? Propuštena je prilika da se naviknuto "Musliman" umjesto arhaičnim germanizmom "Bošnjak" (Bosniake) zamijeni tačnim: "Bosanac"! Vremešni akademici, ratni inati, emotivne poete u državnoj službi i sva bulumenta naglo probuđenih glasnogovornika demokratskog primitivizma nisu ni znali ni mogli donositi racionalne i strateške odgovorne odluke. No, supstanca je ostala: Bošnjake su bolje raspoznavali nebošnjaci nego što su oni uspijevali definirati sopstveni etnički habitus. Identificirani su najprije kao strano tkivo, kao nešto što treba "etnički očistiti" i ograditi bodljikavom žicom. Bošnjački identitet je tako izoštravan srpsko-hrvatskim konclogorima, organiziranim ubijanjem i protjerivanjem. Imenom danas obuhvatamo narod koji je jasno identificiran na pozadini petogodišnjeg rata za Bosnu.

No, kakvi *objektivni* elementi, i to je ključ problema, konstituiraju samobitnost bošnjačkog naroda i odvajaju ga od Srba i Hrvata? Religija svakako, ali shemu ruše Hrvati i Srbi muslimanske vjere. Bosanski jezik je nesiguran kriterijum, u Bosni ga svi dijele, bez obzira kako ga zovu. Isto je s kulturom i filozofijom života: sve je to idealtipski suviše blizu jedno drugom. Tako, sve u svemu, ostaje lojalnost Republici BiH, ili kraće, *bosanski patriotizam* kao jedini pouzdani kriterijum.

Patriotizam: Nema patriotizma bez domovine, bez zemlje. Ne smije se falsificirati činjenica da je pri tom samo bošnjački patriotizam zasnovan u

bosanskoj državi. Hercegbosanski mutant-Hrvati su ga ispraznili na velikodržavnom konceptu "Hrvatske Republike" i "trećeg entiteta". Srbi su na projektu velike Srbije i "Republike Srpske" pervertiranim obrtanjem zločina u patriotsku obavezu lišili srpski patriotizam svake veze s državom Bosnom. Samo su Bošnjaci ostali vjerni tradiciji bosanske državnosti: branili su je vlastitim životom. Borba za nezavisnu Republiku BiH, lojalnost građanskoj državi je, prema tome, granica od koje se etnički Bošnjak dijeli od etničkog Srbina ili Hrvata.

Tačno je, međutim, da su se za Republiku borili Jevreji i ateisti, dijelom pravoslavci i katolici. Tačno je, isto tako, da su Bošnjaci muslimani. No, upotrebom kriterijuma patriotizma oni nemaju isključivu licencu na bošnjaštvo (kao što katolici nemaju na hrvatstvo ili pravoslavci na srpstvo i crnogorstvo - nije slučajno srpsko-hrvatski politički govor ubacio u upotrebu sintagmu "Bošnjak-musliman" ostavljajući tako otvoreno identifikacionu varijantu za "Bošnjake-katolike" i "Bošnjake-pravoslavce"). Upravo su tu, na frontu odbrane nezavisne republike bili jednaki vjernici i nevjernici: dijelili su istu sudbinu, govorili su jedan jezik, bili su lojalni cjelovitoj državi kao zajednici ravnopravnih građana, borili su se pod istim simbolom. Ako hoćemo objektivnim kriterijumima definirati Bošnjake možemo, dakle, uzeti u obzir vjeru, jezik, kulturu življenja, ali prednost moramo dati kriterijumu lojalnosti Republici BiH. Jer, samo se od te tačke - treba li to naglašavati - raspoznaje zajednička sudbina ateista i muslimana, katolika i pravoslavaca. Samo se od te tačke s dovoljnom preciznošću mogu odvojiti Srbi i Hrvati (koji su se borili protiv Republike BiH) od bošnjačkog naroda.

Dvojno državljanstvo i nacionalna država: Danas nema države koja nije nacionalna - jedna država obrazuje uvijek jednu naciju. Odstranjivanje nacije iz države bi bilo jednako "državnom suicidu". Bosni nacionalnu državu, prema tome, niko ne može dati ni oduzeti. Ona je data i osigurana međunarodnopravnim priznanjem i sopstvenim ustavom. Međutim, danas je potrebno jasno iz korpusa njenog stanovništva izdvojiti bosansku naciju. Jer, dejtonsko-pravna konstrukcija Bosne jeste izložena specifičnom političkom nasilju i to u mjeri u kojoj ona podstiče dvostruka državljanstva, u mjeri, dakle, u kojoj se ona kao država ne štiti u konkurenciji nacionalnih lojaliteta. Njenu sudbinu odlučuju, naime, građani čija lojalnost bosanskoj državi nije neupitna. Cilj je jasan: ako politički razore bosansku državu priključit će njene dijelove matičnoj državi. Vlasnik i "putovnice" i "pasoša" danas jeste ravnopravan građanin dvije države, on može po svom slobodnom nahođenju birati naciju; on sam otkazuje i zasniva lojalnost dvjema državama. On može,

dakle, svaki put politički, ekonomski ili kulturno razarati jednu i učvrćavati drugu državu.

Nulti čas: Društvo blagostanja iziskuje odgovorno upravljanje državom, oboje pretpostavlja bosansku naciju, dakle lojalne građane koji su svjesni međusobne uvjetovanosti blagostanja i stabilne države. Ona je u Bosni *conditio sine qua non* samoodržive ekonomije i socijalnog mira. Ispis iz bosanskog državljanstva dvostrukih državljana, kako je to predviđeno važećim zakonom - svih, dakle, koji su dobrovoljno stekli državljanstvo treće države - jeste nužan, pravedan i logičan korak koji vodi uspostavljanju "državnog stanja". To je situacija "nultog časa" u koji bi se redefinirao status naroda koji obrazuju naciju, u kojoj bi se riješio status drugih nacija i stranaca. Izdvajanjem *nacionalnih manjina* (naime, državljana BiH pripadnika druge nacije) *i stranaca* (naime, državljana druge države i stanovnika BiH) bi se konačno izdestilirala bosanska nacija. Za nacionalne manjine (hrvatska i jugoslovenska nacija npr.) bi se time rezervirala manjinska i politička prava, za strance bi ostao poseban režim dozvola boravka i rada, a za bosansku naciju koju kao skup državljana obrazuju najmanje tri konstitutivna naroda i "ostali građani" bi ostalo odgovorno upravljanje bosanskom državom. Bosni nisu potrebni novi eksperimenti, u njoj treba naprosto primijeniti standarde koji funkcioniraju u modernom svijetu.*

Edin Šarčević

* "Oslobodjenje", Pogled, 26.5.2001., Sarajevo

[BOSANSKA NACIJA]

U Bosni i Hercegovini, kao suverenoj državi, postavlja se pitanje: ko je suvereni (državni) politički narod? Jesu li to Bosanci (državljani Bosne i Hercegovine, kao njeni građani) ili su to svaka za sebe sve tri etno-kulturne zajednice: Bošnjaci (muslimani), Bosanski Srbi (pravoslavci), Bosanski Hrvati (katolici).

Dr. Srećko Džaja je nedavno rekao da "… ima nacija koje su nastale na temelju jezika ili na temelju drugih osobina. U Bosni nije bio odlučujući jezik, mi imamo zajedničku jezičku bazu. Naše diferencije potječu iz drugog područja i za Bosnu je, istorijski gledano, konfesionalna pripadnost bila odlučujući element u formaciji nacije … Ni u svijetu ne funkcionira multikulturalnost kao politički fenomen." ("Oslobođenje", 29.11.1998).

Možda je imajući u vidu tu multikulturalnost Bosne nastalu na konfesionalnim zasadima, navelo Hantingtona da bezrezervno formulira svoju tvrdnju da je "Rat u Bosni bio (je) rat civilizacija" ("Sukob civilizacija", str. 353, hrvatsko izdanje).

Poznati politički pisac iz Švajcarske Urs Altermat pokušao je dati teorijsko naučno obrazloženje fenomena naroda i nacije. Evo šta on piše:

"Tamo gdje se nacionalna svijest mogla oformiti na jednoj već postojećoj državi, pojam nacije bio je političke prirode. Nacija je identična s državljanstvom.

U SAD-u, u Francuskoj i Švicarskoj državljani se izričito-voluntaristički izjašnjavaju za zajedničku političku zajednicu… U njemačku naciju spada onaj ko govori njemački i ko potječe iz njemačke kulture. U Njemačkoj o državljanstvu odlučuje rodoslovlje, a ne mjesto rođenja. Nasuprot tome, u Francuskoj je tlo odlučujuće. Francuz je onaj ko je rođen na francuskom tlu. Narodnosno-kulturalni pojam nacije Nijemaca ima za posljedicu da u narod spada i onaj ko stanuje izvan državnih granica … Nasuprot tome, na Zapadu Evrope i u SAD-u razvijen je jedan politički pojam nacije, koji ističe subjektivni momenat. Odlučujući kriterij tamo se sastoji u tome što narod ima vlastitu

vlast, polaže pravo na ljudska prava za sebe i zahtjeva osnovna politička prava… Naciju sačinjava zajednička država… Time se otvara mogućnost da se nacionalna država odredi teritorijalno. Ko spada u naciju određeno je time što stanuje na teritoriji ove a ne one države… Evropskoj uniji je potreban politički ispunjen identitet. Ona se može osloniti samo na jednu Evropu koja sebe definira politički, a ne etničko-kulturalno." (Urs Altermatt: "Etnonacionalizam u Evropi-Svjetionik Sarajevo" str. 163, Izdavačka kuća "Jež", Sarajevo, 1997.).

Prema međunarodnom javnom pravu, ako se primijeni njemački model nacije, pripadnici drugih etnija u jednoj državi bili bi dijaspora njihovih matičnih nacija, a ako se primijeni američki, francuski ili švajcarski model, sve etnije u dotičnoj državi bi bile jedinstven državni politički narod (nacija), ne dovodeći u pitanje kulturalni identitet tih etnija.

I sam sam na ovu temu pisao razmišljajući o tome, kako u Bosni i Hercegovini pomiriti multikulturalnost koja daje različit vjerski i kulturni identitet njenim trima narodima, sa političkim pojmom nacije-državljana koja ima pravo na državu po evropskom modelu: DRŽAVE-NACIJE. Altermatt u istoj knjizi (165) kaže: "Multikulturalna društva kao političke državnosti mogu preživjeti jedino ako im uspijeva da kulturalne i političke identitete razdvoje jedne od drugih". Zato ima primjer Švajcarska, SAD, Malezija, Belgija, Španija i dr. zemlje. Rukovođeni time, takav model razdvajanja kulturalnog i političkog identiteta u Bosni i Hercegovini, predložila je (1997) Grupa za strategiju Centra za međunarodne odnose i strateške studije Fakulteta političkih nauka u Sarajevu, koji ću s njenom dozvolom u cijelosti prenijeti:

"Znajući da ljudi nisu samo objekt historije, te da se osviješćenom državnom i kulturnom politikom mogu suoblikovati povijesni procesi.

Svjesni da reverzibilni povijesni procesi nisu mogući i da nije moguća obnova povijesno prevladanih koncepcija kakve su bile koncepcije bošnjaštva u 19. stoljeću.

Respektirajući negativna iskustva sa jugoslavenstvom kao nacijom koje nije imalo historijsku podlogu.

U potrazi za novim oblicima svebosanske svijesti koja će, kao materijalna snaga, voditi reintegraciji običajnog, duhovno-kulturnog i socijalno-psihološkog života u BiH kvalitativno novoj sadržini.

Uviđajući kakve sve još neslućene, još neiskušane potencijale nosi država BiH, u svom neovisnom obliku, u oblikovanju svebosanske društvene svijesti.

Polazeći od svjetskog (Amerike) i evropskog iskustva oblikovanja država-nacija u državama različitih etnokulturnih (Belgija), i jezičkih grupa (Švajcarska)

Mišljenja smo:

Potrebno je definirati bosansku naciju prema evropskom modelu države-nacije proizišle iz historijskog imena (srednjovjekovne) bosanske države (identitet prema drugima), ne dovodeći u pitanje postojeći identitet etnokulturnih zajednica ili grupa Bošnjaka, Bosanskih Srba i Bosanskih Hrvata, konstituiranih po religijskoj pripadnosti (identitet spram sebe).

Obrazloženje

1. Povijest formiranja evropskih nacionalnih država pokazuje: kao što etničke narodne grupacije, na određenom stupnju svoga razvoja dospijevaju do samokonstituiranja u obliku države, tako isto, država, kad je već jednom stvorena, sa svoje strane, bitno suoblikuje, transformira, po pravilu etnički heterogene svijesti u (političku) nacionalnu svijest (primjeri Francuske, Španije, Švajcarske, Belgije, Australije, Malezije, Amerike i sl.). Na tragu ovih iskustava za pretpostaviti je da će bosanskohercegovačka država, sa svoje strane, stimulativno sudjelovati u oblikovanju ne samo svijesti o državi, nego i o njenoj transformaciji u bosansku (političku) nacionalnu svijest. Riječ je o dugoročnom historijskom procesu, a ne o svijesti koja se politički oktroira.

2. Evropske nacionalne države, sačuvavši svoj etnokulturni identitet kao hrišćanska društva, egzistiraju kao teritorijalne države utemeljene na sekularnom načelu. Nastale u vrtlogu unutar-hrišćanskih ratova, nacionalna društva su u sekularizmu našla tačku svenacionalne političke sinteze i prevencije protiv unutaretničkih i unutarvjerskih antagonizama, sačuvavši svoje zasebne kulturne i vjerske identitete. Ova iskustva nas upućuju da proces konstituiranja bosanske nacionalne države pretpostavlja, također, njenu sekularnu konstituciju: država ne poznaje titularnu religiju, ne počiva na sistemu državnih ili državno-priznatih religija, uz istovremeno očuvanje civilnog društva sa svojim religioznim identitetima. Proces izgradnje identifikacije građana sa bosanskom (državnom) nacijom, također, pretpostavlja sekularističko konstituiranje države, istovremeno, uz očuvanje i afirmiranje etnokulturnih i vjerskih identiteta i vrijednosti u bosanskom društvu.

3. Moderne nacije su se oformile na tlu građanskog društva. One se, prema spolja, prema drugim državama, konstituiraju kao nacionalne države, a prema

unutra, na načelima građanske jednakosti, privatnog vlasništva i univerzalizma prava. U duhu ovih iskustava, historijski proces konstituiranja bosanske nacionalne države uključuje u sebe transformaciju bosanskohercegovačkog društva u građansko društvo (civilno društvo). Taj proces otvoren je sveopćom privatizacijom, tržišnom ekonomijom, parlamentarnom višepartijskom demokratijom i općim društvenim, etnokulturnim i vjerskim pluralizmom, uz pravnu garanciju i zaštitu sloboda i prava čovjeka i građanina prema opće usvojenim međunarodnopravnim standardima.

4. Projekcija historijskog razvoja države BiH u pravcu njenog konstituiranja u nacionalnu državu Bosanaca ima svoje historijsko utemeljenje u dva bitna momenta. Prvo, postoji historijski kontinuitet etničkog supstrata bosanskog državnog naroda (Bošnjana) i drugo, postoji višestoljetni kontinuitet u državno-pravnom i političkom individualiziranju Bosne u odnosu na susjedne i druge države (Bosna kao suverena država, Bosna kao osmanska provincija, Bosna kao corpus separatum, Bosna kao federalna jedinica).

5. Srpske i hrvatske nacionalne identifikacije u Bosni i Hercegovini su novijeg datuma. Sve do kraja 19. i početka 20. stoljeća, stanovnici Bosne, svjesni svoje etničke jednorodnosti i svoje narodne individualnosti u odnosu na susjedne Srbe i Hrvate, nacionalno su se identificirali kao Bošnjaci. Ta identifikacija ima svoje porijeklo u srednjovjekovnoj Bosni. Iz svih sačuvanih dokumenata vidi se da su se, u narodnom i državnom smislu, stanovnici srednjovjekovne Bosne iskazivali kao Bošnjani. Takva identifikacija postojala je i u doba osmanske vladavine nad Bosnom. Osmanska vlast je silom ugušila Pokret za autonomiju Bosne 1831/32 i prekinula prirodno-historijske tokove razvoja bosanske (političke) nacije, ali to nije definitivno zatvorilo mogućnost da se, na tragu bosanske povijesti, u sasvim novim bosanskim povijesnim uslovima, otvori proces građanske identifikacije sa bosanskom nacijom i identifikacije bosanske nacije sa Bosnom kao nacionalnom državom Bosanaca različitih kultura i vjera.

6. Prvobitni narod Bosne, Bošnjani, povijesno se oblikovao u zasebne vjerske zajednice, zahvaljujući, između ostaloga, otvorenosti bosanske srednjovjekovne države. Ona je bila svojevrsni "kalup" u kojem su se izlijevale i formirale nove etnički individualizirane kulturne zajednice ili grupe kojima je podloga bila pripadanje različitim vjerama. Pod odgovarajućim pretpostavkama, i u narednim decenijama bosanska država može bitno sudjelovati u prevladavanju sadašnjih nacionalnih identifikacija kojima je podloga pripadanje različitim religijama i formiranje bosanske (političke) nacionalne svijesti vezane, primarno, za državotvornu samosvijest i

identifikaciju sa državom BiH. Ti procesi su već u prošlom stoljeću dovršeni u najvećem broju evropskih država i nacija, a dekolonizacijom taj proces je završen i u Americi, Africi, Aziji i Australiji.

7. Modeli države-nacije sa više sub-identiteta: jezičkih, vjerskih, kulturnih, regionalnih i sl., nisu nepoznati u modernoj Evropi i svijetu. U tom smislu, projekat podrazumijeva da se očuvaju i afirmiraju postojeća tri etno-kulturna i vjerska identiteta (Bošnjaci-muslimani, Bosanski Srbi-pravoslavci i Bosanski Hrvati-katolici, kao i mnoštvo drugih identiteta), ne samo u smislu prava na punu slobodu u kontekstu autonomije građanskog društva, nego i u pogledu njihovog odgovarajućeg predstavljanja u strukturama državne vlasti, posebno u domenu donošenja odluka u sferi obrazovanja i kulture (Belgijski model). Bosanska (politička) nacija, dakle, ne guši zasebne poviješću formirane etno-kulturne identitete. Naprotiv, nacionalna država podrazumijeva njihovu punu slobodu i afirmaciju.

8. Kako se radi o dugoročnom historijskom procesu, o projektu za naredne decenije, to je zadatak državne i kulturne politike da, sa svoje strane, oprezno i osmišljeno, kroz mehanizme socijalnog učenja, institucije javnog odgoja i medijsko oblikovanje svijesti, oslobodi prostor i mogućnosti da se građani identificiraju sa bosanskom (političkom) nacijom, već kod prvog narednog popisa stanovništva, kao i u drugim povodima gdje se traži samo nacionalni (politički) identitet, neovisno od etno-kulturnog i vjerskog. To ne znači da se građani neće moći nacionalno određivati i kao Hrvati, Srbi ili Bošnjaci, ako im je to bliže.

9. U tom kontekstu, smatramo da su sve ranije teorije o nacionalnom pitanju prevaziđene procesom mundijalizacije i evropeizacije dosadašnjih nacionalnih zajednica određenih samo i isključivo prema kriterijima jezika, etnosa i kulture (Amerika, Švajcarska, Australija, Austrija, Malezija, Belgija i dr.), a u prvi plan je izbio politički kriterij-država, kao opći znak raspoznavanja između nacija u Evropi i u svijetu. Ulazimo u 21. stoljeće u kome će se i države-nacije sve manje prepoznavati po svojoj zasebnoj nacionalnoj osobenosti, a sve više po regionalnoj pripadnosti. Prije toga, Bosna i Bosanci moraju proći kroz svoju historijsku fazu države-nacije da bi time i definitivno odbranili svoj zaseban državno-pravni i (politički) nacionalni identitet i međunarodnopravni subjektivitet u odnosu na agresivne susjede koji je historijski neopravdano prisvajaju kao svoju zemlju, svoju naciju i svoju kulturu." (Mišljenje broj 5).

Neophodno je više od dobre političke volje sva tri naroda u Bosni i Hercegovini da, zadržavajući i dalje razvijajući kulturni identitet, svoj politički identitet vežu za državu Bosnu i Hercegovinu kao jedinstven državni narod,

po evropskom principu: DRŽAVA-NACIJA. Dr. Vera Kržišnik-Bukić, istraživač savremene bosanske historije, koja je objavila i knjigu "Bosanski identitet između prošlosti i sadašnjosti", nedavno je izašla s optimističkom tvrdnjom: "Po mom ubjeđenju sasvim je realno da te tri nacije ipak postanu državni narod Bosne i Hercegovine. Dakako, to se ne može postići nikakvim političkim dekretom. Tu se radi o jednom procesu koji će trajati duže ili kraće, ali ako riješimo problem susjedstva, onda će unutar BiH doći do dijalektičkog pozitivnog procesa (u kome će nastati)… domovinski narod koji će - bez obzira na naciju i vjeru imati osjećaj domovinske pripadnosti" ("Oslobođenje", 30.11.1998.).

S obzirom da je to projekat budućnosti, u današnjem vremenu za Bosnu i Hercegovinu bit će najbolje rješenje da se politički i ekonomski integrira u Evropu, kroz već uhodane oblike njene integracije: Vijeće Evrope i Evropsku uniju, a odbranbeno kroz Partnerstvo za mir u NATO savez. Samo tako će Bosna i Hercegovina u svojoj neposrednoj budućnosti moći očuvati svoj državnopolitički identitet i svoju teritorijalnu cjelovitost od razarajućih učinaka spoja kulturalnog i političkog identiteta sva tri njena naroda, kao zasebno politički suverenih naroda u jednoj državi, što danas nema nigdje u svijetu. Bez toga, Bosna će zbog agresivnih teritorijalnih pretenzija njenih susjeda, uz podršku svojih nacionalističkih filijala u njoj samoj, ostati dugoročno politički trusno područje. Naime, te antibosanske snage će uvijek, kada im konstelacija međunarodnih odnosa bude dozvoljavala, aktuelizirati održivost Bosne i Hercegovine kao države i opstanak njenog bošnjačkog naroda. Zato je neophodna politička, ekonomska i vojna integracija Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju i NATO savez.

Međutim, uz najbolju volju, proces bosanskog integriranja u Evropu potrajat će izvjesno vrijeme. Moguće da je tu činjenicu imao u vidu Dejvid Foli kada je, na oproštajnoj konferenciji za novinare, rekao da međunarodna zajednica nikada neće napustiti Bosnu i da će Dejtonski sporazum u BiH biti aktuelan deset ili dvadeset godina: "Mogu reći da međunarodna zajednica nikada neće napustiti Bosnu i Hercegovinu. Neće biti novog plana ili novog mirovnog sporazuma, jer ga ne može biti. Dejtonski mirovni sporazum će ovdje biti još deset ili dvadest godina. Zbog toga je moja poruka da se, ako već živimo zajedno, potrudimo kako svi možemo živjeti bolje… Poznajem ovdašnje ljude, znam šta je ovdje rat značio i zato mogu reći da će BiH imati svijetlu budućnost. Ali, pitanje na koje svi zajedno morate dati odgovor jeste kada".

Na kraju sedmogodišnjeg istraživanja mogu da zaključim: Bosna je hiljadu godina bila evropska paradigma suživota ljudi različitih religija i kultura i

zbog toga stradavala od imperijalnih sila i svojih susjeda. Bosna može postati stabilna i prosperitetna država ukoliko u njoj budu razdvojeni kulturni i politički identitet njene tri etnije i one postanu državni politički narod Bosne, uz očuvanje postojećih etno-kulturalnih zajednica i kulturalnih identiteta. U međuvremenu, dok se to ne postigne, Bosna će integrirana u Evropsku uniju i NATO savez osigurati više sloboda i prava da će svaki građanin (državljanin) bez obzira na etniju i vjeru moći se politički identificirati kao Bosanac, Evropejac, a kulturalno kao Bošnjak, Hrvat i Srbin.

Zato dragi čitaoče, daj svoj doprinos da se Bosna brže pripremi za svečani trenutak ulaska u Evropu.

Sarajevo, 14.12.1998. O.I.*

* Predgovor mojoj knjizi "Bosna i Bošnjaci poslije Dejtona", izd. VKBI i Kult B, Sarajevo, 2000. godine

Ko je koga, od koga i od čega, oslobađao

Dr. Stevan Moljević, ideolog **Draže Mihailovića,** Memorandumom od 30. juna 1941. godine projektuje stvaranje "homogene Srbije", etnički čiste od ne-Srba, sa ucrtanom zemljopisnom kartom "Velike Srbije". Ovu je kartu, za vrijeme trajanja rata 1991-95. u Hrvatskoj i BiH, pa i godinama nakon toga, Radiotelevizija Srbije (RTS), prikazivala u meteorološkoj prognozi poslije svakog dnevnika.

Od 1941. do 1945. četnici su u Istočnoj Bosni i Sandžaku poubijali na desetine hiljada Bošnjaka, a još više ih protjerali. Režimi Kraljevine Srbije i neki krugovi carske Rusije su u XIX vijeku često poticali Srbe van Srbije, a posebno u BiH, instrumentalizirali ih i potpaljivali da u BiH dižu ustanke, a propadanjem ustanaka te su jadne Srbe ostavljali na cjedilu.

Najcrnja i najdramatičnija zloupotreba Srba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, s najtragičnijim posljedicama i zlodjelima upravo se dogodila u vrijeme od 1991. do 1995. godine, u cilju da se ostvari san velike države u kojoj bi bili "svi Srbi u jednoj državi" - bez obzira na žrtve i počinjena zlodjela - doživljava krah. Da ovaj rat nije bio "rat za obranu srpskog naroda" kako su ga krstili bogovi rata iz Srbije, nego rat za teritorije, evo dokaza: U nesretno zacrtanoj i još nesretnije propaloj Republici Srpskoj Krajini u Hrvatskoj, živjelo je svega 40 odsto Srba u Hrvatskoj, a ostalih 60 odsto hrvatskih Srba je bilo raštrkano diljem Hrvatske, neobuhvaćeno ovom "srpskom" paradržavom što se zvala RSK. Što će sa njima biti to projektante velike Srbije nije brinulo, a kada su propadali - vožd se nije baš ožalostio. A šta da kažemo što se **Šešelj,** pred TV kamerama, busao u prsa kako su "svi Srbi u Hrvatskoj moji organizovani četnici i svi su naoružani"; što nije bila istina. Naoružani su bili samo oni u tzv. RSK.

Svi ti ratovi, što su ih Karađorđevići i njihovi sljedbenici vodili, nazvani su "oslobodilačkim" što nam je usadilo krivo učenje i poimanje historije, što nas je ponijelo u zanos da smo mi Srbi sve "oslobodili" i sve "stvorili", stvarajući u našoj svjesti posesivnost na sve teritorije i nagon gospodarenja državom, prethodnom Jugoslavijom. Kao, mi smo to stvorili i mi imamo pravo na

arbitražu, kakva i čija će biti koja teritorija, pa i Jugoslavija. Usađena nam je svijest podjele naroda na "državotvorne" i "nedržavotvorne", "genocidne", "islamsko-fundamentalističke", "nebeske"... te ko ima, a ko nema pravo na državu. To se često i javno ispoljavalo na nadmen i prepotentan način, što je prema nama Srbima izazivalo odbojnost od strane drugih. Mi nismo na vrijeme (a neki još i sada) shvatili da su karađorđevićevski "oslobodilački" ratovi i način njihove vladavine - uzroci naših stradanja u Prvom i Drugom svjetskom ratu.

Sada se iskrivljuje istina o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi naroda Jugoslavije 1941-1945. godine koja je, u historiji južnih Slavena, bila jedina oslobodilačka borba u kojoj su se zajedno borili svi narodi i narodnosti Jugoslavije. Velikosrpska nacionalistička "antibirokratska revolucija" Slobodana Miloševića, sa svojim jednonacionalnim mitinzima širom Vojvodine, Kosova, Crne Gore i Srbije, a nastavljena po Hrvatskoj i BiH, bila je psihološka priprema za rat, čime je prouzrokovano kolektivno ludilo koje nas je i dovelo do tragedije.

Onda je na red došla Bosna i Hercegovina. **Milošević** i **Tuđman** su se u Karađorđevu dogovorili o podjeli BiH između Srbije i Hrvatske. "Neka Srbi uzmu dio Bosne koji je njihov, a Hrvati onaj svoj dio. Muslimanima treba ostaviti jedan mali prostor i sabiti ih tamo, pa neka se jebu i kote, i tako se puno kote", govorili su akteri i pristalice podjele BiH. Onda su do zuba naoružane horde, poput hunskih, nasrnule na svoje komšije Bošnjake da ih unište, a što preživi da ih protjeraju sa svojih ognjišta, što je i učinjeno. "Oslobađani" su gradovi, sela, općine, ogromne teritorije. "Oslobađana" je Foča, Rogatica, Višegrad, Bratunac, Zvornik, Vlasenica, Brčko, Šamac, Derventa, Bosanski Brod, Prijedor... skoro sva Hercegovina i njezini gradovi. Rekoše "oslobođeni" od svojih života, od slobode, od svojih domova i imanja, djeca od roditelja i svega što su do tada imali. Beograd je bivšu JNA, prije toga podijelio na Vojsku Jugoslavije, Vojsku Republike Srpske Krajine i Vojsku Republike Srpske, a za sve vrijeme rata Miloševićev režim ih je logisticirao oružjem, brojnim sredstvima, hranom, opremom, propagandom, novcem, diplomatskim putem...

Bosna i Hercegovina je ubijana četiri godine, bez prava da nabavi oružje za odbranu, još i sada je agresivni nacionalizmi ubijaju. Etnička slika BiH je drastično izmijenjena, upravo po planovima agresora. Dejtonskim ugovorom nije izvršena denacifikacija i razoružanje agresorskih snaga, a policija i strukture one iste vlasti koje su vršile zločine i etnički čistile, ostale su nepromijenjene. Tako, razjedinjena agresijom i Dejtonskim sporazumom, BiH "egzistira" kao

čudovišna državna tvorevina kojoj u svijetu nema slične. Agresori su ostvarili svoje ciljeve, jer su im priznata osvajanja teritorija, etnički očišćenih, pa sad opstruiraju povratak izgnanika.

To je Bosna i Hercegovina, čija se sudbina tragično odrazila na bošnjačko stanovništvo Sandžaka, za čije brojne žrtve i progone još niko nije odgovarao.

Sadašnji ratovi u Makedoniji i Preševskoj dolini, kao i sve što se na Kosovu dešava - hipoteka su "oslobađanja" 1912. godine i nedemokratskog vladanja. Zato treba shvatiti da, "oslobađanje" ne donosi oružje neke druge vojske i, ako nekoga oslobodimo, trebamo ga osloboditi od vlastite okupacije, a ne potčiniti ga.

Mi moramo shvatiti da van granica Srbije ne postoje nikakve "srpske zemlje" da, kao građani, možemo živjeti i opstati i tamo gdje smo manjina, u drugim zemljama, ne praveći u tim zemljama Srbiju.

Niko Srbe ne mrzi "zato što smo Srbi i što smo pravoslavni", nego od nas zaziru upravo zbog pohotljivosti naših nacionalista za njihovim zemljama, koje nazivaju "srpskim" - ko je to nisu.

"Oslobađanja" je bilo i previše i mnogo krvi i žrtava oko toga ludila. Zamislimo paradoks: kad se slavi, naprimjer "Dan oslobođenja Brčkog", u kome je bilo, prije agresije, svega 20,8 odsto Srba, a protjerano oko 80 odsto ostalih. Ili, "Dan oslobođenja Srebrenice", Prijedora, Foče - grozno i žalosno, jer je to otimačina sa satiranjem svih onih koji ili nisu kao ja, ili ne misle kao ja. Bruka pred cijelom svjetskom javnošću, s kojom brukom se mogu dičiti samo zli nacisti.*

Rade Vukosav

* "Oslobođenje", Pogled, 7.7.2001. godine (Tekst djelomično preuzet iz "Naše pošte", glasila Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji).